

TABLE - 1

PUNYASHLOK AHILYADEVI HOLKAR SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR

Annual Self Appraisal Report (ASAR)

As per 7th Pay UGC Regulation 18th July, 2018 and

Govt. of Maharashtra Resolution 8th March, 2019

**For College Professor (AL 13A-14) / University Associate Professor (AL 12 -
13A) / University Professor (AL 13A-14)**

Assessment Year: (From 23/02/2023 to 22/02/2024)

A. General Information

- a) Name (Surname first): Dr. Atul Hanamant Kadam
b) Designation: Associate Professor
c) College / University: K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science
College, Bhosare
d) Department: Political Science
e) Date of Birth: 04-04-1981
f) Date of Appointment: 23-02-2008
g) Date of Last Promotion: 23-02-2021
h) Assessment Period: From 2023 To 2024
i) Due Date of Next Promotion: 23-02-2024
j) Total Teaching Experience: UG: 16 Years PG: 10 Years
k) Permanent Address: Dnyaneshwari, Sambhaji Nagar, Karmala Road, Kurduwadi
Mobile No.: 9420093792
Email: kadamah81@gmail.com

B. Academic Qualifications:

Sr. No.	Exam Passed	University	Subject	Year	Grade/Class
1	B. A.	Shivaji University, Kolhapur	Political Science	2002	B
2	M. A.	Shivaji University, Kolhapur	Political Science	2004	A
3	SET	Pune University, Pune	Political Science	2004	Pass
4	M. Phil.	Shivaji University, Kolhapur	Political Science	2008	B
5	Ph. D.	Solapur University, Solapur	Political Science	2014	Awarded

42

C. Research / Fellowship / Research Training Program:

Sr No	Research	Title of Work / Thesis	University / Institute
1	JRF/SRF/PDF etc.	-	-
2	M. Phil	"The study of Right to Information Act used by Urban and Rural Citizen (Kolhapur Municipal Corporation, Kagal and Radhanagri Panchyat Samiti)"	Shivaji University, Kolhapur
3	Ph. D.	"Functions Of Local Self - Government Special Reference Kurduwadi Municipal Council Dist. Solapur (With Regard To Elections Held In 1997, 2002 And 2007)"	Solapur University, Solapur
4	Research training Program	-	-
5	Minor Research Projects	-	-
6	Other	-	-

D. Experience:

Sr. No	Designation	Name of Employer	Salary with Grade Pay/Academic Level	Date of		Experience in years
				Joining	leaving	
1	Assistant Professor	Dr. Atul Hanamant Kadam	8000-13500	23-02-2008	22-02-2018	10 Years
2	Assistant Professor	Dr. Atul Hanamant Kadam	8000/-	23-02-2018	22-02-2021	3 Years
3	Associate Professor	Dr. Atul Hanamant Kadam	9000/-	23-02-2021	Till Today	3 Years
Total Experience in years						16 Years

E. Orientation / Refresher Methodology Course etc. Completed

Sr No	Course	Duration	University / Institute
1	Orientation	31-03-2008 to 27-04-2008	ASC, Pune University, Pune.
2	Refresher	07-03-2011 to 26-03-2011	ASC, Himachal Pradesh University, Shimla
3	Refresher	02-03-2015 to 25-03-2015	H.R.D.C., University of Lucknow, Lucknow, Uttarpradesh
4	Short Term Course	21-05-2018 to 26-05-2018	H.R.D.C. Rani Durgawati Vishwvidalya Jabalpur M.P.
5	F.D.P.	04-05-2019 to 10-05-2019	Shivaji University, Kolhapur (PMMMNMTT) Sangali
6	5 Days Online Short Term Course	15-03-2021 to 19-03-2021	Savitribai Phule Pune University, Pune

Table 1
Assessment Criteria and Methodology for University/College Teachers
Year 23/02/2023 To 22/02/2024

Name of the Teacher: Dr. Atul Hanamant Kadam

Subject: Political Science

1.1 Teaching –

Activity	Percentage obtained	Grade Claimed	Grade Verified
Teaching - A ----- X 100 B Where A: Number of classes (Lectures) taught B: Total classes (Lectures) assigned (Classes taught includes sessions on tutorials, lab and other teaching related activities)	B A I, II (90 %)	Good	

Grading Criteria: 80 % & above - Good, Below 80 % but 70% & above - Satisfactory

Less than 70% - Not satisfactory.

Note: Strike out whichever is not applicable.

Table 1.2: Involvement in the University / College students related activities / research activities:

Sr. No.	Activity	Grade Claimed	Grade Verified
(a)	Administrative responsibilities: Chairman of Health Committee Program Officer of NSS C.E.O. & In-charge Arts Faculty Examination Department Secretary College Newsletter- Yuva-Prerna, Media News Paper Publication Secretary of Swacha Bharat Abhiyan, AIDS Awareness Member of College Development Committee Member of Board of Study Member of Internal Quality Assurance Cell Member of Parches Committee Member of Admission Committee B. A. I Member of NCC Advisory Committee Member of Research Promotion Committee Member of Tree Plantation /Botanical Garden Member of Competitive Exam Guidance Cell	Good	

	Member of Social Science Association Number of activities: 16		
(b)	Examination and evaluation duties assigned by the College: i. Internal Supervisor ii. Class Supervisor iii. Internal paper setter and Evaluation University: i. Paper setting- ii Evaluation - iii Moderator- iv External Examiner in Various Colleges Number of activities: 07	Good	
(c)	Student related co-curricular, extension and field based activities: i. Project report ii. Study tour - iii. Student seminars - iv. NSS Program Officer Number of activities: 04	Good	
(d)	Organizing i. Seminars: 01 ii. Organize Guest lecture 01 Number of activities: 02	Good	
(e)	Evidence of actively involved in guiding Ph. D students. Number of Students : - 04	Good	
(f)	Conducting minor or major research project sponsored by national or international agencies. Number of Projects: Major : - Minor : -	Nil	
(g)	At least one single or joint publication in peer reviewed or UGC list of Journals. Number of Publications: 07	Good	

Grading criteria: Good - Involved in at least 3 activities (a to g)

: **Satisfactory** - 1-2 activities (a to g)

: **Not-satisfactory** - Not involved / undertaken any of the activities

Note: i) Number of activities can be within or across the broad categories of activities

ii) Strike out whichever is not applicable.

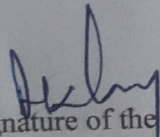
45

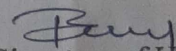
Overall Grading:

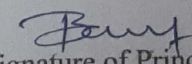
Sr. No.	Grade	Criteria
1	Good	Good in teaching (Table 1.1) and good in activity at Table 1.2.

Note: For the purpose of assessing the grading of Activity at Table 1.1 and Table 1.2, all such periods of duration which have been spent by the teacher on different kinds of paid leaves such as Maternity Leave, child care Leave, Study Leave, Medical Leave, Extraordinary Leave and Deputation shall be excluded from the grading assessment. The teacher shall be assessed for the remaining period of duration and the same shall be extrapolated for the entire period of assessment to arrive at the grading of the teacher. The teacher on such leaves or deputation as mentioned above shall not be put to any disadvantage for promotion under CAS due to his/her absence from his/her teaching responsibilities subject to the condition that such leave/deputation was undertaken with the prior approval of the competent authority following all procedures laid down in these regulations and as per the acts, statutes and ordinances of the parent institution.

Overall Grading					
Sr No	Grade Claimed	Overall Grade Claimed	Grade	Grade Verified	Overall Grade Verified
Table 1.1	Good	Good		Good	Good
Table 1.2	Good			Good	

Signature of the Faculty

Signature of HOD

Signature of Principal
I/c.Principal
K.N.Bhise Arts, Commerce & Vinayakrao Patil Science College
Vidyanagar Bhosare, Dist-Solapur

**Attended State level Seminars / Conferences /
Symposia by Asso. Prof. Dr. A. H. Kadam 2023-2024**

Sr. No.	Title	Organized by	Place	Date
1	Loksaहितil Prasar Madhyamanchi Bhumikha	B.L.Bhole Vicharmanch	Nagpur	24-04-2023

डॉ. भा. ल. भोळे विचारमंच, नागपूर
राज्यस्तरीय शोधनिबंध स्पर्धा - २०२३
विषय : लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका

प्रमाणपत्र

मा. डॉ. अतुल एच. कदम, यांनी डॉ. भा. ल. भोळे विचारमंच, नागपूर द्वारा आयोजित "लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका" या विषयावरील राज्यस्तरीय शोधनिबंध स्पर्धा - २०२३ मध्ये शोधनिबंध सादर केला आहे.

करिता त्यांना सन्मानपूर्वक प्रमाणपत्र प्रदान करण्यात येत आहे. लोकशाही मुख्य संवर्धन उपक्रमात सक्रीय सहभागा करिता हार्दिक अभिनंदन!

शुक्रवार, दि. २४ मार्च २०२३

प्रा. शेषकुमार येरलेकर
अध्यक्ष
डॉ. भा. ल. भोळे विचार मंच,
नागपूर

डॉ. अशोक काळे
सचिव
डॉ. भा. ल. भोळे विचार मंच,
नागपूर

डॉ. संदीप काळे
संयोजक
राज्यस्तरीय शोधनिबंध स्पर्धा
२०२३

समकालीन लोकशाही आणि प्रसार माध्यमे

■ डॉ. संदीप बी. काळे

■ प्रथम आवृत्ती — दि.२४ मार्च २०२३

© प्रकाशक व संपादक

■ प्रकाशक

आधार पब्लिकेशन, अमरावती.

हनुमान मंदिराजवळ, पाठ्यपुस्तक मंडळा समोर,

वि.म.वि.कॉलेज मागे, अमरावती

मो. ९५९५५६०२७८

email- aadharpublication@gmail.com

■ मुखपृष्ठ संकल्पना

विलास पवार

सरिता ग्राफिक्स, अमरावती

■ अक्षरजुळवणी

सरिता ग्राफिक्स,

कठोरा रोड, अमरावती

■ Price : 3 00/-

ISBN - 978-93-95494-19-9

सुचना:- सदर अंकामध्ये प्रकाशित झालेल्या लेखास, संपादक, प्रकाशक, मालक, मुद्रक जबाबदार राहणार नाही. या अंकामध्ये प्रकाशित झालेले लेख लेखकाचे त्यांचे वैयक्तिक मत आहे.

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	लेख	लेखक	पु.क्र.
1	लोकशाहीतील प्रसारमाध्यमांची बदलती भूमिका डॉ. अनंत मदन आवटी		1
2	लोकशाहीत प्रसारमाध्यमांची बदलती भूमिका कु. काजल रामसिंग खंडाते		29
3	लोकशाहीतील आणि प्रसारमाध्यांमाची बदलती भूमिका वैष्णवी दिलीप देशमुख		39
4	लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका डॉ. धनंजय सोनटक्के		50
5	लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका प्रा. डॉ. वर्षा मनोहरराव गंगणे		58
6	लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका डॉ. शिल्पा गजानन डिव्कर		70
7	लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका सहयोगी प्रा. डॉ. अतुल हणमंत कदम		76
8	लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका सौ. चंचल सागर जाधव (अपसुंदे)		85
9	लोकशाहीतील प्रसारमाध्यमांची बदलती भूमिका प्रा. डॉ. कल्पना एस. गोडघाटे		97
10	लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका कु. केतकी गजानन बावणे		108
11	लोकशाहीतील प्रसार—माध्यमांची बदलती भूमिका प्रा. नंदकुमार बाबुराव बानाटे		115
12	लोकशाहीतील प्रसारमाध्यमांची बदलती भूमिका विष्णू दुर्गाजी चौरे		125

लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका

सहयोगी प्रा. डॉ. अतुल हणमंत कदम

(राज्यशास्त्र विभाग) के. एन. भिसे आर्ट्स, कॉमर्स अँड विनायकराव पाटील सायन्स
कॉलेज, विद्यानगर, भोसरे ता. माढा जि. सोलापूर महाराष्ट्र भारत ४१३२०८
मो. नं. ९४२००९३७९२ kadamah81@gmail.com

प्रस्तावना -

प्रसारमाध्यमे ही समाजातील विचारांचे, भावभावनांचे देवाण-घेवाण करण्याचे महत्वाचे साधन आहेत. पूर्वीच्या काळात लेखन, चित्र, शिल्पकला यांच्या माध्यमातून संवाद साधला जात होता. परंतु या संवादामध्ये स्पष्टतेची अडचण, त्या संवादाचे जतन आणि दूरच्या भागात त्याचा प्रसार करण्यात अनेक अडचणी येत होत्या. परिणामी या अडचणींवर मात करून आधुनिक काळात विविध प्रसार माध्यमे उदयाला येण्याचा हा उत्क्रांतीचा प्रवास आहे. लक्ष्मंद्र चोपडा यांच्या म्हणण्यानुसार मनुष्याच्या विशिष्ट जैविक रचना, आचर-विचार तसेच सांस्कृतिक विभिन्नता यामुळे मानवाने आज आपल्या संवाद साधण्याच्या कलेत प्रगती केली आहे. त्यामुळेच संवाद साधण्याच्या प्रक्रियेतील आजचे प्रगत स्वरूप आपल्याला पहायला मिळत आहे. रानटी अवस्थेत जंगली, अस्पष्ट आवाजाने व्यक्ती संवाद साधत होती. अग्नी, लोह याचा शोध लावत मानवाने भाषेचा, लिपीचा शोध लावला. अशा तऱ्हेने संकेतांचे रूपांतर आवाजात व आवाजाचे रूपांतर शब्दात आणि पुढे आवाजाचे रूपांतर भाषेत होत होत संवादाची विविध माध्यमांचा मानवाने पुढे जाऊन शोध लावला. इ.स. १०५ मध्ये चीनने कागदाचा शोध लावल्यानंतर खऱ्या अर्थाने लिखाणाला सुरवात झाली. जपानने ७७० मध्ये छापण्याच्या कलेचा अविष्कार केला. इ.स. १४५० मध्ये जॉन गुटेनबर्ग यांनी आधुनिक मुद्रण कलेचा शोध लावला. सन १७९८ मध्ये अलोइस सेन फेल्डर याने अश्मयुगाचा शोध लावला. सन १८९५ मध्ये फोटो कलेचा प्रारंभ झाला. सन १९५० मध्ये आधुनिक संगणकाचा वापर संवाद साधण्यासाठी केला जाऊ लागला. इ.स. १८७० मध्ये केंब्रिज विद्यापीठाचे प्राध्यापक जेम्स क्लार्क मैक्सवेल यांनी विद्युत चुंबकीय लहरींच्या माध्यमातून न तारा वापरता संचार साधण्याचे तंत्र शोधून काढले. इ.स. १९२६ मध्ये स्कॉटिश वैज्ञानिक जॉन लांगी बैयर्ड यांनी टेलिव्हिजन प्रणालीचा शोध लावून चित्रांच्या माध्यमातून संवाद साधण्याच्या कलेचा मोठा अविष्कार झाला. मल्टीमीडिया, कॉम्प्युटर, इंटरनेट, मोबाईल या संपर्क माध्यमातून सर्व जग एक खेडे बनले आहे किंवा जवळ आले आहे. विविध माध्यमे वापरून इंटरनेटच्या मदतीन जगाच्या एका कोपऱ्यातील एखादी गोष्ट जगातील दुसऱ्या कोपऱ्यात पोहचवणे साध्य झाले आहे. लोकशाही सारख्या राजकीय व्यसथांमध्ये शासनाचा चौथा स्तंभ म्हणून प्रसारमाध्यमांना महत्वाची

भूमिका पार पाडावी लागत आहे. जगातील अनेक राजकीय व्यस्थांमध्ये सतांतर होत असतना ही प्रसारमाध्यमे कारणीभूत ठरली आहेत. त्यांनी सकारात्मक किंवा नकारात्मक भूमिकेचा अभ्यास या संशोधनात करण्याचा प्रयत्न या संशोधन पेपर मध्ये करण्यात आला आहे.

संशोधन पध्दती, तंत्रे व साधने -

प्रस्तुत संशोधनासाठी विश्लेषणात्मक संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. संशोधनतील माहिती मिळविण्यासाठी दुय्यम माहिती स्रोतांचा वापर केलेला आहे. या स्रोतांमध्ये संदर्भग्रंथ, वर्तमानपत्रे, मासिके, साप्ताहिके तसेच इंटरनेट, विकिपिडिया या ऑनलाईन साधनांचा वापर करण्यात आला आहे.

संशोधन समस्या -

- १) प्रसारमाध्यमे म्हणजे काय ते पाहून प्रसारमाध्यमांचा उगम व प्रवास कसा आहे ?
- २) प्रसारमाध्यमांची लोकशाहीतील भूमिका कशा प्रकारची आहे ?
- ३) लोकशाहीतील प्रसारमाध्यमांची भूमिका सकारात्मक आहे की नकारात्मक ?

संशोधनाची उद्दिष्टे -

- १) प्रसारमाध्यमांच्या पारंपारिक ते आधुनिक प्रकारांचा अभ्यास करणे.
- २) प्रसारमाध्यमांची लोकशाहीतील भूमिका अभ्यासणे.
- ३) लोकशाही यशस्वीतेसाठी प्रसारमाध्यमांचा उपयोग होतो का ते पहाणे.
- ४) लोकशाही समोरील प्रसारमाध्यमांनी अवाहणे उभी राहिली असल्यास उपाय सुचविणे.

संशोधनाची गृहितके -

- १) प्रसारमाध्यमांना जुना इतिहास आहे.
- २) लोकशाही राजकीय व्यवस्थेत प्रसारमाध्यमे महत्त्वाची भूमिका बजावत आहेत.
- ३) प्रसारमाध्यमांबाबत जनतेमध्ये जागृती करणे गरजेचे आहे.

प्रसारमाध्यमे दोन प्रकारचे आहेत १) लिखित माध्यम व २) इलेक्टॉनिक माध्यम

१) लिखित माध्यमे -

सन १४५० मध्ये जर्मनीच्या जॉन गुटेनबर्ग यांनी लेखन केलेचा अविष्कार केला. विकसित देशांमध्ये लिखित माध्यमांच्या वृत्तपत्राला खूप महत्व आहे. अमेरिका, रशिया या देशांमध्ये १५ टक्के लोक सुरवातीला लिखित वर्तमानपत्रे वाचत होती. भारतात सन १७८० मध्ये वर्तमानपत्रांची सुरवात झाली. विविध भाषा, विविध क्षेत्रे व्यापली असल्यामुळे वर्तमानपत्रांचा खप अधिक आहे. मुद्रणातील प्रगत शोध, आकर्षक मांडणी, दर्जेदार भाषाशैली यामुळे वर्तमानपत्रांचे समाजातील स्थान आजही टिकून आहे.

क्रिडा, साहित्य, कला, वाडमय, राजकारण, शिक्षण, शास्त्र, व्यवसाय, रोजगार, मानवी समस्या, निसर्ग या सर्व गोष्टींना वर्तमानपत्रात स्थान दिले जात असल्याने आजच्या युगातही वर्तमानपत्रे आपले अस्तित्व टिकवून आहेत. मात्र निरक्षर लोकांना वर्तमानपत्रांचा काहीच फायदा होत नाही. असे असले तरी आजच्या स्पर्धेच्या युगात बहुजनांवर परिणाम करणारे व त्यांची विचारसरणी परावर्तीत करण्याचे साधन म्हणून लिखित माध्यमांकडे पाहिले जावू लागले. परिणामी विशिष्ट विचारसरणीच्या, भांडवलदारांच्या, राज्यकर्त्यांच्या हातातील बाहूले म्हणून लिखित माध्यमे पुढे येवू लागली आहेत. समाजप्रबोधनाचे काम करण्याऐवजी समाजाला दिशाहीन करण्याचे कार्य काही लिखित माध्यमांकडून होत आहे. चुकिची, खोटी माहिती परिणामी समाजात जात आहे. त्यामुळे लिखित माध्यमे किती प्रमाणत समाज उध्दाराचे कार्य करतील याबाबत साशंकता निर्माण होत आहे. तरी देखील काही लिखित माध्यमांनी समाजसुधारण्याचे आपले कार्य सोडलेले नाही.

२) इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे -

लेखन प्रकाराला अस्तित्वात येवून ६०० वर्षे झाली असली तरी इलेक्ट्रॉनिक माध्यमे विसाव्या शतकात समाजासमोर आली आहेत. आधुनिक युग हे दळण-वळणात अमुलाग्र बदल, क्रांती साधणारे आहे. सर्वच क्षेत्रात हे यांत्रिकीकरण होत असताना प्रसारमाध्यमांनी देखील कात टाकून नवे स्वरूप धारण केले. वीज, इंटरनेट याच्या वापराचा फारच वेगवाण परिणाम या क्षेत्रावर झाला आहे. त्याचे खालील मुद्द्यांच्या आधारे विश्लेषण करता येईल.

रेडिओ -

रेडिओ हे समाजातील सर्वात स्वस्त व छोटे प्रसारमाध्यम म्हणून समाजात मान्यता पावलेले आहे. १९ व्या शतकामध्ये मारकोनी यांनी रेडिओचा शोध लावून संपर्कक्षेत्रात क्रांती केली. भारतात १ जानेवारी १९६८ साली या सेवेचा प्रारंभ झाला. बातम्या, मनोरंजन, माहितीची देवाण-घेवाण या परिणामी रेडिओ सर्व वर्गांच्या लोकांमध्ये आजही प्रसिद्ध आहे. आपली दैनंदिन कामे करत ह्या सर्व सुविधांचा उपयोग करून घेता येत असल्याने रेडिओ लवकर समाजमान्य झाला. भारतासारख्या मोठ्या प्रमाणात निरक्षर असणाऱ्या जनतेमध्ये रेडिओ हे तंत्रज्ञान राजकीय सामाजिकरणाच्या प्रक्रियेत महत्त्वाचे योगदान देवून गेले आहे. हे नाकारून चालणार नाही. परंतु दिलेल्या वेळेतच दिलेला कार्यक्रम ऐकणे, सिग्नल यंत्रनेतील खराबी, एकावेळी एकाच स्टेशन लावणे, मध्ये विश्रांती न घेता येणे या कारणाने रेडिओच्या वापरावर काही मर्यादा येवू लागल्या. तसेच वेळेचे बंधन, भाषेचे बंधन, क्षेत्राचे बंधन या समस्या निर्माण होवू लागल्या.

दूरदर्शन -

दूरदर्शनचा शोध प्रसारमाध्यमाच्या जगतात महत्वपूर्ण आहे. दृकश्राव्य माध्यम, आवज, रंगसंगती, चित्र यामुळे जे सांगायचे आहे ते समाजाला चांगल्या प्रकारे बिंबवता येण्याचे माध्यम म्हणून दूरदर्शन कडे पाहिले जावू लागले. निरक्षर व्यक्तींना एखादी गोष्ट सांगण्याचे महत्वाचे माध्यम म्हणून दूरदर्शन तंत्राकडे पाहिले जावू लागले. प्रसारमाध्यमांच्या जगातील दूरदर्शन या घटकामुळे समाजमन परावर्तित करणे सोपे असल्यामुळे पुन्हा भांडवलदार, राजकारणी, विशिष्ट विचारसरणी असणाऱ्या गटांकडून दूरदर्शनवरील कार्यक्रमावर ताबा ठेवण्याचा प्रयत्न केला जावू लागला आहे. आपल्या हितासाठी आवश्यक असणारीच माहिती दूरदर्शनच्या विविध चॅनलवरून प्रसारित करण्याचे कारस्थान काही मंडळी आखत असतात.

इंटरनेट -

माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगात अमुलाग्र बदल घडवून आणणारा शोध म्हणून इंटरनेट कडे पाहिले जाते. इंटरनेटचा वापर करून क्षणात माहितीचे देवाण-घेवाण पाहिजे त्या स्वरूपात करणे सोपे होवू लागले. कमी खर्चीक, कमी अवधित व कमी मनुष्यबळाचा वापर ही काही महत्वाची वैशिष्टे इंटरनेट क्षेत्राची होती. समाजाच्या सर्वच क्षेत्रात इंटरनेटचा वापर आज महत्वाचा झाला आहे. इंटरनेटचा वापर सर्व क्षेत्रात होवू लागल्यामुळे स्पर्धा निर्माण झाली आहे. परिणामी सायबर वॉर सुरू झाले आहे. जे संपूर्ण समाजाला घातक आहे. इंटरनेटच्या माध्यमातून अश्लील गोष्टींचा सुळसुळाट झाला आहे. परिणामी तरूण पिढीला इंटरनेटच्या माध्यमातून सहज उपलब्ध होणारी अश्लील माहिती, फोटो, चित्रे यामुळे तरूणांचे जीवन वाया जात आहे. कोणाच्याही मदतीशीवाय कोणत्याही आर्थिक भुर्दंडाशिवाय, कोणत्याही वेळी ही माहिती हाती लागत असल्याने तरूण त्या कडे आकर्षित होवून संशोधन, तंत्रज्ञान, रोजगार या महत्वाच्या गोष्टींपासून दूर जावू लागली आहेत. हे प्रकरण समाजविकासाला घातक आहे.

इतर प्रसारमाध्यमे -

व्हिडिओटेक्स्ट, टेलीग्राफ, टेलेक्स, टेलीप्रिंट, टेलिफोन, व्हिडिओ फोन, टेली कॉन्फरन्स, टेलीटेक्स्ट, पेजर, सेल्युलर फोन, फॅक्स, व्हिडीओ कॅसेट, केबल टेलिव्हिजन यासारखी इतर प्रसारमाध्यमे त्या-त्या काळात आपले महत्व राखून होती. पुढे इंटरनेटच्या क्षेत्रात अधिक संशोधन झाल्यामुळे ही प्रसारमाध्यमे मागे पडली आहेत. त्यांच्या मर्यादा व आव्हानांमुळे नव्या तंत्रज्ञानाचा शोध लावला गेला. आज इंस्टाग्राम, फेसबुक, वॉट्सअप यासारखी सहज उपलब्ध होणारी माध्यमे पुढे आली आहे. ही साधने वारण्यास सुलभ असल्याने लोकशाहीमध्ये लोकांना, मतदारांना आकृष्ट करण्यास वापरली गेली.

लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची भूमिका -

वरील प्रमाणे प्राचीन ते आधुनिक प्रसारमाध्यमांचे स्वरूप असल्याचे दिसते. समाजाच्या सर्वच क्षेत्रात प्रसारमाध्यमांनी आपले स्थान निर्माण केले आहे. त्यामध्ये लोकशाही ही राजकीय व्यवस्था मागे राहणे शक्य नाही. शासनव्यवस्थेच्या कायदेमंडळ, कार्यकारीमंडळ, न्यायमंडळ या तीन शाखांप्रमाणेच प्रसारमाध्यमे ही चौथी शाखा म्हणून उदयाला आली आहे. सहाजिकच सरकार कोणतेही असो शासनात आणि समाजात या प्रसारमाध्यमांचे महत्व अधोरेखित होत आहे. लोकशाही शासन व्यवस्थेत लोकमत जागृत करणे, जनमत जाणून घेणे, लोककल्याणाचे निर्णय घेणे, राजकीय पक्षाची विचारसरणी लोकांपुढे ठेवणे या कामासाठी प्रसारमाध्यमांचा उपयोग गरजेचा झाला आहे. निवडणुकांच्या काळात जनतेसमोर जात असतना प्रसारमाध्यमांतील आपली प्रतिमा याचे भांडवल लोकप्रतिनिधी करत असल्याने ते नेहमीच प्रसारमाध्यमांच्या संपर्कात राहतात. आपली प्रतिमा कोणत्याही प्रकारे डागाळली जाणार नाही याची दक्षता प्रत्येक राजकारणी, राजकीय पक्ष घेत असतो. समाजाशी संपर्क ठेवण्यासाठी सभा, संमेलने या पारंपारिक माध्यमां ऐवजी आधुनिक प्रसारमाध्यमांच्या मदतीने हा संपर्क प्रभावशाली पध्दतीने प्रस्थापित करता येतो हे सर्वांच्याच लक्षात आले आहे. एवढेच नव्हे तर ही जगभरातील प्रसारमाध्यमे राजकीय व्यवस्थेत पहारेकरी, जनतेच्या आपेक्षांचे, विचारांचे प्रतिबिंब प्रदर्शित करणारे माध्यम म्हणून भूमिका बजावत असल्याने त्यांचे लोकशाही तसेच सर्वच राजकीय व्यवस्थेत महत्व अधोरेखित होत आहे.

लोकशाहीतील प्रसार माध्यमांची बदलती भूमिका -

बहुजन समाजाच्या मनावर अधिराज्य गाजवणाऱ्या प्रसारमाध्यमांसारखे हत्यार आपल्या हाती असले पाहिजे ही मनिषा सर्वच राजकारणी बाळगून असतात. त्यामुळे राजकीय नेते, राजकीय पक्ष आपल्या विचारांचे पाईक असणाऱ्या प्रसारमाध्यमांची निर्मिती करतात. उदाहरणार्थ शिवसेना या पक्षाने मार्मिक या मासिकाचा तसेच सामना या वृत्तपत्राची केलेली सुरवात देता येईल. मासिके, साप्ताहिक, नियतमालिके, प्रसिध्दी पत्रके, जाहिरनामे या माध्यमांच्या सहाय्याने ते जनतेच्या मनावर, विचारांवर, कृतींवर स्वार होण्यात यशस्वी होतात. राजकारणात प्रसारमाध्यमांचा वापर होत असतानाच भारतात सर्वप्रथम प्रसारमाध्यमांचा वापर २०१४ च्या सार्वत्रिक निवडणुकांमध्ये भारतीय जनता पार्टी प्रणीत राष्ट्रीय लोकशाही आघाडीने तत्कालिन सत्ताधारी काँग्रेस पक्षाच्या नेतृत्वाखाली असणाऱ्या संयुक्त पुरोगामी आघाडीच्या अकार्यक्षमता, भ्रष्टाचार, दोष दाखवण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात केला आहे. सन २०१४ व सन २०१९ च्या लोकसभेच्या सार्वत्रिक निवडणुकिमध्ये भाजप च्या आयटी सेलने मोठ्या प्रमाणात प्रसारमाध्यमांचा वापर करून जनतेच्या मनावर अधिकराज्य गाजवून सत्ता मिळविल्याचे ताजे उदाहरण आहे. या अतैरिके मनोभावणेमुळे काही वेळा प्रसारमाध्यमांचे स्वातंत्र्या धोक्यात येते.

मानवअधिकार, विचारस्वातंत्र्य या संकल्पनांचा गळा घोटला जातो जे लोकशाही सारख्या लोककल्याणकारी राजकीय व्यवस्थेस बाधक असते. राजकीय नेते, राजकीय पक्ष आपली सत्ता वापरून अनियंत्रित, निरंकुश सार्वभौमसत्ता आणू शकतात. परिणामी विरोधी विचारसरणीच्या जनतेला आणीबाणी सारख्या परिस्थितिला सामोरे जावे लागू शकते हे आपण इतिहासात पाहिले आहे.

लोकशाहीतील प्रसारमाध्यमांची अवाहणे -

समाज माध्यमांमुळे जरी जग जवळ आले असले; त्याने अनेक क्षेत्रात प्रगतीच्या पायऱ्या गाठल्या असल्या तरी पुढे जाऊन अनेक नवी अवाहने समाजापुढे उभी राहिली आहेत. कोणत्याही गोष्टीचा अतिरेक हा शेवटी घातक ठरतो. या उक्तीप्रमाणे समाजमाध्यमांचा अतिरेक नवी आव्हाने बनून समाजापुढे उभी ठाकली आहेत. विरोधी पक्ष, विरोधी राजकीय प्रतिनिधी यांची निंदानालस्ती करणे, व्यक्तीगत दोष, कमतरता यांवर बोलणे, खाजगी गोष्टी सार्वजनिक करणे, खोटे बोलून-खोटी माहिती देवून प्रतिमा डागाळणे, बिनबुडाचे आरोप करणे यासारख्या समस्या पुढे येत आहेत.

जीवघेणी स्पर्धा -

राजकारण, अर्थकारण, सामाजिक दर्जा, धार्मिक भावना, प्रतिष्ठा या सर्वच क्षेत्रात प्रत्येक घटकाला पुढे जाण्याचा हव्यास निर्माण झाला आहे. परिणामी सर्वच भल्याबुऱ्या मार्गांचा अवलंब करून कोणतेही उद्दिष्ट गाठण्याचा प्रयत्न माणसाकडून केला जात आहे. यामध्ये समाजमाध्यमे मागे नाहीत. समाजमाध्यमांचा विविध प्रकारे वापर करून आपल्याला हवे ते मिळविण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. ही स्पर्धा टोकाला गेली असल्यामुळे माणूस सुखापासून दूर चालला आहे. अभ्यासकांना प्रश्न पडत आहे की, आपण जे करत आहोत ते शेवटी कशासाठी करत आहोत.

दिशाभूल करणारी माहिती -

सन १९६२ साली ब्रिटिश लेखक बर्नार्ड क्रिक यांनी 'इन डिफेन्स ऑफ पॉलिटिक्स' नावाच्या पुस्तकात असे लिहिले आहे की, राजकारणात वापरली जाणारी विविध तंत्रे ही राजकारणाच्या यशस्वीतेसाठी आवश्यक आहेत. पण पुढे जाऊन समाजमाध्यमांवरील खोटी माहिती ही राजकारणासाठी देखील वाईट आहे हे इतिहासाने दाखवून दिले आहे. कारण फेसबुक, युट्युब, ट्विटर या समाजमाध्यमानेच मान्यकेलेले आहे की, रशीयासारख्या देशाने अमेरिकेसारख्या देशांच्या निवडणूकींच्या पार्श्वभूमीवर चुकिची माहिती दिली होती. त्यामुळे समाजमाध्यमे सत्ताधाऱ्यांच्या हातातील नवीन शस्त्र बनू पहात आहे. या घाणेरड्या प्रकारात दक्षिण आफ्रिका, स्पेन यासारखे देश देखील आघाडीवर आहेत.

राष्ट्रीय ऐक्यास बाधा -

प्रसारमाध्यमांमधून बऱ्याच वेळा अंधश्रद्धा पसरवणाऱ्या बातम्या किंवा जाहिराती केल्या जातात. तसेच जुन्या, कालबाह्य झालेल्या रुढी प्रथांचे पुनरुज्जीवन केले जाते. त्यामुळे धार्मिक तेढ निर्माण होऊन समाजामध्ये अस्थिरता निर्माण होते. दोन किंवा अधिक धर्मांमध्ये परस्पर अविश्वासाचे वातावरण निर्माण होणे हे राष्ट्रीय एकात्मतेस धोक्याचे आहे. या धार्मिक हिंसाचारात तेल ओतण्याचे व दोन किंवा अधिक देशांमध्ये मनुष्यवध होण्यास प्रसारमाध्यमे कारणीभूत ठरत आहेत.

तरूण पिढी आणि प्रसारमाध्यमे -

इंटरनेटच्या वापरामुळे व मोबाईलच्या तंत्रज्ञानात झालेली क्रांती यामुळे तरूण पिढी वाहत चाललेली आहे. अश्लिल चित्रफिती व फोटो पाहणे आणि त्याची कृती करणे, पब्लीसारखी जीवघेणे खेळ खेळणे, त्यातील अपयशाने मृत्यूला कवटाळणे, वरवरची खोटी प्रतिष्ठा पणाला लावणे यासारखे आजार तरूण पिढीला जडत आहेत. सुजान नागरीक बनण्याचा मार्ग खुंटून उथळपणा वाढला आहे. त्यामुळे देश परत एकदा परकीयांचा गुलाम होतो की काय अशी स्थिती निर्माण झाली आहे.

सुखाचा शोध -

पूर्वीच्या काळातील ढोंगी विचारवंतांनी केलेले लिखान हे कशा प्रकारे चुकिचे आहे हे सांगण्याचे कार्य आधुनिक प्रसारमाध्यमे करत आहेत असे मत अभिनेता योगेश सोमण यांनी मांडले आहे. तसेच जेष्ठ संगणक तज्ञ डॉ. विजय भटकर यांनी देखील विज्ञानतंत्रज्ञानाने माणसाच्या जीवनात सुविधा आल्या पण सुख आले नाही असे मत मांडले. तेव्हा हे विज्ञान -तंत्रज्ञान, प्रसारमाध्यमे मानवजातीला सुखापासून दूर घेऊन जात आहे असे म्हणावे लागेल. अती सुविधा मिळविण्यासाठी तंत्रज्ञानाचा वारेमाप वापर करण्यास प्रसारमाध्यमे प्रवृत्त करत आहेत. परिणामी पर्यावरण व मानसिक संतुलन ढळत जात आहे. अती विचारांचा घोळ डोक्यात निर्माण होत असल्याने आत्महत्या, दहशतवाद, खून, प्रकर्म यासारख्या वाईट गोष्टी समाजात घडत आहेत.

दहशतवाद -

कधीही पूर्ण होवू न शकणाऱ्या अपेक्षा प्रसारमाध्यमांमुळे वाढल्या आहेत. आपेक्षा पूर्ण करण्यासाठी कोणत्याही नैतिक-अनैतिक मार्गाचा वापर केला जात आहे. त्यातूनच दहशतवादी प्रवृत्ती वाढू लागली आहे. देवासाठी, देशासाठी आणि धर्मासाठी या प्रसारमाध्यमांचा अतिरेकी वापर करून घेतला जावू लागला आहे. अतिरेकी कारवायांचे प्रसारण थेट जनतेपर्यंत विनासायास जात असल्यामुळे दहशतवादी व अतिरेक्यांनी सहज कोणत्याही देशाची माहिती मिळत आहे. त्यामुळे राष्ट्रीय सुरक्षेस धोका निर्माण झाला आहे. सार्वभौमत्वाचे प्रश्न या प्रसारमाध्यमांमुळे निर्माण झाले आहेत. समाजमाध्यमे ही दहशतवाद्यांची हत्यारे बनत आहेत.

खाजगी माहितीचा गैरवापर -

फेसबुक, इंस्टाग्राम, मेल, ट्विटर, व्हॉट्सअप इतर विविध संकेतस्थळे व ॲप्लीकेशनचा वापर करून व्यक्ती अनेक प्रकारची आपली खाजगी माहिती या प्रसारमाध्यमांना पुरवत असतो. त्या माहितीचा वापर हॅकर्स, दहशवतादी संघटना इतर समाजकंटक करत असतात. परिणामी अब्रुनुकसानी, अपहरण, चोरी, खून अशा कठिण प्रसंगांना समाजाला सामोरे जावे लागत आहे. सायबर गुन्ह्यांचे प्रमाण वाढले आहे.

लोकशाहीतील प्रसारमाध्यमांची आचारसंहिता -

वरील प्रमाणे प्रसारमाध्यमांमुळे व्यक्तीचे खाजगी आयुष्य व राजकीय व्यवस्थेपुढे अडथळे, अवाहणे निर्माण झाली असल्याने प्रसारमाध्यमांना एका विशिष्ट आचारसंहितेमध्ये स्वतःला बांधून घेतले पाहिजे.

१) राजकीय प्रतिनिधींची निष्क्रीयता, भ्रष्टाचार प्रसारमाध्यमांच्या सहाय्याने समाजापुढे आणावा.

२) व्यक्तिगत हेवेदावे, राजकीय आकांक्षा-अपेक्षा याची खात्री करून माहिती प्रसारीत करणे गरजेचे आहे.

३) राजकारणी व्यक्तीने समाजासाठी केले बलिदान, सोसलेल्या हाल अपेष्टा यांची माहिती समाजाला करून देण्याचे कर्तव्य प्रसारमाध्यमांचे आहे.

४) प्रसारमाध्यमांचा वापर दुधारी तलवारीसारखा होणार नाही याची दक्षता प्रसारमाध्यमांचे मालक, प्रतिनिधी तसेच संबंधित सर्वांनी घ्यावी.

५) आपण प्रसारित केली माहितीमुळे समाजामध्ये सामाजिक तेढ, धार्मिक ध्रुविकरण होणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

६) बोगस प्रसारमाध्यमांच्या निर्मितीला पायबंद घालणे गरजेचे आहे. निवडणुका पूर्व, निवडणुकिंचे विश्लेषण निष्पक्ष असणे गरजेचे आहे.

७) निवडणुकांचे निकाल बदलण्यासाठी चोरलेला डाटा वापरणे, त्यावर एकाद्या पक्षाला किंवा प्रतिनिधीला हानी किंवा फायद्या होईल असे विश्लेषण नकरणे गरजेचे आहे.

८) प्रसारमाध्यमांचा वापर हा मर्यादित परंतु सकारात्क स्वरूपात जनतेने करावा. प्रसारमाध्यमांच्या नव मतदारांच्या वापरावर अभ्यासू, वडिलधाऱ्या व्यक्तींचे लक्ष असणे गरजेचे आहे.

९) प्रसारमाध्यमांच्या संदर्भात असणाऱ्या कायद्यांचे स्वरूप व अमलबजावणी यांची योग्य परिस्थिती असणे गरजेचे आहे.

समारोप -

समाजमाध्यमांमुळे समाजाची निश्चीतच प्रगती होत आहे. किंबहुना समाजाचे उन्नयन करण्यामध्ये समाजमाध्यमांचे मोठे योगदान आहे. परंतु ती वापरणाऱ्यांनी त्याचा

दुरुस्थिती किंवा वापरातील अतिरेक केल्यामुळे समाज माध्यमे समाजापुढे अवाहण बनत आहेत. या अवाहणावर मात करून ती अधिकाधिक समाजाच्या विकासासाठी लाभदायक कशी ठरतील हे पाहणे समाजाचे कर्तव्य आहे. प्रत्येक काळ्या ढगाला सोनेरी किनार असते. तेव्हा आपण देखील प्रसारमाध्यमांची अवाहणे संपुष्टात आणण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. ती अधिकाधिक लोककल्याणाची कशी होतील ते पाहणे गरजेचे आहे. रमण मॅगसेस पुरस्कार प्राप्त पत्रकार पी. साईनाथ यांनी म्हणल्या प्रमाणे प्रसारमाध्यमांनी केवळ शहरी भागाचे वार्ताकन न करता ग्रामिण भागाकडे देखील लक्ष देणे गरजेचे आहे. राज्यशास्त्राचा अभ्यासक म्हणून प्रसारमाध्यमांची अवाहणे संपुष्टात आणून ती अधिकची लोककल्याणकारी करण्यावर प्रत्येकाने भर दिला पाहिजे असे मला वाटते.

संदर्भ ग्रंथ -

१. डी. चन्द्रप्रकाश मिश्र, मीडिया लेखन सिध्दांत और व्यवहार, संजय प्रकाशन, दिल्ली, द्वितीय संस्करण, २००३
२. रसा मल्होत्रा, हिंदी पत्रकारिता कल आज और कल, संजय प्रकाशन, दिल्ली, प्रथम संस्करण, २००७
३. The Economist
४. www.saamana.com
५. www.maharashtratimes.com
६. <https://www.academia.edu/43364470>

National level Seminars / Conferences / Symposia by Asso. Prof. Dr. A. H. Kadam 2023-2024

Sr. No.	Title	Organized by	Place	Date
1	Rajarshi Shatrapati Shahu Maharaj Yanche Rajkiy Sudharnawadi Vichar	Arts and Commerce College	Madha	10/03/2023
2	Paryawaran ani Harit Rajkaran	K. N. Bhise arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science College	Bhosare	13/03/2023
3	Dr. Babasaheb Ambedkar Yanche lokshahi Sandharbatil Vichar	Vivekanand College	Kolhapur	25/03/2023
4	Yashwantrao Chavan Yanchi Rajkiya watchal	Balwant College	Vita	March 2023
5	Shaswat Vikas Aani Bhartiya Shashan	LBS College	Satara	March 2023

Rayat Shikshan Sanstha's
Arts and Commerce College, Madha
Dist : Solapur (Maharashtra)

Affiliated to
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur
NAAC Reaccredited 'A+' Grade (CGPA 3.26)
Best College -2021 Award by P.A.H Solapur University, Solapur
'Glorious 50 Years of Rural Youth Empowerment'

Organized by
Department of History
Under The Aegis of
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

One Day National Multidisciplinary Seminar
on
"Rajarshi Chhatrapati Shahu Maharaj Social, Educational, Financial, Political and Religious Reformation Movements and its Contemporary Relevance"

Certificate

This is to certify that Dr./Mr./Mrs. **मा. डॉ. अतुल हगमंत कुडम**
University/College/Institution Name **श.के. प्रग. भिसे इत्यु. कौमर्य ग्रंथ विनायकराव पारिल. सा.को. भोसरे.**
has actively participated as a Resource Person/Chairperson/Member of the Organizing Committee/Attended/Presented Research paper
entitled **राजर्षी छत्रपती शाहु महाराज यांचे राजकीय सुधारणावादी विचार**
in one day National Multidisciplinary Seminar on 10th March 2023.

Dr. Govardhan Dikonda
Co-ordinator

Dr. Panchanz Gaikwad
Convener

Dr. Sunil Helkar
Principal

UGC CARE LISTED
ISSN No.2394-5990

संशोधक

● वर्ष : ९९ ● मार्च २०२३ ● पुरवणी अंक ३

इतिहासाचार्य वि. का.राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे

UGC CARE LISTED
ISSN No. 2394-5990

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे मंडळ, धुळे
या संस्थेचे त्रैमासिक

॥ संशोधक ॥

पुरवणी अंक ३ - मार्च २०२३ (त्रैमासिक)

- शके १९४४
- वर्ष : ९०
- पुरवणी अंक : ३

संपादक मंडळ

- प्राचार्य डॉ. सर्जेराव भामरे
- प्रा. डॉ. मृदुला वर्मा
- प्रा. श्रीपाद नांदेडकर

अतिथी संपादक

- प्राचार्य डॉ. सुनिल हेळकर
- प्रा. डॉ. प्रेमचंद गायकवाड
- प्रा. डॉ. गोवर्धन दिकोंडा

* प्रकाशक *

श्री. संजय मुंदडा

कार्याध्यक्ष, इ. वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे ४२४००१
दूरध्वनी (०२५६२) २३३८४८, ९४०४५७७०२०

कार्यालयीन वेळ

सकाळी ९.३० ते १.००, सायंकाळी ४.३० ते ८.०० (रविवारी सुट्टी)

मूल्य रु. १००/-

वार्षिक वर्गणी रु. ५००/-, आजीव वर्गणी रु. ५०००/- (१४ वर्षे)

विशेष सूचना : संशोधक त्रैमासिकाची वर्गणी चेक/ड्राफ्टने
'संशोधक त्रैमासिक राजवाडे मंडळ, धुळे' या नावाने पाठवावी.

अक्षरजुळणी : सौ. सीमा शिन्ने, वारजे-माळवाडी, पुणे ५८.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने या नियतकालिकेच्या प्रकाशनार्थ अनुदान दिले आहे. या नियतकालिकेतील लेखकांच्या विचारांशी मंडळ व शासन सहमत असेलच असे नाही.

अनुक्रमणिका

१. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांचा समाजसुधारणेचा ऐतिहासिक वारसा
- प्रा. डॉ. धनंजय ना. मोगले ----- ११
२. महाराष्ट्रातील सत्यशोधक चळवळ आणि राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज
- डॉ. दिनकर रावजी मुरकुटे ----- १४
३. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांचे राजकीय सुधारणावादी विचार
- सहयोगी प्रा. डॉ. अतुल हणमंत कदम ----- १९
४. राजर्षी शाहू महाराज यांचे आर्थिक विचार व कार्य विशेष संदर्भ :
(शेती, जलव्यवस्थापन, व्यापार व उद्योग, सहकार, औद्योगिक धोरण)
- प्रा. सुभाष बाजीराव शिंदे ----- २४
५. राजर्षी छ. शाहू महाराज सामाजिक लोकशाहीच्या चळवळीचे एक आधारस्तंभ
- डॉ. सुनिल शिवमूर्ती रजपूत ----- २८
६. राजर्षी शाहू महाराज : एक अष्टपैलू व्यक्तीमत्व (इ.स. १८७४-१९२२)
- प्रा. डॉ. सौ. अरुणा रविंद्र वाघोले ----- ३०
७. राजर्षी शाहू महाराजांचे कार्य आणि कर्तृत्व : एक अभ्यास
- डॉ. अनिल शिवाजी टिके ----- ३५
८. राजर्षी शाहू महाराज व लोकमान्य टिळक संघर्ष आणि दुसरी बाजू
- डॉ. विश्वनाथ महादेव आवड ----- ३९
९. सामाजिक न्यायाचे प्रणेते : राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज
- डॉ. सज्जन उद्धव पवार ----- ४३
१०. राजर्षी शाहू महाराजांचे अस्पृश्यविषयक धोरण : एक अभ्यास
- डॉ. संजय तुकाराम वाघमारे ----- ४७
११. राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांचे शैक्षणिक विचार
- डॉ. बाळासाहेब मुळीक ----- ५१

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांचे राजकीय सुधारणावादी विचार

सहयोगी प्रा. डॉ. अतुल हणमंत कदम

(राज्यशास्त्र विभाग)

के.एन.भिसे आर्टस्, कॉमर्स ऍण्ड विनायकराव पाटील सायन्स कॉलेज,

विद्यानगर, भोसरे ता.माढा जि.सोलापूर महाराष्ट्र भारत ४१३२०८

मौ. नं. ९४२००९३७९२ kadamah81@gmail.com

सारांश :

सामाजिक न्यायाचे पुरस्कर्ते, अष्टपैलू व्यक्तीमत्त्व, मैदाणी खेळांना प्रोत्साहन देणारे, नवसमाज निर्माता, समाजक्रांतीकारक म्हणून संपूर्ण जगात महाराष्ट्रातील छत्रपती शाहू महाराज यांना ओळखले जाते. त्यांनी आपल्या संपूर्ण आयुष्यात आपली राजसत्ता बहुजनांच्या कल्याणासाठी विविध कायदे करून, निर्णय घेवून, जीवितास व राज्यसत्तेस धोका आहे हे माहित असताना राबवली. शेतकरी, कामगार, मागास, दलित, महिला, विद्यार्थी, जंगल, प्राणी या चराचराचा विचार करून त्यांच्या उन्नयनासाठी, सामाजिक गुलामगिरीतून मुक्त करण्यासाठी, हरिजन, गिरीजन यांना मानवी हक्क मिळण्यासाठी ते आयुष्यभर झटले. याकामी त्यांना स्वकीय व परकीय सत्तेशी दोन हात करावे लागले. शिक्षण, सहकार, रोजगार, कला, संस्कृती या सर्वच विषयांनी स्पर्श करून आपले वेगळे स्थान कोल्हापूर संस्थानामध्ये निर्माण केले. विविध समाज, संस्था निर्माण करून समतावादी नवभारताची निर्मिती त्यांच्या हातून झाली. आधुनिक भारताच्या वर्तमानात त्यांच्या कृतीने, कार्याने विकासाचा, न्यायाचा एक वेगळाच ठसा उमटवला असल्याने त्यांचे विचार नव राज्यकर्त्यांना राज्यकारभार करताना मार्गदर्शक ठरत आहेत याची नोंद घ्यावी लागते.

परवलीचे शब्द : वेदोक्त प्रकरण, सर्वधर्म समभाव, सामाजिक न्याय, लोकराजा

प्रस्तावना :

इंग्रजी राजवटीत हिंदुस्थानात ६५० हून जास्त संस्थाने होती. त्यांच्या करारभाराव इंग्रज प्रतिनिधींची नजर होती. मोगलांच्या राजवटीत या संस्थानांनी स्वराज्यासाठी लढा दिला असल्यामुळे ब्रिटिश ताब्यातील जनतेसह संस्थान मुलखातील प्रजेला या संस्थानांविषयी आपुलकी व आस्था होती. शिवछत्रतींच्या मराठेशाहीचे उरलेसुरले अवशेष म्हणून या संस्थानांचे अस्तित्व होते. इंदूर, ग्वालहेर, धार, बडोदा, कोल्हापूर, आंध्र, भोर,

सांगली, मिरज, कुरुंदवाड, जमखिडी, जत, सावंतवाडी, अक्कलकोट, फलटण ही काही संस्थाने सन १८१८ साली पेशवाईच्या अस्तानंतर शिल्लक राहिली होती. या सर्व छोट्यामोठ्या संस्थानांमध्ये कोल्हापूर संस्थानाचे अस्तित्व विशेष होते. राजर्षी शाहू महाराज यांचा जन्म २६ जून १८७४ रोजी कोल्हापूर जिल्ह्यातील कागल तालुक्यातील घाटगे घराण्यात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव जयसिंगराव ऊर्फ आप्पासाहेब होते. त्यांच्या आईचे नाव राधाबाई होते. कोल्हापूर संस्थानचे राजे चौथे शिवाजी महाराज यांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या पत्नी आनंदीबाई यांनी १७ मार्च १८८४ रोजी यशवंतराव ऊर्फ बाबासाहेब घाटगे कागलकर म्हणजेच शाहू महाराज यांना भोसल्यांच्या घराणे दत्तक घेतले. दत्तक विधानानंतर यशवंतराव शाहू छत्रपती या नावाने ओळखले जाऊ लागले. लहान वयात विलायतेला आपल्या मुलाला शिक्षणासाठी नपाठवता शाहू छत्रपती यांचे शिक्षण राजकोटच्या राजकुमार विद्यालयात सुरू झाले. सन १८८९ ते १८९३ या कालावधीत शाहू महाराज यांचे शिक्षण धारवाड येथे झाले. याचवेळी १ एप्रिल १८९१ साली वयाच्या १७ व्या वर्षी बडोद्याचे गुणाजीराव खानविलकर यांच्या लक्ष्मीबाई या १२ वर्षांपेक्षा कमी वय असणाऱ्या मुलीशी विवाह झाला. २ एप्रिल १८९४ रोजी त्यांचा राज्याभिषेक झाला. राज्याभिषेकानंतर सन १९२२ पर्यंत म्हणजे एकूण २८ वर्षे ते कोल्हापूर संस्थानचे राजे होते. आपल्या राजकीय विचारांमध्ये शाहू महाराजांनी धर्मसुधारणा घडवून पुरोहितशाहीच्या वर्चस्वाला मोडित काढण्याचा प्रयत्न केला. शिक्षण प्रसार करून प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करण्यावर त्यांनी विशेष लक्ष दिले. मागास जातीच्या लोकांमध्ये आपल्या जाती अधिकाराबाबत जागृती केली. अल्पसंख्यांक, मागास, अस्पृश्य यांच्यासाठी स्वतंत्र मतदारसंघ, राखीव मतदारसंघ, राखीव जागा याबाबतचे धोरण आमलात आणले. ब्राम्हणेतरांचे पक्ष स्थापन करून समाजसुधारणा व त्यांची आर्थिक सुधारणा करण्यावर भर दिला. मुंबई येथे ६ मे १९२२ रोजी त्यांचे निधन झाले.

राज्याभिषेकानंतरचे कार्य :

२ एप्रिल १८९४ रोजी शाहू महाराजांनी कोल्हापूर संस्थानच्या गादीचे अधिकार हाती घेतल्यानंतर खऱ्या अर्थाने ते छत्रपती झाले. ३ एप्रिल १८९४ रोजी शाहू महाराजांनी आपल्या रयतेस लोककल्याणाची पूर्ण हमी देणारा जाहीरनामा प्रसिध्द करून लोकांना अश्वस्त केले. नाना फडणीस यांनी बंद केलेला राज्याभिषेक शक सुरू करून हिंदवी स्वराज्य संस्थापक छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या पवित्र स्मृतीस उजाळा दिला. गादीवर बसताच सन १८९६ च्या दुष्काळाशी शाहूंना सामना करावा लागला. प्रजा अन्न, पाण्याविना तळमळत असल्याचे दैन्याच्या वेळी त्यांनी पाहिले. रयतेच्या अन्नपाण्याची सोय करून एकही भूकबळी होणार नाही याची त्यांनी विशेष काळजी घेतली. सन १८९६-९७ साली निराधाराश्रम स्थापन करून एकूण ४८,७८५ निराधारांची त्यात सोय केली. लहान मुलांच्या शिक्षणासाठी बालकालये उभी करून त्यांना सांभाळण्यासाठी आयांची सोय केली. या बालकांच्या खाण्या-पिण्याची, दूधदूभत्याची सोय केली. अशा तऱ्हेने प्रजेच्या लहान-सहान गरजांवर त्यांनी लक्ष ठेवून त्यावर उपाय योजल्या. सन १८९६ साली प्लेगने संपूर्ण मुंबई इलाक्यात हाहाकार माजवला असताना आपल्या संस्थानात त्यांनी खबरदारी घेवून विविध उपाय योजले. घरात हवा खेळती राहून सूर्य प्रकाश घरात जास्तीत जास्त कसा येईल याची खबरदारी त्यांनी घेतली. उंदरांची बिळे मुजवणे, उंदीर पकडण्यासाठी सापळे लावणे, प्रजेने मळ्यात रहायला जावे अशा उपाययोजना त्यांनी केल्या. मुंबई इलाक्यात प्लेगच्या साथीने हजारो भूकबळी गेले मात्र करवीर संस्थानात एकही भूकबळी गेला नाही.

सर्वधर्म समभावाचे धोरणे :

महाराज जेव्हा गादीवर आले तेव्हा राजकीय अस्थिर्यामुळे प्रशासनात मोठ्या प्रमाणात अनागोंधी माजली होती. याकाळात प्रशासनात इंग्रज, पारशी व ब्राम्हण लोकांचाच न्याय, महसूल, पोलिस खात्यात अधिक भरणा होता. त्यामुळे राजकीय अस्थिरतेचा फायदा घेवून आपणच राजे आहोत या अविर्भावात ते वागत होते. महाराजांच्या चाणाक्ष नजरेने हे ओळखले होते. आपल्या विचारांचे पाईक असणारे रघुनाथराव सबनीस, भास्करराव जाधव, दाजीराव अमृतराव विचारे अशा व्यक्तींची त्यांनी नेमणूक करून राज्यकारभार सुरू केला. जगदुरू पीठ धर्मसत्तेचा आधार घेवून शाहू महाराजांच्या राजकीय, सामाजिक आणि शासकीय सुधारणांमध्ये अडथळा बनत होते. धार्मिक क्षेत्रातील ब्राम्हणांचे वर्चस्व पूर्णतः नष्ट करण्यासाठी तसेच जन्मसिध्द पुरोहितशाही नष्ट करण्यासाठी त्यांनी क्षात्र जगदुरूची

स्थापना केली. हा जगदुरू ईश्वराचा प्रतिनिधी नव्हता तर तो केवळ धार्मिक क्षेत्रातील प्रशासक होता. त्यांनी मराठ्यांसाठी नवे वेगळे धर्मपीठ स्थापन केले. पाटणाव येथील मीनीबाबांच्या मठाच्या गादीवर आरूढ होणाऱ्या मठपतीस क्षत्रिय मराठा जगदुरू हा हुद्दा त्यांनी दिला. सन १९२० साली मठाचे अधिपती स्वामी रामगिरी समाधिस्थ झाले असता त्यांच्या जागेवर सदाशिव लक्ष्मण पाटील यांची क्षत्रिय मराठा जगदुरू म्हणून नेमणूक केली. त्यांच्या सन्मानार्थ खास दरबार भरवून श्रध्देने मुजरा केला व त्यांचे बघून सगळ्या दरबाराने मुजरा करून क्षत्रिय मराठा जगदुरूला मान्यता दिली. सनातण्यांनी धर्माच्या आधारावर चालवलेले भोळ्याभाबड्या, अज्ञानी, दीन दुबळ्या प्रजेचे रक्षण करण्यासाठी हे एक महत्वाचे पाऊल शाहू महाराज यांनी टाकले होते. ब्राम्हणांशीवाय धर्मकृत्ये व्हावी म्हणून मराठा वैदिक शाळेची स्थापना केली. ब्राम्हण वर्गाकडून ब्राम्हणेतरांचा होणारा छळ थांबवण्यासाठी त्यांनी आपले राज्य पणाला लावण्याचा चंग बांधून जातिनिर्मूलन करण्यात ते दंग राहिले. २६ जुलै १९०२ रोजी मागासलेल्या जातिजमातीसाठी संस्थानातील नोकऱ्यांमध्ये ५० टक्के जागा राखीव ठेवण्याचा निर्णय घेवून त्याची अम्मलबजावणी केली. अस्पृश्यांना माणसाप्रमाणे जगू दिले जात नव्हते म्हणून त्यांच्या उद्दारासाठी विशेष प्रयत्न केले. रयतेच्या खाजगी जीवनात अस्पृश्यांना स्थान नव्हते. अस्पृश्यांना खाजगी जीवनात स्थान मिळावे म्हणून शाहू महाराजांनी स्वतः आपल्या खाजगीत माहुत, कोचमन, टपालवाला, घोडेस्वार, मोटारीचे ड्रायव्हर, क्लीनर, पोलीस अशा विविध नोकऱ्यांवर अस्पृश्यांना नेमून उचित स्थान दिले. सरकारी कचेऱ्या, दवाखाने, शाळा, सरकारच्या मदतीवर चालणाऱ्या शाळा, पाणवटे इत्यादी ठिकाणी अस्पृश्यांना मुक्त प्रवेश दिला. अस्पृश्यांना आपण इतर माणसांच्या बरोबरीने आहोत असा आत्मविश्वास उत्पन्न व्हावा म्हणून जरी ते कमी शिक्षित असले तरी त्यांना वकिलीच्या सनदा दिल्या. कुलकर्णी वतनाच्या माध्यमातून अज्ञानी, गरीब जनतेचे मोठ्या प्रमाणात शोषण होत होते म्हणून २ मार्च १९१८ रोजी कुलकर्णी वतन एक वटहुकूम काढून रद्द केले. कुलकर्णी वतनाच्या जागेवर तलाठी हे पद अस्तित्वात आणून त्या पदावर ब्राम्हणेतरांना संधी दिली. १८ सप्टेंबर १९१८ रोजी महार वतनाची पध्दत नष्ट केली. गुन्हेगार जातींना चावडीवर हजेरी लावण्याची पध्दत ३१ ऑगस्ट १९१८ रोजी कायदा करून नष्ट केली. अस्पृश्यांचा उल्लेख अस्पृश्य असा नकरता सूर्यवंशी म्हणून करावा असा १९१७ मध्ये राजपत्रत उल्लेख करून त्यांच्या मनातील न्यूनगंड दूर करण्याचा प्रयत्न केला. १९०८ मध्ये अस्पृश्यांच्या शिक्षणासाठी एक खास शिक्षण संस्था स्थापन केली. १९०१ ते

१९२२ या कालावधीत वेगवेगळ्या जातीची २३ वसतीगृहे निर्माण करून त्या-त्या जातीच्या विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणाची सोय केली. माणगांव येथे भरलेल्या दलितानांच्या परिषदेला हजर राहून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा गौरव केला. मूकनायक या आंबेडकरांच्या नियतकालिकाला २५०० रू. आर्थिक मदत करून ते नियतकालिक चालू ठेवण्याचा कार्यात मदत केली. आंतरजातीय विवाहास प्रोत्साहन मिळावे म्हणून आंतरजातीय विवाह कायदा केला. आपल्या चुलत बहिणीच्या मुलिका इंदूरच्या होडकर महाराजांच्या मुलाशी विवाह लावून दिला. त्यांनी मराठा आणि धनगर यांचे जवळपास २५ आंतरजातीय विवाह घडवून आणले.

आर्यसमाज, सत्यशोधक समाज, प्रार्थना समाज, दक्षिण महाराष्ट्र सत्यप्रसारक मंडळ आणि ब्राम्होसमाज :

स्वामी दयानंद, केशवचंद्र आणि महात्मा फुले यांच्या समाज सुधारणेच्या कार्याचा त्यांनी गौरव करून त्या मार्गावर ते आयुष्यभर चालत राहिले. महात्मा फुले यांच्या पश्चात आर्यसमाज मरणसन्न होण्याच्या वाटेवर होता. अशा वेळी भास्करराव जाधव यांच्या सारख्या कार्यकर्त्याला सत्यशोधक समाजाचे कार्य करण्यासाठी प्रोत्साहन दिले. शाहू महाराजांच्या पाठिंब्याने सत्यशोधक समाजाच्या प्रसारासाठी भास्करराव जाधव यांनी १९०४ साली मराठा दिनबंधू पत्र काढले होते. भास्करराव जाधव, आण्णा बाबाजी लठ्ठे, महादेव गणेश डोंगरे यांनी प्रचार दौरे काढून सत्यशोधक समाजाच्या कार्याची धुरा पुढे नेली. सन १९११ पासून आयुष्याच्या शेवट पर्यंत शाहू महाराज सत्यशोधक समाजाचे अनुयायी होते. आर्यसमाजाची वेदांबाबतची उदार भूमिका पसंद पडल्याने शाहू महाराज आर्यसमाजाचे सभासद झाले होते. समाजाच्या उन्नतीसाठी त्यांनी प्रार्थना समाज व ब्राम्होसमाज यांच्या कार्याला पाठबळ दिले. गंगाराम कांबळे व यल्लप्पा यांना दलित समाजाच्या उध्दारासाठी एक संस्था काढण्याचे ठरविले होते. ही त्यांची ईच्छा त्यांनी शाहू महाराजांना बोलून दाखवली असता शाहू महाराजांनी त्यांच्या या संस्थेला दक्षिण महाराष्ट्र सत्यप्रसारक मंडळ हे नामाभिधान दिले. एवढ्यावरच ते नथांबता या संस्थेला त्यांनी जुन्या पोस्टाच्या पिछाडीची जागा देवून संस्थेच्या जागेचा प्रश्न निकाली काढला. डॉ. बेझंट व जॉर्ज अरुंडेल या थिऑसॉफीकल नेत्यांशी धर्म सुधारणेबाबत शाहू चर्चा करत होते. या विविध संस्था समाजाला धार्मिक गुलामगीरतून मुक्त करतील असा विश्वास शाहू महाराजांना होता. धर्म सुधारणा नव्या सामाजिक नीतिमतेसाठी आवश्यक आहे असा आशावाद शाहू महाराजांनी मांडला होता.

कोल्हापूर नगरपालिका प्रशासन सुधारणा :

१२ ऑक्टोबर १८५४ साली कोल्हापूर नगरपालिका स्थापन झाली होती. त्यावेळी ब्राम्हण लोकांचा प्रभाव नगरपालिकेवर होता. दीनगरीबांना स्थानिक स्वराज्य संस्थेची फळे चाखता येत नव्हती. अशा वेळी शाहू महाराजांनी नगरपालिका प्रशासन बर्खास्त करून सत्यशोध समाजाचे अनुयायी भास्करराव जाधव यांच्या कडे नगरपालिकेचा कारभार सोपविला. त्यांनी नगरपालिकेतील अनागोंधी कारभार नष्ट करून प्रशासन लोकाभिमुख करण्याचा सपाटा लावला. हिशोबातील गोधळ, घरफाळा, तारदखानापट्टी व इतर कर वसूली या बाबत योग्य निर्णय घेतले. दैनंदिन कामाचे योग्य पध्दतीने रेकॉर्ड ठेवण्याचे नियोजन केले. कोल्हापूरच्या सर्वांगीण विकासासाठी जे निर्णय घेणे आवश्यक आहेत ते भास्करराव जाधवांकरवी शाहू महाराजांनी घेतले. आपल्या संस्थानातील मागास जातींना महाराजांनी तन, मन, धनाने मदत केली.

वेदोक्त प्रकरण :

वेदोक्त प्रकरणामुळे शाहू महाराजांच्या सामाजिक, धार्मिक विचारात क्रांतिकारक बदल झाला. नोव्हेंबर १८९९ मध्ये हे प्रकरण घडले. शिवाचे भक्त असणारे शाहू महाराज कार्तिक स्नानासाठी पंचगंगेच्या तिरावर जात असत. स्नानावेळी धार्मिक विधी करण्यासाठी नारायणभट्ट यांना राजवाड्या कडून नेमण्यात आले होते. धार्मिक विधीच्या वेळी नारायणभट्टानी वेदोक्त मंत्राच्या ऐवजी पुराणोक्त मंत्राच्या सहाय्याने विधी चालू केला. हे महाराजांच्या सोबत असणारे राजारामशास्त्री यांच्या लक्षात आले असता ही बाब शाहू महाराजांच्या लक्षात आणून दिली. यावर महाराजांनी जाब विचारता असता शाहू महाराजांचे घराणे शुद्र असल्याचे सांगितले. शुद्रांना वेदोक्त मंत्राचा अधिकार नाही असे म्हणताच शाहू महाराजांचे रक्त सळसळू लागले. परंतु महाराजांचा संयम दांडगा असल्याने पुढील महिनाभर धार्मिक विधी नारायणभट्ट यांच्या हातूनच चालू दिले. मात्र सर्व जनतेचा अशा ब्राम्हणवृत्तीवर रोष प्रकट होत असण्याच्या पाश्चिमीवर लोकमान्य टिळकांनी देखील २२ व २९ ऑक्टोबर १९०१ साली केसरीत लेख लिहून व विजापूरकरांनी ग्रंथमालेत लिखान करून त्यांच्या होकारात होकार मिसळायला सुरवात केली. शिवाजी महाराजांचा राज्याभिषेक करणाऱ्या गागाभट्टांविरुधी देखील अनुद्वार काढले गेले. यावेळी मात्र शाहू महाराजांचा राग अनावर झाला. दुसरीकडे या जातीय भेदभावाच्या विरोधात जनक्षोभ मोठ्या प्रमाणात उसळू लागला होता. पंचगंगा नदीवर ब्राम्हणांच्या स्नानासाठी असणारी वेगळी व्यवस्था महाराजांच्या अपमानाचे उद्दे काढण्यासाठी असुसलेल्या रयतेने उलथवून

टाकली. लोकमान्य टिळकांच्या भूमिकेमुळे या प्रकरणाला वेगळेच वळण लागले. वेदोक्त प्रकरणाची चौकशी करण्यासाठी त्यांनी न्या. पंडितराव, न्या. विश्वनाथराव गोखले व आप्पासाहेब राजोपाध्ये या तिघांचे एक कमिशन नेमले. १६ एप्रिल १९०२ साली या कमिशनने आपला अहवाल सादर केला. द्विज वर्गातील म्हणजेच वेदोक्ताचा अधिकार असणारे शाहू छत्रपती आहेत असा अहवाल या कमिशनने दिला. मात्र या अहवालावर राजोपाध्ये यांनी सही केली नाही. सातारच्या प्रतापसिंह महाराजांना देखील या प्रसंगाला सामोरे जावे लागले. सातारच्या संस्कृत पाठशाळेत या वादाला सुरवात झाली. विठ्ठल सखाराम तथा आबा पारसनीस या विद्वान, निस्पृह ब्राम्हणाने वेदोक्त प्रकरणाची महाराजांची बाजू उचलून धरली. ब्राम्हणांचा पराभव होवून छत्रपती घराणे, मोहिते, महाडिक, माने, गुजर, शिकें, पालकर, अहिराव, खानविलकर, जाधव ही घराणी क्षत्रिय असून त्यांना वेदोक्ताचा अधिकार आहे असा निर्णय झाला. वेदोक्त प्रकरणानंतर शाहू महाराजांनी धर्मसुधारणेच्या चळवळीस गती दिली.

आदर्श राज्यकर्ता :

आपल्या संस्थानात सामाजिक भेदभाव न मानणारे, शाहू महाराजांच्या विचाराशी एकरूप असणाऱ्या प्रशासकांचा एक वर्ग शाहू महाराजांनी तयार केला होता. याकामी त्यांनी आपले गुरूजी फ्रेजर, लीवॉर्नर, गंगारामभाऊ म्हस्के यांचा सल्ला त्यांनी समोर ठेवला होता. प्रस्थापित ब्राम्हण व युरोपियन लोकांना शाहू महाराजांनी प्रशासनातील महत्त्वाच्या पदावरून वगळले होते. सहाजिक शाहू महाराजांच्या या धोरणामुळे हे लोक त्यांच्यावर नाराज होवून संस्थानातील प्रशासनावर त्याचा वाईट परिणाम होण्याचा धोका निर्माण झाला. असे असले तरी महाराजांनी आपला योजना राबवत असताना इतर कोणताही विचार केला नाही. शाहू महाराजांना खात्री वाटत होती की, नवीन अधिकाऱ्यांच्या नेमणुकीमुळे शासन सुरळीत चालेल. अभियांत्रिकी परीक्षा उत्तीर्ण झालेल्या दाजीराव विचारे यांना सार्वजनिक बांधकाम खात्यात नेमणूक दिली. आर. जे. शॅनॉन या बांधकाम खात्यातील प्रमुखाच्या अंदाजपत्रकावर संशय व्यक्त करून त्यांच्या कार्यात सुधारणा करावयास भाग पाडले. सी. राधाबाई कृष्णराव केळवकर यांची स्त्रीशिक्षण खात्यात अधीक्षक म्हणून नेमणूक करून स्त्रीयांच्या सामाजिक क्षेत्रात येण्याचा मार्ग मोकळा केला. शिकारीसाठी जंगलात गेले असता तेथिल लोकांच्या समस्या जाणून घेवून त्या सोडवण्यासाठी वनविभागाचे अधिकारी व स्थानिक लोकांशी चर्चा करत असत. आपले हक्क व जबाबदाऱ्या लोकांना कळवल्या पाहिजे म्हणून मराठी व

कानडी भाषेतून ज्ञान देण्यासाठी त्यांनी शिक्षण संस्था स्थापन करण्याचे धोरण आखले. दुष्काळ, प्लेगची साथ अशा आपत्तीच्या काळी आपल्या प्रजाजनांना आधार देवून त्यांचे संगोपण शाहू महाराजांनी केले. त्यामुळेच छत्रपती शाहू महाराज हे एक प्रजाहितदक्ष व सुखसंपन्न असे राज्यकर्ते म्हणून त्यांच्याकडे पाहिले जाते.

समारोप :

छत्रपती शाहू महाराज यांनी आपल्या संस्थानात प्रजेच्या विकासासाठी विविध राजकीय निर्णय घेतले. आपली राजकीय सत्ता त्यांनी रयतेच्या उध्दारासाठी सर्वतोपरी वापरली. वेठविगारीची पध्दत बंद करण्याचा घेतलेला निर्णय हा त्यापैकीच एक होता. शिकारी करत असताना आपला प्रदेश शेतीप्रधान असून तिला पाण्याची कमतरता असल्याचे लक्षात आल्यानंतर २६०० फूट लांब व ११० फूट उंच राधानगरी धरणाची निर्मात करणारा दूरदृष्टीचा जाणकार राजा म्हणून शाहू महाराजांचे स्थान स्थानिक लोकांच्या मनात नेहमीच उच्च राहिले आहे. आर्थिक विवंचनेमुळे शिक्षण अर्ध्यावर सोडावे लागणाऱ्या मुलांसाठी २५ सप्टेंबर १९०१ रोजी भारतातील पहिले व्हिक्टोरिया मराठा वसतिगृह या वसतिगृहाची त्यांनी निर्मिती केली. या कामी शाहू महाराजांनी न्या. रानडे, गोपाळ कृष्ण गोखले, बापूसाहेब महाराज, रघुनाथ व्यंकाजी सबनीस, भास्करराव जाधव व दाजीराव अमृतराव विचारे यांचा सल्ला घेतला. मराठा वसतिगृहाबरोबरच जैन वसतिगृह, मुस्लिम बोर्डिंग, लिंगायत वसतिगृह, अस्पृश्य वसतिगृह, दैवज्ञ बोर्डिंग, श्री नामदेव वसतिगृह, पांचाळ ब्राम्हण समाज वसतिगृह, सारस्वत ब्राम्हण वसतिगृह, कायस्थ प्रभू वसतिगृह, इंडियन ख्रिश्चन वसतिगृह, आर्य समाज वसतिगृह अर्थात गुरूकुल, वैश्य समाज वसतिगृह, इंदुमती राणीसाहेब वसतिगृह, वैदिक विद्यालय व वसतिगृह या माध्यमातून सगळ्याच जातीधर्माच्या मुलांच्या शिक्षणाची सोय शाहू महाराजांनी केली. सुरवातीला ही वसतिगृहे जातनिहाय असावीत नंतर मात्र त्यांचा उद्देश जातिसंस्था नष्ट करण्याचा असायला पाहिजे याकडे शाहू महाराजांचे लक्ष होते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या समाजसुधारक विचारांचा शाहू महाराजांच्या कृतीवर विलक्षण प्रभाव पडला होता. त्यामुळे डॉ. आंबेडकरांचे जाती निर्मूलन व समाजसुधारणा कार्य आपल्या संस्थानात आमलात आणले. लोकमान्य टिळकांशी दत्तकविधान, ताई महाराज प्रकरण, वेदोक्त प्रकरण या प्रसंगावेळी संपर्क आल्यानंतर त्यांच्या समाजसुधारणेच्या कृत्याला विशेष धार येत होती.

संदर्भ ग्रंथ :

१. <https://mr.wikipedia.org/wiki/शाहमहाराज>
२. शाहू छत्रपती आणि लोकमान्य, य.दि.फडके, श्रीविद्या प्रकाशन, शनिवार पेठ, पुणे, ४११ ०३० प्रथम आवृत्ती ६ मे १९८६.
३. शाहूंच्या आठवणी, प्रा. नानासाहेब साळुंखे, वृषाली प्रकाशन, कोल्हापूर, आवृत्ती २९ ऑक्टोबर २०१६
४. राजर्षी शाहू छत्रपती एक समाजक्रांतिकारक राजा, धनंजय कीर, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, पहिली आवृत्ती १९७९
५. राजर्षी शाहू स्मारक ग्रंथ, संपा. डॉ. जयसिंगराव पवार, महाराष्ट्र इतिहास प्रबोधिनी, कोल्हापूर, द्वितीयावृत्ती २६ जून २००७

Madha Taluka Shikshan Prasarak Mandal's

K. N. BHISE ARTS, COMMERCE AND VINAYAKRAO PATIL SCIENCE COLLEGE,
Vidyanagar, Bhosare, Tal-Madha, Dist- Solapur (M.S.) (NAAC A Grade 3.10 CGPA)

Department of Geography and IQAC

Organized

One Day National Seminar on Environmental Hazards and its Management

(Sponsored by P. A. H. Solapur University, Solapur)

(13-03-2023)

Certificate

This is to certify that Prof./ Dr. /Mr./Ms. ATUL HANAMANT KADAM of K.N. BHISE ART'S, COMMERCE AND VINAYAKRAO PATIL SCIENCE COLLEGE KURDUWADI has participated in **One Day National Seminar on "Environmental Hazards and its Management"** and presented paper entitled पर्यावरण आणि हरित राजकारण organized by Department of Geography and IQAC of K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science College, Vidyanagar, Bhosare (Kurduwadi), Tal. -Madha Dist.- Solapur, Maharashtra.

Dr. V. B. Nagare
Convener
Head, Department of Geography

Dr. Sachin Londhe
Organizing Secretary
Coordinator, IQAC

Prof. Dr. P. S. Kamble
Director
I/C Principal

"Education for Knowledge, Science and Culture."
- Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR

(Autonomous)

NAAC Accredited 'A' Grade with CGPA 3.24, College with Potential for Excellence by UGC, Star College by DBT, Govt. of India, ISO 9001:2015

DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE

ICSSR (WRC) Sponsored National Seminar on

Past, Present and Future of Indian Democracy

Saturday, 25th March, 2023

Certificate

This is to certify that Prof./Dr./Mr./Ms. Atul Hanamant kadam of K.N. Bhise Arts, Commerce College has successfully participated/presented research paper titled डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे लोकशाही सदभनित निचार in the ICSSR (WRC) sponsored National Seminar on 'Past, Present and Future of Indian Democracy' organised by Department of Political Science of Vivekanand College, Kolhapur (Autonomous) on 25th March, 2023.

Ms. S. A. Farakate
Coordinator

Dr. R. R. Kumbhar
Principal & Convener

📍 Vivekanand College, Kolhapur

Vivek Research Journal

**A Biannual Peer Reviewed Journal of Multi
Disciplinary Research Articles
Vol.I, Issue I**

अनुक्रमणिका

Sr.no.	Title of the Article	Author name	Page no.
1	भारतीय लोकशाही आणि वृत्तपत्रांची बदलती भूमिका	डॉ.धीरज सुरेश शिंदे	1-4
2	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे लोकशाही संदर्भातील विचार	डॉ. अतुल हणमंत कदम	5-9
3	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक लोकशाही विचार	डॉ.सुनील संभाजी साठे	10-11
4	The next possible threat to democracy	Dr.Soma P. Gondane	12-15
5	पंडीत नेहरुंचे लोकशाही संबंधी विचार	डॉ.सय्यद कुरेशाबी नजीरसाब	16-17
6	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या दृष्टिकोनातून लोकशाही पुढील आव्हाने	डॉ.माया बापूराम मसराम	18-21
7	पंडित जवाहरलाल नेहरुंचे लोकशाही बद्दल विचार	डॉ.डॉ.संजय संदीपान चव्हाण	22-23
8	भारतातील सामाजिक लोकशाही	मयूर विठ्ठल निंबाळकर	24-25
9	लोकमान्य टिळक, महात्मा गांधी, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर, पंडित नेहरु यांची लोकशाहीची संकल्पना	प्र.मदन पाडवी	26-27
10	भारतीय लोकशाही पुढील आव्हाने	प्रा.संतोष कोकरे	28-29
11	भारतीय लोकशाही समोरील आव्हाने	सी सीमा भास्कर सेंदाणे	30-34
12	Dr. Babasaheb Ambedkar's Political Thoughts	Shubhangi Nivrutti Lavate	35-37
13	भारतीय लोकशाही पुढील आव्हाने	शाहिद मुस्ताक मुल्ला	38-42
14	भारतीय लोकशाही समोरील आव्हाने	संजय बाळगोंडा खोत	43-47
15	भारतीय लोकशाही	डॉ.शितल चंद्रकांत पाटील	48-52
16	भारतीय लोकशाहीपुढील आव्हाने	डॉ.सचिन श्रीरंग चव्हाण	56-59
17	भारतीय लोकशाही आणि वृत्तपत्रांची बदलती भूमिका	विलास साळुंखे, डॉ.अरुण चव्हाण	60-70
18	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे सामाजिक लोकशाही विषयी विचार	डॉ.जयश्री साळुंखे	71-75
19	भारतीय लोकशाही समोरील नवी आव्हाने	अतुल सुभाष टिके	76-79
20	A Geopolitical Boundries: Ancient, Modern and Post Modern	Aishwarya P. Hingmire	80-85
21	A Study Of Attitude Toward Voting Among College Students: A Case Study Of Vivekanand College, Kolhapur	Ms. Samiksha Farakate	86-95

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे लोकशाही संदर्भातील विचार

डॉ. अतुल हणमंत कदम,
सहयोगी प्राध्यापक,
राज्यशास्त्र विभाग,
के. एन. भिसे आर्ट्स, कॉमर्स एण्ड
विनायकराव पाटील सायन्स कॉलेज,
विद्यानगर, भोसरे ता. माढा.
बि. सोलापूर 413208

सारांश:

जागतिक पातळीवर भारत हा एकमेव असा देश आहे जो लोकशाही शासन प्रणाली या राजकीय व्यवस्थे मधून आपली धोरणे राबवत आहे. याचे सर्व श्रेय डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी निर्माण केलेल्या, उभ्या केलेल्या लोकशाहीच्या रचनेला जाते. विविध विभागात विभागलेला व प्रदिर्घ असा भूभाग, हरत-हेच्या रुढी, प्रथा, परंपरा, जाती, भाषा, धर्म, पंथ, परंपरा अशा विविधतेने नटलेल्या व नव्याने वसाहतीच्या जोखडातून स्वतंत्र झालेल्या भूभागाला, सजीवाला एका सुत्रात बांधण्याचा प्रयत्न केलेल्या अनेकांमध्ये डॉ. बाबासाहेब यांचे स्थान निश्चितच अग्रभागी व महत्वपूर्ण आहे. कोणतीही इतर राजकीय वारसा नसण्याच्या पाश्चिमीवर, प्रच्छन्न दारिद्र्य, मागासलेपणा, बेरोजगारी, विकासाचा अभाव, निरक्षरता, भेदभाव या समस्यांच्या व लोकशाहीच्या विकासात आणि अम्मलबावणीत अडथळ असणाऱ्या घटकाच्या पाश्चिमीवर भारतात लोकशाहीचा प्रयोग राबविणे खरेच अवाहनात्मक होते. मानवाला कोणत्याना कोणत्या राजकीय व्यवस्थेचा भाग बनणे आवश्यक असते. त्यामध्ये जगातील प्रगत राजकीय व्यवस्थांचा अभ्यास करून संविधान निर्मात्यांनी इतर राजकीय व्यवस्थांच्या तुलनेत लोकशाही या शासनप्रणालीचा स्विकार भारतासारख्या देशात करून सामाजिक, राजकीय, आर्थिक लोकशाही प्रत्यक्षात आणण्याचा केलेला प्रयत्न निश्चितच प्रशंसनीय आहे. लोककल्याणकारी लोकशाही जीवनप्रणाली चालू राहण्यासाठी, लोकशाही बळकट होण्यासाठी, टिकण्यासाठी, उत्क्रांत होण्यासाठी संविधानभेतील सर्वच स्वातंत्र्य संग्रामातील नेत्यांबरोबर मसुदा समितीचे अध्यक्ष या नात्याने डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी संविधानाची तल्लूद करून ठेवली आहे. कायदेमंडळ, कार्यकारीमंडळ, न्यायमंडळ, निवडणूक आयोग यासारख्या संस्था, विविध शासकीय व संविधानिक पदे याबाबतची अतिशय सविस्तर व सर्वच बाबींचा सांगोपांग विचार करून लिहून ठेवलेल्या संविधानामुळे राज्यकर्त्यांना राज्यकारभार करत असताना दिशा दाखवण्याची महत्वपूर्ण जबाबदारी संविधान पार पाडत आहे. लोकशाही शासनप्रणालीमुळे नाहीं वगांचे म्हणजेच गरीबांचे शोषण भांडवलदार, श्रीमंत किंवा आहारे वर्गाकडून होणार नाही याची शाश्वती मिळते. एक व्यक्ती एक मत हे तत्व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी वास्तवात आणलेल्या लोकशाहीचे होते. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर दलित, गरीब, शोषित, कष्टकरी, मजूर, शेतकीर यासारख्या मागास वर्गाला राजकीय समतेच्या प्रवाहात आणण्याचे महत्वाचे कार्य या लोकशाहीने केले. राजकीय समतेच्या आधारावर सामाजिक व आर्थिक समता आणण्यासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना अभिप्रेत आणाऱ्या लोकशाहीला प्रयत्न करावे लागत आहे. यामध्ये राजकीय पक्ष, सुज्ञान नगरीक, दबाव गट यांची भूमिका महत्वाची आहे. कारण लोकशाही म्हणजे लोकांची सत्ता. लोकांनी, लोकांसाठी, लोकांचे प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष चालवलेले शासन होय. यांच्या प्रयत्नावरच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व इतर राजकीय नेत्यांनी कल्पिलेली लोकशाही प्रत्यक्षात येईल हे विसरून चालणार नाही.

बीज शब्द : लोकशाही, समता, न्याय, अधिकार, कर्तव्य

प्रस्तावना -

या वरील व्याख्यांचा अभ्यास केला असता असे दिसते की, लोकशाही ही अशी राजकीय व्यवस्था आहे जिथे व्यक्तिस्वातंत्र्य, व्यक्तिविकास, लोककल्याण जोपासण्यासाठी लोकांच्या सार्वभौमत्वाचा आदर केला जातो. प्रत्येक नागरिकाला सामाजिक, आर्थिक, राजकीय क्षेत्रात समान वागणूक, सर्वांना विकासाची समान संधी, प्रत्येकाला राजकीय संसूचनामध्ये समान वाटा व हक्क, सामाजिक हितातून व्यक्तीहीत, समान व सर्वांना सारखाच न्याय, सर्वजन एकाच दर्जाचे असल्याने सर्वानी सर्वधर्मसमभावाने, बंधुतेच्या भूमिकेतून, विश्वबंधुत्व, विश्वशांती, मानवतावदी दृष्टीकोनातून सार्वजनिक क्षेत्रात वावरणेही महत्वाची लक्षणे लोकशाही व्यवस्थेची आहेत.

संशोधन पध्दती, तंत्रे व साधने -

या शोधनिबंधाचा विषय बाबासाहेब आंबेडकर यांचे लोकशाही संदर्भातील विचार असा असून या शोधनिबंधाचे लिखाण करण्याकरिता ऐतिहासिक व विभूषणात्मक संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. संशोधनतील माहिती मिळविण्यासाठी द्वितीय सामग्री स्रोतांचा वापर केलेला आहे. या स्रोतांमध्ये या विषयाशी संबंधित संदर्भग्रंथ, पुस्तके, संशोधन निबंध, शासकीय-निमशासकीय अहवाल, वर्तमानपत्रे, मासिके, साप्ताहिके, प्रकाशित व अप्रकाशित साहित्य तसेच इंटरनेट, विकिपिडिया या ऑनलाईन साधनांचा वापर करण्यात आला आहे.

संशोधन समस्या -

- 1) लोकशाही म्हणजे काय व तिचा विकासकसा झाला ते पहाणे
- 2) भारतीय लोकशाहीच्या विकासात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान पहाणे
- 3) लोकशाही मधील अवाहणेकोणती आहे

संशोधनाची उद्दिष्टे -

- 1) लोकशाही या संकल्पनेचा आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, दृष्टीकोणातून अभ्यास करणे.
- 2) लोकशाही राजकीय व्यवस्थेमुळे लोकांच्या जीवनात बदल झाला किंवा कसे याचा अभ्यास करणे.
- 3) डॉ. आंबेडकर यांना अभिप्रेत असणाऱ्या लोकशाहीच्या विकासामध्ये भारतीय स्थितीचा अभ्यास करणे.
- 4) लोककल्याणकारी लोकशाहीच्या प्रस्थापनेसाठी, विकासासाठी उपाय सुचविणे.

संशोधनाची गृहितके -

- 1) भारतातील लोकशाहीच्या प्रवाहात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान महत्वाचे आहे.
- 2) भारतातील संसदीय लोकशाही लोककल्याणाचे महत्वाचे साधन असल्याने नागरिकांचा या राजकीय व्यवस्थेकडे कल वाढला आहे.
- 3) लोकशाही जीवंत ठेवण्यासाठी सर्व स्तरावर प्रयत्न होत असले तरी शासनाची भूमिका महत्वाची आहे.
- 4) लोकशाही व्यवस्था सामाजिक, आर्थिक, राजकीय समतेतील, स्वातंत्र्यातील, न्यायातील अविभाज्य भाग आहे.

लोकशाहीचा विकास -

प्राचीन ग्रीक विचारवंत हेरोडोटस, एरिस्टॉटल यांनी आपल्या चिंतनामध्ये लोकशाही या संकल्पनेबद्दल चर्चा करून लोकशाही व्यवस्थेतील फायदे-तोटे यांची चिकित्सा करून लोकशाहीमध्ये अनुस्यूत असणारा कोणता शासन प्रकार योग्य आहे याबाबत विचार मांडले आहेत. प्राचीन भारतात राजाकडे अमर्याद सत्ता असणारी स्वराज्य ही शासनपध्दती अस्तित्वात होती. तर मध्ययुगात सरंजामदार वर्गाला सर्वाधिकार असणाऱ्या सरंजामशाही शासन पध्दतीचा विकास झाला. इंग्लंड मधील स्टुअर्ट घराण्यातील राजा विरूध्द प्रजा असा आधुनिक काळात 17 व्या शतकात झालेल्या संघर्षातून तेथे लोकशाही शासनप्रणालीचा जन्म व विकास सुरू झाला. तदंतर फ्रान्स, अमेरिका येथील राज्यक्रांतींनी लोकशाहीच्या समृद्धीमध्ये नव्या, विकसित, जनकल्याणकारी संकल्पनांची भर घातली. दोन्ही महायुद्धांच्या काळात जनतेमध्ये हक्क-अधिकार, कर्तव्य, स्वयंनिर्णयाचे तत्व याबाबत जागृती होवून लोकशाही या राजकीय जीवणप्रणालीची संपूर्ण जगातच नव्याने मांडणी होवून प्रगत स्वरूप येवू लागले.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे भारतीय लोकशाहीतील योगदान -

भारतीय संविधानाचे शिल्पकार, संसदीय लोकशाहीचे पुरस्कर्ते, सामाजिक, आर्थिक, राजकीय स्वातंत्र्याचे, समतेचे, न्यायाचे महान कैवरी, परिवर्तनवादी विचाराचे पाईक, दलितउध्दारक, घटनात्मक मार्गाचे प्रवक्ते, चतुरस्र विद्वान, व्यासंगी, ज्ञानयोगी पंडित डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी भारतीय लोकशाहीच्या प्रस्थापनेत, अम्मलबजावणी मध्ये, विकासामध्ये जे योगदान दिले आहे ते अमेरिकेचे घटनापंडित जेफरसन यांच्या तोडीचे आहे. ऐनहिलेशन ऑफ कास्ट या पुस्तकात त्यांनी लोकशाही शासनाबाबत आपले विचार त्यांनी मांडले आहेत. त्यामध्ये त्यांनी लोकशाही केवळ शासनप्रकार नसून जनतेने एकसंध राहण्याची, एकमेकाबद्दल अस्था असणारी, सहजीवन असणारी व्यवस्था आहे. आपल्या भोवतालच्या सर्वांचा आदर करणारी वृत्ती बाळगण्याची व्यवस्था आहे असे ते म्हणतात. रक्तपाताशिवाय लोकांच्या आर्थिक आणि सामाजिक जीवनात क्रांतिकारी बदल घडवून आणणाऱ्या शासनव्यवस्थेच्या प्रकारास आणि पध्दतीस लोकशाही म्हणतात. अशी त्यांनी लोकशाहीची व्याख्या केली आहे.

कॅबिनेट मिशन योजने नुसार संविधान तयार करण्यासाठी जूलै 1946 साली मध्ये प्रांतिक विधिमंडळांनी घटना समितीवरील प्रतिनिधींची निवड केली. बंगाल विधिमंडळातील सहकायनि सुरवातीला डॉ. बाबासाहेब संविधान समितीवर निवडून गेले. 1947 साली बंगालच्या फाळणी नंतर डॉ. जयकरांच्या रिक्काम्या जागेवर मुंबई विधिमंडळातून डॉ. बाबासाहेब संविधान

समितीमध्ये निवडून आले. संविधान परिषदेने 3 ऑगस्ट 1947 रोजी मसुदा समिती स्थापन करून या समितीचे अध्यक्षपद डॉ. आंबेडकर यांना दिले. 9 डिसेंबर 1946 ते 24 जानेवारी 1950 या कालखंडात मसुदा समितीमधील आपल्या इतर सहकार्यांच्या सोबत डॉ. बाबासाहेब यांनी भारताचे शोषणकारी, असमानता असणारे, गरीब-श्रीमंत मोठी दरी असणारे चित्र पालटून टाकणारी व स्वातंत्र्य, समता, न्याय, बंधुभावाची प्रस्थापना करणारे संविधान लिहून तयार केले. या संविधानाद्वारे भारतात संसदीय लोकशाहीचा प्रयोग डॉ. बाबासाहेब यांनी सुरू केला.

संसदीय लोकशाहीवर निष्ठा असणारे, लोकशाहीचे उपासक म्हणून डॉ. बाबासाहेब यांचे स्थान शीर्ष स्थानी आहे. प्रगत व लोकशाही परंपरा आणणाऱ्या देशांमध्ये डॉ. बाबासाहेब यांचा वावर असल्याने सहाजिकच लोकशाही बघल यांच्या मनामध्ये अस्था निर्माण झाली. फॅसिझमचा, साम्यवादाचा त्यांनी अभ्यास केला असला तरी या व्यवस्थांपासून ते नेहमीच लांब राहिले. अध्यक्षीय लोकशाही व्यवस्थेत एका व्यक्तीची हुकूमशाही प्रस्थापित होवू शकत असल्याने अध्यक्षीय लोकशाहीपेक्षा संसदीय लोकशाहीवर त्यांची श्रद्धा होती. सन 1919 मधील साऊथ ब्युरो कमिशनपुढील दिलेल्या साक्षीवरून डॉ. बाबासाहेब प्रातिनिधीक लोकशाहीवादी नेते होते हे दिसून येते. बुध्दिप्रामाण्यवादी व इहवादी लोकशाही शासनाचे ते प्रमुख घटनाकार होते.

लोकांच्या आर्थिक व सामाजिक जीवनात जिच्याद्वारा रक्तपातशिवाय मूलगामी क्रांतिकारक बदल घडवून आणता येतात अशी शासनाची घडण किंवा पध्दती म्हणजे लोकशाही होय अशी लोकशाहीची व्याख्या डॉ. बाबासाहेब यांनी केली होती. उदारमतवादी लोकशाहीतील व्यक्तिवाद, मर्यादित शासन ही वैशिष्ट्ये मान्य करून संसदीय लोकशाहीचा पुरस्कार डॉ. बाबासाहेब करतात. सत्तेचा ज्यांना कधी स्पर्श झाला नाही अशा समाजतळी खिचतपट पडलेल्या पददलित वर्गाला सत्ता प्राप्त होणे हीच खरी लोकशाही असते असे ते म्हणत. डॉ. बाबासाहेब यांची लोकशाहीची संकल्पना ही व्यक्ती हेच स्वयंमेव साध्य आहे, व्यक्तीला काही अंदाय हक्क असतात व संविधानाने त्या हक्कांची हमी त्याला दिलीच पाहिजे, कोणत्याही विशेषाधिकाराच्या प्राप्तीमुळे व्यक्तीला आपल्या संवैधानिक हक्कांचा त्याग करावा लागू नये, इतरांवर शासन करण्याची सत्ता राज्यसंस्था कोणाही खाजगी व्यक्तींना प्रदान करणार नाही या चार गृहितांवर आधारलेली आहे.

आपल्या राजकीय विचारांच्या दुसऱ्या अवस्थेत 1931-32 नंतरच्या कालावधीत काळाराम मंदिर प्रवेशासारख्या चळवळी करून उपयोग नाही तर दलितताच्या मुक्तीसाठी राजकीय सत्ता हस्तगत करणे आवश्यक आहे असे ते म्हणतात व दलिततांच्या विभक्त मतदारसंघाची मागणी करतात डॉ. बाबासाहेब आपल्या लोकशाहीच्या विचारामध्ये प्रभावी, समर्थ विरोधी पक्ष, विरोधी वृत्तपत्रे यांचे महत्त्व व उचित स्थान अधोरेखित करतात. म्हणूनच 1935 च्या भारत सरकारच्या सुधारणा कायद्याप्रमाणे 1937 मध्ये महाराष्ट्रात झालेल्या राज्य विधानसभेच्या निवडणुका लढविण्यासाठी त्यांनी जातीय नव्हे तर वर्गीय पायावर उभा राहणाऱ्या स्वतंत्र मजूर पक्षाची स्थापना केली. दुसऱ्या महायुद्धाच्या काळात मजूर पक्षाच्या ऐवजी शेड्यूल्ड कास्ट फेडरेशन हा पक्ष स्थापन केला. तसेच न्याय्य व मुक्तवातावरणातील निवडणुकांचा पुरस्कार ते करतात. कारण त्यामुळे सार्वत्रिक निवडणुकांनंतर होणारे सत्तांतर हे रक्तंजित न होता किंवा दडपशाहीमुक्त असणारे असते. या अशा प्रकारच्या लोकशाहीमुळे राजकीय पक्षांत खिलाडू वृत्ती जोपासली जाते जी लोकशाहीला पुरक व पोषक असते. कार्ल मार्क्सचा सशस्त्र क्रांतीचा मार्ग डॉ. बाबासाहेब यांना मान्य नव्हता. कामगारवर्गाच्या हुकूमशाहीला, एकाधिकारशाहीला त्यांनी विरोध केला. कारण कामगारांची ही हुकूमशाही शेवटी कम्युनिस्ट पक्षाची हुकूमशाही ठरते असे त्यांची धारणा होती. म्हणून त्यांनी संसदीय लोकशाहीचा पुरस्कार केला. तत्कालीन लोकशाही व्यवस्था त्या काळातील समाजाला नवखी होती. त्यामुळे तिची फळे लगेच लोकांना मिळतील असे नाही. ही लोकशाही रूजायला वेळ लागेल असे ते म्हणतात. लोकशाहित कायदा महत्त्वाचा असला तरी घटनात्मक नीतिमतेला ते अधिक प्राधान्य देतात. लोकशाहीच्या यशस्वीतेसाठी राजकीय पक्षांची गरज ते प्रतिपादित करतात. मात्र हे राजकीय पक्ष संघटित व शिस्तबद्ध असेलेलेच किंवा बहुपक्ष असले पाहिजे असे ते मत मांडतात.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी लोकशाही शासन प्रकाराकडे केवळ व्यवस्था म्हणून पाहिले नाही तर ती एक जीवनपध्दती आहे असे ते म्हणतात. लोकशाहीतील लोक हा शब्द त्या व्यवस्थेतील सर्व लोक जे राजकारणात प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष राजकीय प्रक्रियेमध्ये सहभागी असतात ते या नजरेने त्यांच्याकडे पाहतात. ज्या लोकांनी शासनाची सार्वभौम सत्ता निर्माण केली आहे त्या सर्व लोकांचे कल्याण साधणारी लोकशाही अस्तित्वात यावी असे ते म्हणतात. लोकशाहित विरोधी पक्ष, प्रसारमाध्यमे, विचारस्वातंत्र्य, संविधानिक नैतिकता, अल्पमतवाल्यांची सुरक्षितता, लोकनिष्ठा याबाबत त्यांनी विचारमांडून त्यांचे लोकशाहित्या विकासात महत्त्व अधोरेखित केले आहे. लोकशाहीचा संबंध राज्यशास्त्राशीच नव्हे तर नीतिशास्त्राशी देखील घातला. लोकशाहीचे रोपटे भारतात संविधानाच्या जोरावर वाढावे, व्यक्तीपुजेमुळे सत्तेवर हुकूमशाहा येवू नये असे त्यांना वाटत होते. एक व्यक्ती, एक मत, एक मूल्य या त्रिमितीय लोकशाहीच्या संकल्पनेवर त्यांचा भर होता. 26 जानेवारी 1950 रोजी मिळालेली राजकीय समता आर्थिक व सामाजिक

विषमतेमुळे उलघवून जाऊ नये असे म्हणतात. सामाजिक, आर्थिक समतेसाठी, स्वातंत्र्यासाठी प्रत्येकाने झटले पाहिजे अन्यथा मोठ्या प्रयत्नाने संविधानाने उभा केलेला लोकशाहीचा इमला उध्वस्त होईल याची त्यांना भिती होती.

निष्कर्ष -

प्रस्तुत शोधनिबंधाकरिता घेण्यात आलेल्या गृहितकांची पडताळणी करील विभूषणाच्या आधारावर केल्यानंतर पुढील निष्कर्ष निघतात. आज आपण ज्या लोकशाही मार्गाने रूपात न घडविता सामाजिक, राजकीय, आर्थिक, धार्मिक तसेच सार्वजनिक क्षेत्रात जे परिवर्तन घडवून आणत आहोत त्या लोकशाही शासनप्रणालीची पायाभरणी करण्यात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान महत्त्वाचे आहे. जगभरातील विविध देशांच्या संविधानांचा अभ्यास करून डॉ. बाबासाहेब यांनी भारतीय संविधानाची निर्मिती केली. आदर्श लोकशाही शासन पध्दतीमुळे नागरिकांत चारित्र्य, शील, सचोटी, उद्योगशीलता, धारिष्ठ इत्यादी गुणांचा विकास होत असल्याने इतर कोणत्याही राजकीय व्यवस्थेपेक्षा लोकशाही ही राजकीय व्यवस्थेचे पाईक होण्याचा लोकांना कल वाढला आहे. लोकशाही पुढे घेवून जाण्यात शासनाची भूमिका महत्त्वाची असते. सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, धार्मिक असे लोकांच्या खाजगी व सार्वजनिक कोणतेही क्षेत्र घ्या त्यावर शासनाच्या निर्णयांचा परिणाम होत असतो. त्यामुळे निर्णय घेत असताना पक्षीय राजकारण, विचारधारेतील भिन्नता या बाबींचा अडसर नयेवू देता शासनाने आपली भूमिका बजावणे गरजेचे आहे. ह्या सर्वच गृहितांचा स्विकार करण्यात आला आहे. प्रस्तुत शोध निबंधाची सर्वच गृहितके तपासून पडताळणी केल्यानंतर स्विकृत करण्यात येत आहेत.

3 एप्रिल 1955 च्या सिध्दार्थ कॉलेजमधील भाषणात लोकशाहीच्या विकासातील हुकूमशाही म्हणजेच भांडवलशाही व माणसामाणसातील भेद भाव ज्याला ते ब्राम्हणशाही या नावाने संबोधतात ते दोन शत्रू हाटवले पाहिजेत असे मत मांडतात.

शिफारशी -

1. लोकशाहीची फळे सर्वांना समान मिळण्यासाठी स्त्री-पुरुष, गरीब-श्रीमंत, साक्षर-निरक्षर, सबल-दुर्बल, स्पर्श-अस्पर्श, मागास-विकसित असा कोणताही भेदभाव न करता सर्वांना समान संधी दिली पाहिजे.
2. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना अभिप्रेत असणारी लोकशाही अस्तित्वात येण्यासाठी वंशपरंपरेच्या कोणत्याही तत्वाला राजकीय प्रक्रियेमध्ये स्थान देता कामा नये. ज्यामुळे सामाजिक न्याय, सामाजिक समता अस्तित्वात येईल. राजकीय समता, स्वातंत्र्याबरोबर सामाजिक व आर्थिक समता, स्वातंत्र्य प्रत्यक्षात येणे गरजेचे आहे.
3. लोकशाही मध्ये प्रत्येक व्यक्तीच्या सार्वभौमत्वाचा आदर राखत त्याचा सन्माननीय नागरीक म्हणून त्याच्या विकासासाठी आवश्यक परिस्थिती निर्माण करून देणे गरजेचे आहे.
4. बदलत्या काळानुसार, लोकांच्या बदलत्या आशा-अपेक्षा यानुसार लोकशाहीचे स्वरूप, तिचे उद्दिष्ट बदलून लोकशाही मुळे जनतेला आत्मनिर्भर, उपक्रमशील, जबाबदारीची जाणीव झाली पाहिजे.
5. लोकशाहीच्या यशस्वीतेसाठी मोफत, दर्जेदार व सक्तीच्या शिक्षणाची सोय असली पाहिजे, नागरिकांना भयमुक्त, आरोग्यदायी जीवणाची हमी असली पाहिजे. समाजाची पुनर्रचना लोकशाहीच्या तत्वावर झाली पाहिजे.
6. कायदा आणि प्रशासनातील संविधानाने मान्य केलेली समानता मान्य करून विरोधी पक्षाचे अस्तित्वातपारी पक्षाने टिकवले पाहिजे, त्यांच्या नकाराधिकाराचा आदर केला पाहिजे. प्रभावी विरोधी पक्षाचे लोकशाहीतील महत्त्व नाकारून चालणार नाही.
7. शासनाने आणि नागरिकांनी घटनात्मक नीतिमतेचे पालन करून आपले आचरण स्वविकासाचे आणि देशाच्या विकासाचे राहिल याकडे लक्ष दिले पाहिजे.
8. शासन, नागरीक, प्रसारमाध्यमे या सर्वांनी सार्वजनिक विवेकबुध्दीचा अवलंब करून महिला, अल्पसंख्याकांचा विकास, जनकल्याण कसे साध्य होईल याकडे जाणिवपूर्वक लक्ष दिले पाहिजे. तसेच विवेकी लोकमत तयार करण्यात महत्त्वाची भूमिका निभवली पाहिजे.
9. समाजातील सर्वांच्या न्याय्य मागण्या व हितसंबंधांमध्ये सुसंवाद प्रस्थापित होवून बहुसंख्याकांनी अल्पसंख्याकांच्या हिताचे व कल्याणाने धोरण स्विकारावे.
10. वैचारिक निरक्षरता, अंधश्रध्दा, जातीयता, सामाजिक आर्थिक विषमता, व्यक्तिपूजा या लोकशाहीच्या मार्गातील अडथळांना मुठमाती दिल्या शिवाय लोकशाही यशस्वी होणार नाही याची जाणीव प्रत्येकाला असली पाहिजे.
11. लोकशाहीच्या यशस्वीतेसाठी जनमताला, साधक-बाधक चर्चेला वाव दिला पाहिजे. या विचारविनिमयातून लोकहिताचे निर्णय घेतले पाहिजेत.

12. भारताचे संविधान आदर्श स्वरूपाचे आहे. त्याची अमलबजावणी योग्य प्रकारे होणे आवश्यक आहे. तेव्हाच संविधानातील आदर्श तत्वे, मूल्ये प्रत्यक्षात येवून डॉ. बाबासाहेब यांना अभिप्रेत असणारी आदर्श लोकशाही अस्तित्वात येईल.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी राज्यसंस्था रचनेबद्दल आपले विचार मांडले आहेत. राज्य व्यवस्था मानवी गरजेतून जनतेच्या क्रियांवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी, लोककल्याण साधण्यासाठी, राज्यसमाजवाद निर्माण करण्यासाठी आवश्यक अशी सामाजिक संस्था आहेनिर्माण झाली असे ते म्हणतात.जेव्हा राजकीय व्यवस्थेकडून न्याय, समता, स्वातंत्र्य, बंधुत्व ही मूल्ये जोपासली जातात तेव्हा राज्यसमाजवाद अस्तीत्वात येतो असे ते म्हणतात. संसदीय शासनप्रणालीतील प्रातिनिधीतक शासनपध्दतीचा ते पुरस्कार करून अध्यक्षीय शासनव्यवस्थेतील एकाधिकारशाहीला विरोध करतात. आपल्या लोकशाही शासनपध्दतीच्या विचारत लोकशाही शासनपध्दत यशस्वी होण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या घटकांची चर्चा देखील त्यांनी केली आहे. भारताच्या स्वातंत्र्या पासून आजच्या 21 व्या शतकातील लोकशाहीची वाटचाल पाहिली तर असे म्हणावे लागेल की, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी दाखवलेला प्रातिनिधीक संसदीय लोकशाहीचा दाखवलेला मार्ग खरोखर सर्वच मानवजातीच्या कल्याणाचा आहे. या लोकशाहीचा डोलारा टिकवण्याची खरी जबाबदारी ही जनतेबरोबर शासनाची आहे असे राज्यशास्त्राचा अभ्यासक म्हणून मला वाटते.

संदर्भ ग्रंथ -

1. नानी पालखीवाला अनु. वि. स. वाळिंबे- वुड, दि पीपल, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, 1216, सदाशिव पेठ, पुणे 30 तिसरे पुनर्मुद्रण, सप्टेंबर 2002
2. भास्कर भोळे - आधुनिक भारतातील राजकीय विचार, पिंपळापुरे प्रकाशन, नागपूर 2003
3. आधुनिक भारतीय राजकीय विचारशः प्रवाह आणि अंतःप्रवाह - डॉ. अशोक चौसाळकर, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे 411 030, प्रथमावृत्ती 1 ऑगस्ट 2014
4. धनंजय कीर- डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, पॉप्युलर प्रकाशन, मुंबई, 1966
5. डॉ. ज्ञानराज काशीनाथ गायकवाड - महामानव डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर, राजवंश पब्लिकेशन, मुंबई 400 709, चौथी आवृत्ती - ऑक्टोबर 2011
6. नागौराव कुंभार - डॉ. आंबेडकर विचारदर्शन, प्रबोधन प्रकाशन, 1991
7. टी. ए. गवळी - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर गौरव ग्रंथ, प्रचार प्रकाशन, कोल्हापूर, प्रथम आवृत्ती 1991
8. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, लेखन आणि भाषणे, खंड 18 भाग 3 (महाराष्ट्र शासन, 2002)
9. समाज प्रबोधन पत्रिका, क्रमांक - 216, ऑक्टोबर - डिसेंबर 2016
10. समाज प्रबोधन पत्रिका क्रमांक - 221, जानेवारी - मार्च 2018
11. https://mr.wikipedia.org/wiki/डॉ._बाबासाहेब_आंबेडकरांचे_विचार#लोकशाहीसंबंधी_विचार
12. <https://visheshmarathi.com/ambekar-vichar/>
13. <https://maharashtratimes.com/editorial/article/dr-babasaheb-ambekar-mahaparinarvan-diw-2019-dr-babasaheb-ambekar-and-democracy/articleshow/72387206.cms>
14. <https://www.loksatta.com/lokprabha/vishesha/ambekar-and-democracy-in-modern-days-1677325/>
15. Indian Constitution (Govt. Copy)

प्रमाणपत्र

श्री. / श्रीमती. प्रा. डॉ. अतुल हगमंत लवम

के. एन. सिंसे डारिस, कॉलेज ऑफ इतिहास, शांती सायन्स कॉलेज, कोसे

यांनी सोमवार दि. 20 मार्च 2023 रोजी इतिहास विभाग, बळवंत कॉलेज, विटा ता. खानापूर जि सांगली, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर आणि त्रैमासिक 'तिफण' भाषा, साहित्य, संस्कृती आणि संशोधन परिषद, छत्रपती संभाजीनगर यांच्या वतीने आयोजित केलेल्या "आधुनिक महाराष्ट्राच्या उभारणीतील यशवंतराव चव्हाण यांचे योगदान" या विषयावरील एकदिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्रात उद्घाटक / अध्यक्ष / सत्राध्यक्ष / साधन व्यक्ती / निबंधवाचक / सत्रसंयोजक/प्रतिनिधी म्हणून उपस्थित राहून सक्रिय सहभाग दिल्याप्रित्यर्थ हे प्रमाणपत्र प्रदान करण्यात येत आहे. सादर केलेल्या शोधनिबंधाचे शीर्षक "शंभूराव चव्हाण यांनी राजकीय वाटचाल"

प्रा. डॉ. राजकुमार गडे
इतिहास विभागप्रमुख

डॉ. शिवाजी हुसे
संपादक तिफण

डॉ. राजेंद्र मोरे
प्राचार्य, बळवंत कॉलेज विटा

साहित्य, कला आणि लोकसंस्कृतीला वाहिलेले त्रैमासिक

तिफण

वर्ष १४ वे, अंक - ४ था
जानेवारी - फेब्रुवारी - मार्च २०२३
भाग - २

UGC Care Listed Journal
ISSN 2231 - 573X

♦ संपादक ♦
डॉ. शिवाजी हुसे

पत्ता : संपादक, तिफण, 'शिवार' श्रीराम कॉलनी, हिवरखेडा रोड,
कन्नड, जि. औरंगाबाद - १३१४०३, मो. ९९०४००३९९८

ॐ भाग - २ अनुक्रमणिका ॐ

अनु क्र.	लेख व लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	यशवंतराव चव्हाण यांची राजकीय वाटचाल डॉ. मनीषा नागपुरे	१-८
२	महाराष्ट्राच्या विकासाचे आद्य प्रणेते : यशवंतराव चव्हाण डॉ. संगीता संपत पाटील	९-१५
३	यशवंतराव चव्हाण यांचे आर्थिक विचार व महाराष्ट्राच्या विकासातील योगदान डॉ. अमोल माने	१६-२३
४	आधुनिक महाराष्ट्राच्या परिवर्तनामध्ये यशवंतराव चव्हाण यांचे समाजपरिवर्तनवादी विचार डॉ. अनिल शिवाजी टिके	२४-२९
५	यशवंतराव चव्हाण यांची राजकीय वाटचाल डॉ. अतुल हणमंत कदम	३०-३५
६	आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार : यशवंतराव चव्हाण डॉ. संतोष बाबरे	३६-४०
७	यशवंतराव चव्हाण यांचे साहित्य आणि समाज प्रबोधनपर विचार विशेष संदर्भ ऋणानुबंध डॉ. बालाजी विठ्ठलराव डिगोळे	४१-४६
८	यशवंतराव चव्हाण यांच्या मुख्यमंत्री पदाच्या कार्यकाळातील महाराष्ट्राच्या शैक्षणिक धोरणाचे अवलोकन डॉ. जयंत शंकर बोरगावकर	४७-५२
९	यशवंतराव चव्हाण यांची राजकीय वाटचाल डॉ. पंडित महादेव लावंड	५३-५९
१०	यशवंतराव चव्हाण यांच्या कृषीविषयक विचारांची समकालीन प्रस्तुतता प्रा. डॉ. भरे राजकुमार श्रीहरी	६०-६३
११	यशवंतराव चव्हाण यांची राजकीय वाटचाल डॉ. सचिन एस. वेरुळकर	६४-७२
१२	मानवतावादी साहित्यिक : यशवंतराव चव्हाण प्रा. डॉ. वैशाली भानुदास आहरे	७३-७८

५. यशवंतराव चव्हाण यांची राजकीय वाटचाल

डॉ. अतुल हणमंत कदम

सहयोगी प्राध्यापक, राज्यशास्त्र विभाग, के. एन. भिसे आर्ट्स कॉमर्स एण्ड विनायकराव पार्टील, सायन्स कॉलेज, विद्यानगर, भोसरे, ता. माढा, जि. सोलापूर (महाराष्ट्र)

सारांश

आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार म्हणून ज्यांना ओळखले जाते त्या यशवंतराव चव्हाण यांनी मराठी भाषिक महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितसाठी दिलेला लढा महाराष्ट्रातील जनता कधीही विसरनार नाही. महाराष्ट्राच्या ग्रामीण भागातून, गरीब कुटुंबातून आलेले यशवंतराव चव्हाण यांनी संपूर्ण भारताच्या राजकारणावर, परराष्ट्रधोरणावर पाडलेली छाप वाखाणण्याजोगी आहे. महाराष्ट्रातील सह्याद्री हिमालयाच्या मदतीला गेला असे जे त्यांच्या बाबत म्हणले जाते ते खरोखरच सत्य आहे. अतिशय कठिण, बिकट अवस्थेतून देश वाटचाल करत असताना देशाच्या सार्वभौमत्वाच्या रक्षणा बरोबर विकासासाठी दिलेले योगदान महत्वाचे आहे. सूर्य-चंद्र जोवर आहेत तोवर यशवंतराव चव्हाण यांचे कार्य सर्वानाच राजकीय प्रक्रिया करत असताना मार्गदर्शक ठरणार आहेत. एवढेच नव्हे तर आज सर्वच राजकारणी यशवंतराव चव्हाण यांचे कार्य व राजकीय तंत्र नजरे समोर ठेवून आपले राजकारण करत आहेत असे म्हणावे लागते.

बीज संज्ञा - संयुक्त महाराष्ट्र, स्वातंत्र्य आंदोलन, राजकीय भूमीका.

प्रस्तावना

यशवंतराव बलवंतराव चव्हाण यांचा जन्म 12 मार्च 1913 रोजी सांगली जिल्ह्यातील देवराष्ट्रे या गावात झाला. यशवंतराव चव्हाण हे सर्वसामान्य गरीब शेतकरी कष्टकरी कुटुंबातून आल्यामुळे त्यांना बालपणापासूनच गरीब, कष्टकरी व शेतकऱ्यांच्या प्रश्नांची जाण होती. त्यांनी प्राथमिक शिक्षण देवराष्ट्रे, कराड येथील टिळक हायस्कूल मधून हायस्कूलचे शिक्षण, महाविद्यालयीन शिक्षण कोल्हापूरतील राजाराम कॉलेज मधून, पुणे येवून लॉ चे शिक्षण तसेच मुंबई विद्यापीठातून इतिहास व राज्यशास्त्र या विषयातील शिक्षण पूर्ण केले. गरीब कुटुंबातून येवून देखील त्यांनी बॉम्बे विद्यापीठातून एल. एल. बी. पर्यंतचे शिक्षण पूर्ण केले होते. पश्चिम महाराष्ट्रातील राजकीय चळवळींचा प्रभाव त्यांच्या मनावर असल्यामुळे त्यांचा पिढ राजकीय बनला होता. पारतंत्र्यातील अन्यायाची झळ त्यांनी पाहिली व अनुभवली असल्यामुळे देशाच्या स्वातंत्र्य आंदोलनात त्यांनी विद्यार्थिदशेपासूनच सहभाग घेतला होता. त्यांना काँग्रेसचे एक प्रभावी नेते म्हणून ओळखले जाते. पंडित जवाहरलाल नेहरू, सरदार पटेल व केशवराव जेधे यांसारख्या काँग्रेसच्या नेत्यांसोबत ते जोडले गेले होते. सन 1940 साली काँग्रेस सातारा जिल्हा काँग्रेसचे अध्यक्ष म्हणून निवडून आले होते. आपल्या राजकीय विचारांमध्ये त्यांनी लोकशाही विचारप्रणालीचा स्विकार केला व तो मार्ग त्यांनी आयुष्यभर अनुसरला आहे. सन 1929 साली राष्ट्रीय काँग्रेसचे लाहोरच्या रावी नदीकाठी अधिवेशन भरले होते. त्यानुसार 26 जानेवारी 1930 साली संपूर्ण भारतात हा दिवस स्वातंत्र्यदिन म्हणून साजरा करण्याचे आवाहन महात्मा गांधी यांनी केले होते. हा संदेश मिळताच कराडला देखील हा सोहळा करण्याचे ठरले आणि कृष्णेच्या काठी रमणीय सकाळी झेंडावंदन झाले. या सोहळ्यात वाचण्याचे प्रतिज्ञापत्र यशवंतराव चव्हाण यांनी तयार केले

होते. एका भारावलेल्या वातावरणात यशवंतराव चव्हाण यांनी तेथे उपस्थित असणाऱ्या पंचवीस, तीस लोकांच्या उपस्थिती मध्ये ते प्रतिज्ञापत्र वाचून दाखविले होते. या घटनेपासूनच वयाच्या सोळाव्या वर्षा पासून यशवंतराव चव्हाण यांचे राजकीय जीवन सुरू झाले होते.

संशोधन पध्दती, तंत्रे व साधने

प्रस्तुत संशोधनासाठी विभूषणग्रहणक संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. संशोधनतील माहिती मिळविण्यासाठी दुय्यम माहिती स्रोतांचा वापर केलेला आहे. या स्रोतांमध्ये संदर्भग्रंथ, वर्तमानपत्रे, मासिके, साप्ताहिके तसेच इंटरनेट, विकिपिडिया या ऑनलाईन साधनांचा वापर करण्यात आला आहे.

संशोधन समस्या

1. यशवंतराव चव्हाण यांची राजकीय भूमिका कशी होती ?
2. यशवंतराव चव्हाण यांचे राजकीय योगदान भारताच्या आणि महाराष्ट्राच्या विकासात कसे आहे ?
3. स्वराज्याच्या मूलाधार असणाऱ्या पंचायतराज व्यवस्थेतील यशवंतराव चव्हाण यांनी दिलेले योगदान ?

संशोधनाची उद्दिष्टे

1. भारतीय स्वातंत्र्यपूर्व व महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीपूर्व विद्यार्थी दंगेतील यशवंतराव चव्हाण यांच्या कार्याचा अभ्यास करणे.
2. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचा अभ्यास करणे.
3. यशवंतराव चव्हाण यांनी देश व आंतरराष्ट्रीय पातळीवर केलेल्या कार्याचा अभ्यास करणे.

संशोधनाची गृहितके

1. प्रतिकूल परिस्थितीतून येवून यशवंतराव चव्हाण यांनी भारतीय राजकारणावर छाप पाडलेली आहे.
2. भारताच्या स्वातंत्र्य आंदोलनात, संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीत व स्वातंत्र्योत्तर भारतीय राजकीय विकासात यशवंतराव चव्हाण यांचे योगदान लोककल्याणकारी आहे.

स्वातंत्र्य आंदोलनातील सहभाग

वकिलीची पदवी घेवून वकिलीचा व्यवसाय करून चार पैसे मिळवण्याच्या वयात यशवंतराव चव्हाण यांनी स्वातंत्र्य आंदोलनात सक्रीय सहभाग घ्यायला सुरवात केली. विद्यार्थीदंगेत असताना महात्मा गांधी यांच्या इ. स. 1930 च्या असहकार चळवळीत कराडमधून सहभाग घेतला होता. त्यावेळी त्यांना शिक्षा झाली होती. या शिक्षेपासून त्यांनी भारताच्या स्वातंत्र्य आंदोलनात सक्रीय सहभाग घ्यायला सुरवात केली होती. इ. स. 1932 साली राजकीय आंदोलनात सहभाग घेवून राष्ट्रध्वज फडकवल्यामुळे त्यांना 18 महिन्यांचा कारावास झाला होता. या कारावासात त्यांनी कार्ल मार्क्स आणि मानवेंद्रनाथ रॉय यांच्या विचारांचा अभ्यास केला होता. त्या अभ्यासातून ते मानवेंद्रनाथ रॉय यांच्या विचाराने प्रभावित झाले होते. तरी देखील महात्मा गांधी व पंडित नेहरू यांच्या विचारांचे ते पाईक झाले होते. सन 1940 साली महात्मा गांधी यांनी सुरू केलेल्या सविनय कायदेभंग चळवळीत सहभाग घेतला होता. सन 1942 च्या महात्मा गांधी यांच्या चलेजाव चळवळीत देखील त्यांनी सहभाग घेतला होता. भूमिगत राहून त्यांनी ब्रिटिश सरकारला मेटाकुटीला आणले होते. सरकार विरोधी कृती केल्यामुळे ब्रिटिशांनी त्यांना अटक केले परिणामी त्यांना तुळगावासाची शिक्षा भोगावी

लागली होती. सन 1946 च्या मुंबई प्रांताच्या विधीमंडळाचे ते काँग्रेस कडून सदस्य झाले होते. यावेळी संसदीय सचिव म्हणून उल्लेखनीय कार्य केले होते.

मुंबई राज्यातील राजकीय भूमिका

सन 1946 मध्ये यशवंतराव चव्हाण प्रथम दक्षिण सातारा मतदारसंघातून मुंबई राज्य विधानसभेवर निवडून आले होते. त्याच वर्षी मुंबई गृहमंत्र्याचे संसदीय सचिव म्हणूनही त्यांची नियुक्ती झाली होती. सन 1948 साली महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेसच्या चिटणीस पदावरी नियुक्ती झाली. सन 1952 च्या निवडणुकिनंतर ते स्थानिक स्वराज्य व पुरवठा खात्याचे मंत्री झाले. मोरारजी देसाई यांच्या सरकारमध्ये त्यांनी नागरी पुरवठा, समाजकल्याण आणि वने मंत्री म्हणून निवुक्त करण्यात आले होते. सन 1953 च्या नागपूर करारावर त्यांची स्वाक्षरी आहे. सन 1957 च्या निवडणुकित त्यांनी कराड मतदारसंघातून निवडणूक लढवली व ते निवडून आले होते. त्याच वेळी त्यांना काँग्रेस विधीमंडळाचे पक्षनेते म्हणून निवडण्यात आले.

संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ

सन 1952 साली भारतात पहिली सार्वत्रिक निवडणूक झाली. या निवडणुकीनंतर मुंबई राज्याचे मुख्यमंत्री म्हणून मोरारजी देसाई विराजमान झाले. त्यांनी आपल्या मंत्रिमंडळात ग्रामीण नेतृत्व म्हणून यशवंतराव चव्हाण यांना घेतले होते. मुंबई या राज्यात महाराष्ट्र, कर्नाटक आणि गुजरात या तिन्ही भाषिक प्रदेशांचा समावेश केला होता. याकाळात भारतात भाषिक राज्यांच्या मागणीची चळवळ मोठ्या प्रमाणात सुरू झाली. आंध्रप्रदेश मध्ये ते मोठ्या प्रमाणात सुरू झाले परिणामी आंध्रप्रदेश हे भाषिक आधारावर पहिले राज्यही निर्माण झाले. याच धर्तीवर महाराष्ट्रात संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ सुरू झाली. मोरारजी देसाई यांचे या चळवळीशी कधी जमले नाही. त्यांच्या सरकारने ही चळवळ दडपण्यासाठी 105 बळी घेतले. त्यामुळे मोरारजी सरकार व काँग्रेस यांची प्रतिमा जनमानसात डागाळली आणि सन 1956 च्या दुसऱ्या सार्वत्रिक निवडणुकित महाराष्ट्राच्या अनेक भागात पानिपत झाले. अशा परिस्थितीत त्यांनी द्वैभाषिक मुंबई राज्याचे मुख्यमंत्री पद स्विकारून द्वैभाषिक राज्याचा गाडा त्यांनी म्हणल्या प्रमाणे मी बंदुकीची गोळी न वापरता राज्य करणार म्हणल्या प्रमाणे चालवला. केंद्रीय नेतृत्व पंडित नेहरू यांना ही परिस्थिती कशी समजावून द्यायची या चिंतेत ते असत. त्याच वेळी एक संधी त्यांनी घडवून आणली. प्रतापराव येवे 1957 साली शिवाजी महाराज यांच्या पुतळ्याच्या अनावरण कार्यक्रमासाठी पंडित नेहरू येणार होते. त्यांच्या आगमाणावेळी जी आंदोलने झाली ती अतिशय शांत व संयमाने झाली. यावेळी यशवंतराव चव्हाण यांचे नेतृत्व बेखिल जनतेला मान्य आहे असे त्यातून सिध्द झाले. परिणामी पंडित नेहरू यांनी मुंबईसह महाराष्ट्र राज्याच्या निर्मितीसाठी अनुकूलता दर्शवली. मुंबईसह संयुक्त महाराष्ट्राची निर्मिती अटळ आहे हे पटविण्यामध्ये यशवंतराव चव्हाण यांची राजकीय मुत्सद्देगिरी दिसून आली. संयुक्त महाराष्ट्र समितीमध्ये जरी ते सामील झाले नसले तरी नेहरूंना महाराष्ट्राच्या उभारणीस संमती देण्यास राजी करू शकले असल्याने 1 मे 1960 मध्ये भाषिक आधारावर त्यांनी महाराष्ट्राच्या निर्मितीत महत्त्वाची भूमिका बजावली. मुंबई राज्याचे शेवटचे मुख्यमंत्री म्हणून यशवंतराव चव्हाण यांना ओळखले जाते. भाषिक आधारावर महाराष्ट्र निर्माण करणारे ते शिल्पकार म्हणून त्यांना ओळखले जावू लागले.

सन 1960 नंतरचे राजकीय कार्य

महाराष्ट्र राज्याची स्थापना झाल्यावर त्यांनी महाराष्ट्राचे पहिले मुख्यमंत्री म्हणून उत्कृष्ट कार्य केले. आपल्या मुख्यमंत्री पदाच्या कालावधीत त्यांनी महाराष्ट्राच्या सामाजिक, राजकीय, शैती, सहकार, औद्योगिक या क्षेत्रात भरीव कार्य केले. महात्मा फुले

यांची सत्यरोधक चळवळ, त्या चळवळीचे अनुयायी राजर्षी शाहू महाराज, महर्षी शिंदे, कर्मवीर भाऊराव पाटील आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा सामाजिक, शैक्षणिक सुधारणावादी मार्ग पुढे नेण्याचे कार्य त्यांनी पुढे चालू ठेवले. नामदार गोखले, न्यायमूर्ती रानडे, डॉ. भांडारकर यांचे उदारमतवादी विचार पुढे नेण्याचे कार्य त्यांनी केले. महात्मा गांधी यांच्या वधानंतर महाराष्ट्रातील जाळपोळीत निराधार झालेल्या ब्राम्हण कुटुंबांना पुनर्वसनासाठी दिलेली कर्जे माफ करण्याचा प्रयत्न त्यांनी केला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचार प्रभावाने बौध्द झालेल्या समाजाला सवलती घ्यायचे किंवा कसे या बाबत केंद्रात वाद चालू असताना महाराष्ट्रात मात्र यशवंतराव चव्हाण यांनी नवबौध्दाना सर्व सवलती देण्याचा निर्णय घेतला होता. महाराष्ट्र खेड्यांचा भूभाग असल्याने खेड्यांच्या विकासासाठी त्यांच्या शासनाने कृषी, औद्योगिक क्रांतिच्या विविध योजना आखल्या. धनंजयराव गाडगीळ, पद्मश्री विश्वे पाटील यांनी रुजवेली सहकार चळवळ यशवंतराव चव्हाण यांनी यशस्वी रुजविली. या चळवळीतून प्रवरानगरचा पहिला सहकारी साखर कारखाना उभा राहिला. लोकशाही विकेंद्रीकरणाचा प्रयोग पंचायत राज्याच्या महाराष्ट्रातील यशस्वी अमलबावणीने त्यांनी करून दाखवला. पुणे, मंबुई या शहरी भागातील नेतृत्वाचा केंद्रबिंदू ग्रामिण भागाकडे त्यांच्या प्रयत्नांमुळे सरकला. प्रत्येक खेडे गाव ह्या लोकशाहीच्या जणू प्रयोगशाळाच बनल्या होत्या. 1200 रुपये पेक्षा कमी उत्पन्न आणाऱ्यांना फीची सवलत देण्याचा महत्वाचा शैक्षणिक धोरणातील निर्णय त्यांनी घेतल्यामुळे महाराष्ट्र हे भारतातील पहिले राज्य बनले. मराठवाडा विद्यापीठ, शिवाजी विद्यापीठ या उच्च शिक्षणाच्या सोयी त्यांनी निर्माण केल्या. देशातील पहिले सैनिक स्कूल सातारा येथे स्थापन केले. 12 जूलै 1961 साली पानशेत धरण फुटले होते. त्याप्रसंगी सर्वतोपरी मदत यशवंतराव चव्हाण यांनी जनतेला केली. होती. मुख्यमंत्री होताच त्यांनी शिवाजी महाराजांच्या राज्य मुद्रेच्या आधाराणे आपल्या राज्याची मुद्रा तयार करून घेतली. महाराष्ट्रातील जनता यशवंतरांना पुत्रासमान मानत होती. या भोळ्याभाबड्या जनतेचे नेत, जनतेचे रावे म्हणून यशवंतराव चव्हाण यांनी प्रतिनिधीत्व केले. 1 मे 1960 ते 19 नोव्हेंबर 1962 या कालवधीत महाराष्ट्राच्या सर्वांगिन प्रगतीसाठी त्यांनी भरघोस कार्य केले.

राष्ट्रीय पातळीवरील राजकीय योगदान

सन 1962 च्या लोकसभेच्या पोटनिवडणुकीत ते नाशिक मतदारसंघातून खासदार म्हणून बिनविरोध निवडून आले. 20 ऑक्टोबर 1962 रोजी चीनने भारताच्या उत्तर सीमेवर अचानक आक्रमण केले. भारत-चीन संघर्षाच्या कालावधीत सन 1962 मध्ये संरक्षण मंत्री श्री. कृष्ण मेनन यांनी राजीनामा दिल्यानंतर या पदाची जबाबदारी यशवंतराव चव्हाण यांच्यावर पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी सोपवली होती. भारत-चीन संघर्षाच्या कालावधीत त्यांनी भारताची प्रतिमा उंचावण्यासाठी चीन बरोबर योग्य वाटाघाटी केल्या. 1 सप्टेंबर 1965 च्या भारत-पाकिस्तान युद्धाच्यावेळी त्यांनी पंतप्रधान लालबहादूर शास्त्री यांच्या मंत्रिमंडळात संरक्षण मंत्री म्हणून भूमिका निभावली. पाकिस्तानने पॅटन रणगाडे, सेबरजेट विमाने या अत्याधुनिक शस्त्राने भारतीय सैनिकांना सळो की पळो करून सोडले होते. तर भारतीय जवानांकडे भारतीय बनावटची छोटी विमाने नॅट या द्वारे पाकिस्तानी सैन्याला पळता भई थोडी केली. सर्व अत्याधुनिक युद्ध सामग्री जागेवर सोडून पाकिस्तानी सैनिकांनी पळ काढला. 23 सप्टेंबर 1965 ला पाकिस्तानचा प्रचंड पराभावाने युद्ध समाप्ती झाली. भारताचा युद्धात विजय झाला. भारताने पाकिस्तानचा 740 चौरस मैलाचा मुलुख जिंकला होता. रणधुरंधर संरक्षण मंत्री म्हणून यशवंतराव चव्हाण यांचे नाव जगभर झाले. सन 1962 ते सन 1966 या कालावधीत त्यांनी संरक्षणमंत्री केलेले कार्य उल्लेखनीय आहे. 14 नोव्हेंबर 1966 मध्ये पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांनी गोवध बंधीसाठी साधूनी केलेले उग्र आंदोलन, उत्तर भारतात विशेषतः मध्यप्रदेश, बिहार, उत्तरप्रदेश या भागातील विद्यार्थ्यांची आंदोलने, देशाच्या कानाकोपऱ्यात उसळलेल्या

दंगली, मोर्चे-उपोषणे, संत फ्रान्सिस व त्यांच्या भक्तांचे उपोषण व आत्मबलिदान, हिंदू-मुस्लिम जातीय दंगली या पाश्चिमात्य तऱ्यांना भारताचे गृहमंत्री म्हणून जबाबदारी दिली. अनेक उग्र प्रश्न त्यांनी पंतप्रधान पदानंतरचे असणाऱ्या गृहमंत्री पदाच्या काळात त्यांनी यशस्वीरित्या हाताळले. बँकांचे राष्ट्रीयकरण, संस्थानिकांचे तरखे रद्द करणे हे प्रश्न अतिशय चाणक्षपणे त्यांनी हाताळले. सन 1966 ते सन 1970 या चार वर्षांच्या कालावधीत गृहमंत्री म्हणून त्यांनी कार्य केले. 26 जून 1970 ते सन 1974 या कालावधीत संपूर्ण भारत महागाईच्या समस्येला तोंड देत असण्याच्या पाश्चिमात्य भारताचे अर्धमंत्री म्हणून त्यांनी महत्वाची भूमिका बजावली. या काळात बांगला देशाचे युध्द, दुष्काळामुळे खालावलेल्या आर्थिक परिस्थितीवर उपाय योजण्यासाठी कमाल जमिन धारण कायदा, आर्थिक मत्केदारीला आळा घालणे, माजी संस्थानिकांचे तनखे बंद करून चलनवाढीला आळा घालण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला. कर चुकवेगीरी, काळापैसा साठविणे या प्रथांला पायबंद घालण्यासाठी आर्थिक नियोजन केले. गरिबी हटाव कार्यक्रमाची अमलबजावणी करण्याची जबाबदारी अर्धमंत्री म्हणून त्यांच्यावर आली. ती त्यांनी समर्थपणे हाताळली. 11 ऑक्टोबर 1974 मध्ये भारताचे परराष्ट्रमंत्री म्हणून पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांनी त्यांना जबाबदारी दिली. पंडित नेहरू यांच्या परराष्ट्र धोरणालातील एक भाग असलेल्या तटस्थ राष्ट्रांच्या संघटनेच्या माध्यमातून पुढे घेवून जाण्याचा प्रयत्न त्यांनी आपल्या परराष्ट्रमंत्री पदाच्या कालावधीत केला. श्रीलंका, बांगला देश, युगोस्लाव्हिया, रशिया, अमेरिका, नेपाळ, लेबॅनॉन, इजिप्त, इराक, कुवेत, बहारेन, फ्रान्स या देशांना भेटी देवून आपले परराष्ट्रधोरण आमलात आणले. जगात बंधू भाव, प्रेम भाव, मानवतावाद निर्माण व्हावा यासाठी भारत कटिबध्द असल्याचे अद्यासून त्यांनी या देशांच्या सरकारांना दिले. जागतिक राजकारणात भारताची प्रतिमा उंचावण्यासाठी राष्ट्रसंघाच्या आमसभेत त्यांनी विशेष प्रयत्न केला. याच दरम्यान अंतर्गत संप, मोर्चे, घेराव या समस्यांनी सरकार पुढे समस्या निर्माण केल्याच्या पाश्चिमात्य पंतप्रधान इंदिरा गांधी यांनी 25 जून 1975 साली आणीबाणी पुकारली. देश सुधारण्याच्या नावाखाली लोकशाही संपून हुकुमशाही पर्व सुरू होते की काय असा प्रश्न सामान्य जनतेपुढे उभा राहू लागला. आणीबाणीची तीन वर्षे संपल्यानंतर जाहिर झालेल्या सन 1977 च्या सार्वत्रिक निवडणुकीत काँग्रेस पक्षाचा पराभव झाला. त्यामुळे लोकसभेतील एक मोठा विरोधी पक्ष म्हणून काँग्रेसला स्थान मिळाले. यावेळी यशवंतराव चव्हाण यांची काँग्रेसचे संसदीय नेते आणि विरोधी पक्षाचे नेते म्हणून निवड करण्यात आली. सन 1979 मध्ये त्यांनी चौधरी चरणसिंग सरकारमध्ये भारताचे उपपंतप्रधान म्हणून काम केले. सन 1980 च्या निवडणुकीत पुन्हा इंदिरा गांधी यांचा पक्ष सत्तेत आला. यावेळी इंदिरा गांधींचा काँग्रेस पक्ष हा खरा काँग्रेस पक्ष आहे, हा जनतेने दिलेला केल यशवंतराव चव्हाण यांनी मान्य करून ते परत मुळ काँग्रेस पक्षात आले. यावेळी त्यांनी आठव्या वित्त आयोगाचे अध्यक्षपद भूषविले. चापदावरून देशाच्या अर्थकारणाला नवीन दिशा देण्याचे मार्गदर्शन त्यांनी केले.

पंचायतराज व्यवस्थेत योगदान

खेडे हे मध्यवर्ती ठेवून राजकारण हे तळागाळात नेण्यासाठी पंचायतराज व्यवस्था भारतात आणण्यासाठी पंडित नेहरू विशेष आग्रही होते. बलवंतराव मेहता समितीने केलेल्या शिफारशी भारतातील काही राज्यांनी स्विकारल्या होत्या. परंतु यशवंतराव चव्हाण यांनी बलवंतराव मेहता समितीमधील जुटीचा अभ्यास केला आणि वसंतराव मेहता यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती स्थापन केली. महाराष्ट्रातील लोकशाही प्रसारासाठी 8 डिसेंबर 1961 साली विधीमंडळाने त्रिस्तरीय पंचायतराज व्यवस्था विधेयक संमत केले आणि 1 मे 1962 पासून महाराष्ट्रात ग्रामपंचायत, पंचायतसमिती व जिल्हापरिषद अशी त्रिस्तरीय पंचायतराज व्यवस्थेची सुरवात त्यांनी केली. भारतातील इतर कोणत्याही राज्याच्या तुलनेत महाराष्ट्रातील ही त्रिस्तरीय पंचायतराज व्यवस्था अतीशय यशस्वी ठरली.

राजकीय सत्ता केंद्र किंवा राज्याच्या नेतृत्वाकडे न राहता ती आता ग्रामिण पातळीवर विस्तारली जाणार होती. त्यामुळे काही खासदार, आमदार यांचा या त्रिस्तरीय पंचायतराज व्यवस्थेला विरोध होता. तरी देखील त्यांचा विरोध पत्करून यशवंतराव चव्हाण यांनी महाराष्ट्रात नव्या त्रिस्तरीय पंचायतराज व्यवस्थेचा प्रयोग यशस्वी करून दाखवला.

समारोप

अशा प्रकारे यशवंतराव चव्हाण यांच्या राजकीय जीवनाचा हा आढावा होय. 20 नोव्हेंबर 1962 रोजी यशवंतराव मुंबईच्या सागरतीरावरून दिल्लीच्या यमुनातरी येवून पोचले. नवी दिल्ली रेसकोर्स रोड एक ह्या निवासस्थानी ते दाखल झाले. एकूण 22 वर्षे ते दिल्लीच्या राजकारणात संरक्षणमंत्री, गृहमंत्री, अर्थमंत्री, परराष्ट्रमंत्री अशी मोठी खाती त्यांनी आपल्या कर्तबगारीने गाजवली. यशवंतराव चव्हाण कुलश राजकारणी होते. घरातील गरीबी, संकटे, संघर्ष, कष्ट, मेहनत यांचा त्यांना परीचय होता. त्यामुळे उद्योग, शेती, विविध योजना, विविध संस्था निर्माण करून शहरी व ग्रामीण भागातील दीनदलितानांच्या सर्वांगीण विकासाची कास यशवंतराव चव्हाण यांनी धरली. असे असले तरी सन 1969 मध्ये काँग्रेस पक्षात जी पहिली फुट पडली त्यांचे खापर यशवंतराव चव्हाण यांच्या माथी फोडण्यात आले होते. 25 नोव्हेंबर 1984 साली हृदय विकाराच्या झटक्याने त्यांचे निधन झाले. एक यशस्वी, कार्यक्षम, उमदा मंत्री, उत्कृष्ट, यशस्वी संसदपटू आणि सर्वसामान्य जनतेच्या मनात ज्यांची मुळे रुजली आहेत असे लोकशाही प्रिय, उदारमतवादी नेता म्हणून संपूर्ण महाराष्ट्रात यशवंतराव चव्हाण यांच्या कडे पाहिले जाते. आपल्या बालपणापासून त्यांनी समाजकारण व राजकारण क्षेत्रात योगदान दिले. एकूणच बऱ्याच काळीस वर्षांपेक्षा अधिक काळ ते राजकारण व समाजकारण क्षेत्रात वावरले. पंचवीस वर्षांपेक्षा अधिक काळ त्यांनी विविध अधिकार पदे भूषविली. ते उतम वक्ते व लेखक होते. त्यांची विचारप्रवर्तक भाषणे सहास्राने वार व युगांतर या ग्रंथातून संग्रहित केलेली आहेत.

संदर्भ ग्रंथ

1. Kale, B. B. Man of Crisis, Bombay, 1969.
2. Kunhi, Krishnan, T. V. Chavan and the Troubled Decade, Bombay, 1971.
3. प्रा. डी. ए. माने, शिल्पकार यशवंतराव चव्हाण, नवन प्रकाशन विसापूर ता. तासगाव जि. सांगली, प्रथमावृत्ती, 30 एप्रिल 1987.
4. प्रा. डॉ. शिवाजीराव देशमुख, यशवंतराव चव्हाण यांचे समीक्षालेखन व भाषणे, कौसल्या पब्लिकेशन, सोलापूर, प्रथमावृत्ती, 1 मे 2009.
5. यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान मुंबई, ऋणानुबंध यशवंतराव चव्हाण, रोहन प्रकाशन, प्रथमावृत्ती 1979, पुनर्मुद्रण नोव्हेंबर 2013.
6. यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान मुंबई, यशवंतराव चव्हाण आत्मचरित्र कृष्णाकांठ, रोहन प्रकाशन, प्रथमावृत्ती 7 फेब्रुवारी 1984, पुनर्मुद्रण नोव्हेंबर 2012.

Education and Society
(शिक्षण आणि समाज)

UGC CARE Listed Journal
ISSN 2278-6864

Education and Society

Since 1977

**The Quarterly dedicated to Education through Social Development
And Social Development through Education**

March 2023

Issue-I / Volume- VI

Indian Institute of Education
J. P. Naik Path, Kothrud, Pune- 38

Indian Institute of Education

Prof. J. P. Naik and Dr. Chitra Naik

Founder of the Institute

Education and Society

(Special Issue on the theme of 'Sustainable Development through Social Science and Commerce Perspective' for one day International Conference Organized by LBS College Satara)

Editorial Board:

Prin. (Dr.) Jaysing Kalake, Chief Editor

Dr. Prakash B. Salavi, Executive Editor

Mrs. Shailaja D. Sawant, Secretary

Guest Editors:

Dr. Rajendra Shejval, Dr. Pratibha Chikmath, Dr. Dipak Jadhav, Dr. Pravin Jadhav and Dr. Satish Vyavahare

Publisher:

Indian Institute of Education

J. P. Naik Path, Kothrud, Pune- 38

Contact Numbers: 8805159904, 9834109804

Web-site: www.iiepune.org

Email: educationandsociety1977@gmail.com, iiepune1948@gmail.com

Education and Society, the educational quarterly is owned, printed and published by the Indian Institute of Education, Pune. It is printed at Pratima Mudran, 1-B, Devgiri Istate, Survey No. 17/1-B, Plot no. 14, Kothrud Industrial Area, Kothrud, Pune 38. It is published by the Editor Dr. Jaysing Kalake at Indian Institute of Education J. P. Naik Path, Kothrud, Pune- 38. Opinions or views or statements and conclusions expressed in the articles that are published in this issue are personal of respective authors. The editor, editorial board and the institution will not be responsible for the same in any way.

Education and Society

Contents.....

1. हवामान बदल: आशियन देशांची वास्तविकता व शाश्वतता
डॉ. काशिनाथ रामचंद्र तनगे 009
2. विवाह संस्थेवर लिंगभावाचा प्रभाव
डॉ. सुनिता हनुमंतराव गित्ते, प्रा. सतीश कुदळे 017
3. संयुक्त राष्ट्रांच्या शाश्वत विकासाच्या ध्येयावरील कोविड-19 च्या परिणामाचे विश्लेषण
जीवन हट्टेसिंग सिसोदे 021
4. शाश्वत विकास आणि भारतीय शासन
डॉ. अतुल हणमंत कदम 025
5. शाश्वत विकास आणि भारतातील आदिवासी समाजकल्याण धोरण
डॉ. विनोदकुमार धोंडीराम कुंभार 031
6. शाश्वत विकास आणि कोविड-१९ चा प्रभाव
कु. ऋजुता राम बनसोडे, प्रा. डॉ. बी. एच. दामजी 037
7. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडातील सांगली जिल्ह्यातील प्रमुख यात्रा स्थळांचा पर्यटन विकास
रणजीत सर्जेराव कुंभार, डॉ. विजय पाडळकर 044
8. महिला बचत गट उद्योजकता आणि शाश्वत ग्रामीण विकास
डॉ. एस. एस. पोटभरे 053
9. महाराष्ट्रातील किल्ले आणि संवर्धन
डॉ. सी. सुनिता तात्यासो सावंत, डॉ. राजेश नारायणराव करपे 058
10. 'मागेल त्याला शेततळे' योजनेचे अवलोकन: विशेष संदर्भ सोलापूर जिल्हा
प्रा. रेवप्पा एस. कोळी, प्रा. डॉ. राजाराम के. पाटील 065

शाश्वत विकास आणि भारतीय शासन

डॉ. अतुल हणमंत कदम

सहयोगी प्रा. (राज्यशास्त्र विभाग)

के. एन. भिसे आर्ट्स, कॉमर्स अँड विनायकराव पाटील सायन्स कॉलेज,
विद्यानगर, भोसरे ता. माढा जि. सोलापूर महाराष्ट्र

सारांश:

शाश्वत विकास ही अनेक कंगोरे असणारी संकल्पना आहे. समाजाच्या विकासाच्या प्रक्रियेत पर्यावरणाचा होणारा विध्वंस रोखणे हे या संकल्पनेत अभिप्रेत आहे. विकास महत्वाचा आहे पण तो शाश्वत म्हणजेच दीर्घकाळ टिकून राहणारा विकास खरा विकास आहे. आजच्या पिढीने विकासासाठी, प्रगतीसाठी नैसर्गिक साधनसामग्री वापरून ही साधने भावी पिढीसाठी जतन करून ठेवणे जेणे करून भावी पिढी आपल्या गरजांची पूर्तता करू शकेल हे शाश्वत विकासामध्ये अभिप्रेत आहे. आजच्या पिढीचा विकास हा उद्याच्या पिढीचा -हास, अवाहण होणार नाही याकडे लक्ष देण्याच्या गरजेतून शाश्वत विकास उदयाला आला आहे. ही संकल्पना केवळ पर्यावरणाशी संबंधित नाही तर आर्थिक, राजकीय, शास्त्रीय, राजकीय पक्ष, दबाव गट, मानवअधिकार संरक्षक संघटना, बिगर शासकीय संघटना तसेच कायदे तयार करणारे या सर्वांशी संबंधित अशी सर्वव्यापी संकल्पना आहे. आजच्या बाजारू अर्थव्यवस्थेत अभिप्रेत असणारी अनिर्बंध आणि भौतिक वाढिपेक्षा मानवी विकासाची गुणवत्ता करी वाढेल याकडे लक्ष देण्याच्या गरजेतून शाश्वत विकास पुढे आला आहे.

बीज संज्ञा: विकास, शाश्वत विकास, पर्यावरण

व्याख्या:

‘शाश्वत विकास म्हणजे मानवी गरजांचे चिरकाल टिकणारे समाधान आणि मानवी जीवनाच्या दर्जात सुधारणा साध्य करणे.’ - **रॉबर्ट अॅलन**

‘अर्थव्यवस्थेच्या उत्पादन शक्यतेच्या रक्षणासाठी ज्यायोगे निसर्गाच्या परिस्थितीपासून सारखीच वस्तू व सेवा प्राप्त करणे व पुरवठा करणे म्हणजे शाश्वत विकास होय’ - **के. पारीख**

प्रस्तावना:

नावाप्रमाणेच शाश्वत विकास ही संकल्पना दिर्घकालीन भविष्याभिमुख बळकट व फलदायी विकास असून ज्याचा संबंध चालू व भावी पिढ्यांशी जोडला आहे. नैसर्गिक साधन-सामुग्रीचा अतिरिक्त, बेसुमार उपभोग होता कामा नये तसेच अतिरेकी उपभोग किंवा उत्पादन आजच्या तसेच भविष्यकालीन पिढीला विनाशास कारणीभूत ठरू शकतो. रानटी, भटक्या अवस्थेतून आजचे अतिप्रगत स्वरूप मानवाने धारण केले आहे. प्रगतीच्या या प्रक्रियेमध्ये नैसर्गिक साधनसामुग्रीचा अतोनात -हास झाला. क्रिया तशी प्रतिक्रिया या न्यायाने पर्यावरणाच्या -हासाचे दुष्परिणाम संपूर्ण जीवसृष्टीला भोगावे लागत आहेत. त्यामुळेच प्रत्येकाला सार्वजनिक व व्यक्तीगत पातळीवर शाश्वतविकासाच्या प्रक्रियेत सहभागी होवून योगदान द्यावे लागत आहे. म्हणून वर्तमानातील पिढीतील

लोकांनी आपला स्वतःचा विकास करून भविष्यातील पिढीच्या विकासाठी अनुकूल, निर्भेळ, प्रदूषण मुक्त, वातावरण आणि पर्यावरण जीवंत ठेवणे हे शाश्वत विकासाचे उद्दिष्ट आहे.

संशोधन पध्दती, तंत्रे व साधने:

या शोधनिबंधाचा विषय 'शाश्वत विकास व भारत सरकार' असा असून या शोधनिबंधाचे लिखाण करण्याकरिता ऐतिहासिक व विश्लेषणात्मक संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. संशोधनतील माहिती मिळविण्यासाठी द्वितीय सामग्री स्रोतांचा वापर केलेला आहे. या स्रोतांमध्ये या विषयाशी संबंधित संदर्भग्रंथ, पुस्तके, संशोधन निबंध, शासकीय-निमशासकीय अहवाल, वर्तमानपत्रे, मासिके, साप्ताहिके, प्रकाशित व अप्रकाशित साहित्य तसेच इंटरनेट, विकिपिडिया या ऑनलाईन साधनांचा वापर करण्यात आला आहे.

संशोधन समस्या:

1. शाश्वत विकास म्हणजे काय?
2. विकासाच्या प्रक्रियेत पर्यावरणाचा -हास होतो का व कोणत्या घटकामुळे होते ते पहाणे?
3. शाश्वत विकासामध्ये भारत सरकारची भूमिका कोणती आहे?

संशोधनाची उद्दिष्टे:

1. शाश्वत विकास या संकल्पनेचा आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, पर्यावरणीय दृष्टीकोणातून अभ्यास करणे.
2. मानवाच्या विविध क्षेत्रातील प्रगतीमुळे पर्यावरणाचा समतोल बिघडतो किंवा कसे याचा अभ्यास करणे.
3. शाश्वत विकासामध्ये भारतातील राजकीय धोरणांचा अभ्यास करणे.
4. पर्यावरणविषयक समस्या, महत्व व शाश्वत विकासासाठी उपाय सुचविणे.

संशोधनाची गृहितके:

1. विकासाच्या प्रक्रियेमध्ये पर्यावरणाचा धोके निर्माण होवून ती शाश्वत विकासात अडथळा बनत आहे.
2. शाश्वत विकासामुळे पर्यावरण संवर्धनास मदत होवून नैसर्गिक साधन संपत्तीचा योग्य वापर करण्याकडे कल वाढला आहे.
3. शाश्वत विकासासाठी सर्व स्तरावर प्रयत्न होत असले तरी सुध्दा भारत सरकारची भूमिका महत्वाची आहे.
4. प्रत्येक राजकीय व्यवस्था शाश्वत विकासासाठी आपल्या परराष्ट्र धोरणात व धोरण निर्धारण प्रक्रियेत विशेष महत्व देत आहेत.
5. शाश्वत विकासामुळे मानवी जीवन सुखी होत आहे. तसेच शाश्वत विकास अर्थव्यवस्थेचा अविभाज्य भाग बनत आहे.

शाश्वत विकास संकल्पना:

इ. स. 1987 साली पर्यावरण विकास या वरील जागतिक ब्राँटलँड समितीने सर्व प्रथम शाश्वत विकास ही बहुआयामी, परस्परअवलंबी संकल्पना मांडली. वर्तमानातील जीवसृष्टी बरोबर भविष्यातील जीवसृष्टीच्या रक्षणाची ही चळवळ आहे. भावी पिढ्यांच्या गरजा भागविण्याच्या कोणत्याही क्षमतेला कोणताही धोका नपत्करता वर्तमानकालीन गरजांची पूर्तता करणे म्हणजे शाश्वत विकास होय. मानवी गरजांचे चिरकाल टिकणारे साधन आणि मानवी दर्जात सुधारणा करणारा विकास म्हणजे शाश्वत विकास असे रॉबर्ट अँलन म्हणतात. ही संकल्पना पर्यावरणाच्या संदर्भात असल्यामुळे 'हरित राजकारण' ही नवी संकल्पना पुढे आली आहे. विकास हा मानसाचा नैसर्गिक हक्क असला तरी साधन-सामग्रीचा वारेमाप वापर करून भविष्यात विघातक प्रश्न निर्माण

होणार नाही यासाठी साधनसाग्रीच्या शाश्वत जतनाची कर्तव्ये पार पाडणे गरजेचे आहे. जगातील प्रत्येक देशाचा वेगाने विकास होत असण्याच्या पार्श्वभूमीवर नागरिकांच्या राहणीमानावर कोणताही घातक परिणाम होवू नये म्हणून डिसेंबर 2030 पर्यंत शाश्वत विकासाच्या उद्दिष्टपूर्तीकडे वाटचाल करण्याचे धोरण स्विकारण्यात आले आहे. महात्मा गांधी यांच्या विचारातील ग्रामराज्याची संकल्पना यासाठी मार्गदर्शक ठरणार आहे.

पर्यावरण रक्षणासाठी चळवळी:

जागतिकीकरण, उदाररिक्करण या मुळे पर्यावरणाच्या अनेक समस्या निर्माण झाल्या आहेत. त्यामुळे सजग नागरिक व त्यांचे दबाव गट, बिगर शासकीय संघटना, हरित पक्ष यांच्या चळवळी पर्यावरण रक्षणासाठी सक्रीय झाल्या आहेत. राजस्थानच्या वाळवंटात राजेंद्रसिंह यांचे पाण्याच्या संवर्धनासाठी सुरू असलेले प्रयत्न हा एक आशावाद आहे. गंगा नदीवरील हरिद्वार येथे होणा-या धरणाच्या विरोधी मदन मोहन मालवीय यांच्या नेतृत्वाखाली आणि पुरोहित, राजे-महाराजे, नेते, समाजसेवक, बुद्धिजीवी यांचा सहभाग असलेले जागतिक स्तरावर प्रसिध्द झालेले गंगा बचाओ आंदोलन शाश्वत विकासाच्या प्रक्रियेत महत्वाचे योगदान देत आहे. केरळ साहित्य परिषदेने केरळमधील मणूर येथे सन 1957 मध्ये सुरू झालेल्या बिल्गा रेयोन कारखान्याच्या विरोधातील पर्यावरणाच्या रक्षणासाठीचे आंदोलन महत्वाचे आहे. भारताच्या पर्यावरण चळवळीच्या इतिहासात एक अत्यंत महत्वाची व आद्य चळवळ म्हणून बिथ्रोई जमातीच्या लोकांनी उभी केलेली खेजरी म्हणजेच शमी या झाडाच्या संरक्षणासाठी उभा केलेल्या बिथनोई चळवळीचा उल्लेख केला जातो. जोधपूरचे महाराज अभय सिंग यांनी राजवाडा बांधण्यासाठी या झाडांची कत्तल सुरू केली त्या विरुध्दची ही चळवळ आहे. प्राणांची आहूती देवून उभी राहिलेली चळवळ शोवटी यशास्वी होऊन महाराजांनी बिथनोई जमातीची क्षमा मागून बिथनोई जमातीच्या आजूबाजूला असलेल्या झाडांना आणि पशुपक्ष्यांना संरक्षण दिले. सन 1970 मध्ये अलकनंदा नदीला आलेल्या महापूरामुळे झालेल्या नुकसानी विरुध्द, हिमालयाचा -हास थांबविण्यासाठी तसेच अंगू वृक्षाच्या संरक्षणार्थ उत्तरप्रदेशातील गडवाल विभागातील चमीली जिल्हाचे मुख्यालय असलेल्या गोपे-ार गावात स्थापन झालेल्या दर्शवती ग्राम स्वराज्य संघ या संस्थेने सुरू केलेले चिपको आंदोलन महत्वाचे आहे. श्री. चंडिप्रसाद भट्ट, श्री. विजय दत्त शर्मा, श्री. सुंदरलाल बहुगुणांच्या नेतृत्वात सुरू झालेले चिपको आंदोलन शाश्वत विकासासाठी महत्वाचे आहे. चिपको आंदोलनात महिला, सामाजिक कार्यकर्ते, शास्त्रज्ञ, विद्यार्थी, विविध सामाजिक संस्था तसेच शासकीय कर्मचारी यांनी या आंदोलनात सक्रीय भूमिका घेतली. ऑगस्ट 1983 साली सुरू झालेले उत्तर कर्नाटक मधील अप्पिको आंदोलन जंगल संरक्षणासाठी तसेच बडेथी हाईडेल प्रोजेक्ट या जलविद्युत प्रकल्पाच्या विरुध्द प्रामुख्याने युवकांचा सहभाग असलेले हे आंदोलन चालवले गेले. नर्मदा खो-याच्या विकासासाठी बांधण्यात येत असणा-या सरदार सरोवर, खांडवा जिल्हातील पुनासा (मध्यप्रदेश) येथिल नर्मदा सागर धरण ही प्रचंड मोठी धरणे व नर्मदा खोरे विकास प्रकल्पांतर्गत 28 मोठी, 135 मध्यम व 3000 हून अधिक लहान धरणे या धरणामुळे विस्थापित होत असणा-या लोकांच्या अधिकारांसाठी मेधा पाटकर यांनी नर्मदा बचाव आंदोलन सन 1983 पासून उभे केले आहे. भागीरथी नदीवर रशीयाच्या सहकार्याने टिहरी येथे आशिया खंडातील सर्वात उंच धरण बांधण्याच्या विरोधात टिहरी धरण आंदोलन श्री. सुंदरलाल बहुगुणा यांच्या नेतृत्वाखाली झाले. या धरणाच्या बांधकामामुळे होत असणा-या भूकंपाच्या आपत्ती पासून मुक्तता व्हावी यासाठी हे आंदोलन होते. सोलापूर जिल्हातील अंकोली येथिल अरुण देशपांडे व सुमंगल देशपांडे यांनी पर्यावरण रक्षणासाठी केलेले प्रयत्न

पथदर्शक आहेत. अहमदनगर येथिल राळेगणसिध्दी येथिल आण्णा हजारे यांनी हरितक्रांती घडवून आणण्यासाठी केलेले प्रयत्न निशाचीतच शाश्वत विकासासाठी मोलाचे आहेत.

थोडक्यात भारतात शाश्वत विकासाच्या योगदानासाठी सामाजिक स्तरावर पूर्वीपासूनच प्रयत्न केले जात होत. स्वातंत्र्यानंतर तंत्रज्ञानात झालेली प्रगती व त्यामुळे प्रदूषणाचा तयार झालेला भस्मासूर व जागतिक स्तरावरील या क्षेत्रातील प्रयत्न, पर्यावरण संरक्षण व संवर्धनासाठीच्या सामाजिक चळवळी यामुळे केंद्र व राज्य शासन स्तरावर शाश्वत विकासासाठी प्रयत्न करणे गरजेचे भासू लागले.

शाश्वत विकासात भारतीय शासनाची भूमिका:

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर नव्या सार्वभौम भारत सरकारने आपल्या राजकीय धोरणात पर्यावरण संरक्षण व मानवी विकास या घटकांवर विशेष भर दिला. सन 1951 नंतर आर्थिक विकासासाठी पंचवार्षिक योजनांचा स्वीकार करून आर्थिक नियोजनाच्या माध्यमातून सर्वसमावेशक व शाश्वतविकासासाठी अनेक कार्यक्रम हाती घेतले. दारिद्र्य व विषमता हा पर्यावरण -हासासाठी कारणीभूत असल्याने रोजगार निर्मिती व्हावी म्हणून शहरी व ग्रामीण भागात मानवी केशल्य विकसित करण्यावर भर दिला. केशल्य आधारित प्रशाक्षण, औद्योगिक प्रशाक्षण केंद्राद्वारे लघू व कुटीर उद्योग प्रशाक्षण कार्यक्रम हाती घेतले. आर्थिक समता प्रस्थापित व्हावी म्हणून श्रीमंत व गरीब यांच्यातील दरी कमी करण्याच्या हेतूने सार्वजनिक वितरण व्यवस्था कार्यक्षमपणे राबविली. श्रीमंत व्यक्तींवर उत्पन्न कर, व्यवसाय कर, संपत्ती कर या सारखे कर लादून मिळालेले उत्पन्न गरिबी हटविण्याच्या विविध कार्यासाठी वापरण्यात आले. दारिद्र्य निर्मूलनासाठी लोकसंख्या धोरण, पंचवार्षिक योजना, गरिबी हटाव, दारिद्र्य रेषेखालील लोकांसाठी मूलभूत सुविधा यासारखे कार्यक्रम राबविले. झोपडपट्टी निर्मूलन व पुनर्वसन, पोषक आहार योजनेसाठी मध्यान्ह आहार योजना तसेच राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा कायदा तयार करण्यात आला. इंदिरा गांधी यांनी सुरू केलेली 20 कलमी कार्यक्रमांला अंत्योदय योजनेने पुढे नेले आहे. ज्यामुळे दारिद्र्य रेषेखालील लोकांचे राहणीमान सुधारण्यास मदत होत आहे. शाश्वत विकासामध्ये निरक्षरता हा मोठा अडथळा असतो. म्हणून पहिल्या पंचवार्षिक योजनेपासून साक्षरता वाढवण्यावर भर देण्यात आला. साक्षरतेचे प्रमाण वाढविण्यासाठी सर्व शिक्षा अभियान राबवून 14 वर्ष वयापर्यंतच्या मुलांमुलींसाठी मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाची सोय केली. 14 बँकांचे राष्ट्रीयकरण करून संपत्तीच्या क्षेत्रात एकाधिकारशाही प्रस्थापित होणानाही याची दक्षता घेतली. महिला सशक्तीकरणासाठी भारत सरकारने सन 2001 साली शाश्वत विकासात महिलांचे योगदान विचारात घेवून राष्ट्रीय धोरण अवलंबिले. त्याच बरोबर भारत सरकारने शाश्वत विकासासाठी स्थूल देशांतर्गत उत्पन्न वाढविण्यासाठी प्रयत्न केला आहे. लोकसंख्या वाढीचा वृद्धीदर कमी करण्यावर भर दिला आहे. स्वच्छ व शुध्द पिण्याच्या पाण्याची मुबलक उपलब्धता, उर्जा व भौतिक साधसामग्री यांची जपणूक करण्याचा प्रयत्न इत्यदी प्रयत्न सुरू आहेत. भारतामध्ये सन 1972 साली पर्यावरण नियोजन व समन्वय राष्ट्रीय परिषदेचे आयोजन या क्षेत्रातील एक पाऊल टाकण्याच्या दृष्टीने होते. यालाच पुढी म्हणून सन 1985 मध्ये भारत सरकारने स्वतंत्र पर्यावरण व वन मंत्रालय सुरू केले आहे. सेंटर फॉर सायन्स अँड इनव्हायर्मेंट, नई दिल्ली सेंटर फॉर इनव्हायर्मेंट एज्युकेशन, बाँबे नॅच्युरल हिस्ट्री सोसायटी इत्यादी शासकीय संस्थांमधून देखील भारत शासन शाश्वत विकासासाठी प्रयत्नशील आहे.

निष्कर्ष:

प्रस्तुत शोध निबंधाकरिता घेण्यात आलेल्या गृहितकांची पडताळणी वरील विश्लेषणाच्या आधारावर केल्यानंतर पुढील निष्कर्ष निघतात. शाश्वत विकासाच्या प्रक्रियेमुळे पर्यावरण संवर्धन व विकास याला प्रोत्साहन मिळत आहे. भारतीय शासन शाश्वत विकासासाठी राजकीय धोरणातून प्रयत्नशील आहे. त्या करिता विविध कायदे, सभा-सम्मेलनातील सहभाग व आयोजन केले जात आहे. नैसर्गिक साधनसामग्रीचा जपून, आवश्यकत तेवढाच वापर करून पर्यायी उर्जा स्रोतांचा शोध, वापर केला जाऊ लागला आहे. शाश्वत विकासामुळे आजच्या तसेच भावी पिढीच्या जीवनावर सकारात्मक परिणाम दिसून येत आहे. शाश्वत विकास अर्थव्यवस्थेचा आणि शासनाचा अविभाज्य भाग बनला आहे. हा सर्वच गृहितांचा स्विकार करण्यात आला आहे. प्रस्तुत शोध निबंधाची सर्वच गृहितके तपासून पडताळणी केल्यानंतर स्विकृत करण्यात येत आहेत.

शिफारशी:

1. निसर्गाला मानवी हव्यासापोटी लुटण्याचा, त्याला ओरबडण्याच्या मानवी कृतीचा निषेध करून निसर्गाचा आदर राखला पाहिजे. नैसर्गिक संसाधनाचे महत्व व नैसर्गिक संसाधनाच्या संवर्धनात व्यक्तीची भूमिका सकारात्मक व महत्वाची असणे गरजेचे आहे. भारतीय शेत जमिनीचे, मजूरबळाचे व भांडवलाचे व्यवस्थापन केले पाहिजे.
2. निसर्गाशी सुसंवाद साधून हवा, पाणी, जमिन व जंगले यांचा वापर आणि फेकून द्या या प्रवृत्तीचा त्याग केला पाहिजे. ओझोन थराला बाधा आणणा-या घटकांची निर्मिती होण्यावर बंधने घातली पाहिजेत. पारंपारिक उर्जा स्रोतांना अपारंपारिक उर्जा स्रोतांचा पर्याय शोधून त्यांचा जाणिपूर्वक वापर केला पाहिजे.
3. बाजारू मुक्तबाजारी अर्थव्यवस्थेला तिलांजली देवून उपभोक्तावादी मनोवृत्तीचा त्याग करून मुल्याधिष्ठित जीवनशैलीचा स्विकार करणे आवश्यक आहे. अन्नसाखळीचा आदर करून तिचे महत्व जपले पाहिजे. जंगल तोड थांबवून वृक्षलागवडीचा कार्यक्रम राबविला पाहिजे.
4. साक्षरतेचे प्रमाण वाढविण्यासाठी प्राथमिक शिक्षण स्तरावरील विद्यार्थ्यांच्या गळतीचे प्रमाण कमी करणे, व्यावसायिक शिक्षणाचा प्रसार करणे, दूर्गम व आदिवासी भागात शिक्षणाच्या अधिकच्या सोयी उपलब्ध करणे, संशोधनावर अधिक भर देणे यासारखे उपाय योजने आवश्यक आहे. जेणेकरून शाश्वतविकासातील निरक्षरता हा अडथळा दूर होईल.
5. आदिवासी, शहरी मध्यमवर्ग, शेतकरी, विकासाच्या नावाखाली पिडीत, विस्थापित झालेले यांना आपल्या नैसर्गिक अधिकारांची जाणिव करून देवून जंगले, पर्यावरणाचे विकासाच्या नावाखाली हनन होणार नाही यासाठी दक्ष रहायला शिकवले पाहिजे. विविध पर्यावरणीय चळवळींशी त्यांना जोडून घेतले पाहिजे.
6. शेतकरी, कामगार, आर्थिक पत नसणा-या असंघटित क्षेत्रातील उद्योजकांना शासनाने कमी व्याज दरात व कमी अर्टिच्या आधारे पतपुरवठा करणे आवश्यक आहे.
7. समाजातील अर्धी असणारी महिला शक्तीच्या विकासाठी, त्यांच्या सबलिक्करणासाठी विविध योजना राबविणे आवश्यक आहे. स्त्री-पुरुष आर्थिक, राजकीय, सामाजिक विषमता कमी करणे आवश्यक आहे.

समारोप:

21 व्या शतकातील जीवा समोरील सर्वात मोठी कोणती समस्या असेल तर ती पर्यावरण प्रदूषणाची आहे. विकासाच्या नावाखाली, बुध्दीमान, उत्क्रांत मानसाने निसर्गाचा वारेमाप वापर करून घेतला आहे. त्यामुळे नैसर्गिक जैवविविधतेचा अंधाधूंद नाश झाला आहे. निसर्गाचा हा नाश मानवी विनाशास करणीभूत ठरणार आहे हे

लक्षात घेवून शाश्वत विकासाशीवाय पर्याय नाही याची जाणीव झाली पाहिजे आणि त्या अनुषंगाने आपली कृती केली पाहिजे. जागतिक पातळीवर तापमान वाढ, निसर्गचक्र बदलणे, अवेळी, वारेमाप पाऊस, थंडी, अचानक ऊन या सर्व घटना निसर्गचक्र बिघडत असल्याची लक्षणे आहेत. म्हणून शासनाबरोबरच अभ्यासू मानसाने शाश्वत विकासाला जवळ केले पाहिजे. संयुक्त राष्ट्र संघाने आपल्या सर्व सदस्य राष्ट्रांना सन 2030 पर्यंत शाश्वत विकासाच्या प्रक्रियेमध्ये योगदान देण्यासाठी 17 उद्दिष्टे निश्चित केली आहेत. ही उद्दिष्टे साध्य करून भारतीय नागरिकांना शाश्वत विकासाची फळे चाखता यावी म्हणून शासनाने विशेष प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. महात्मा गांधी यांनी कल्पिलेले ग्रामराज्य राष्ट्राच्या पुनर्बांधणीसाठी आदर्श आहे. त्याच्या मध्ये आधुनिक काळातील बदलत्या परिस्थिती नुसार बदल करून शाश्वत विकासाचे ध्येय साधने प्रासंगिक आहे.

संदर्भ ग्रंथ:

1. डॉ. अरूण कुंभारे - पर्यावरण जागृती, पायल पब्लिकेशन, पुणे 2004
2. गुरुनाथ नाडगोंडे - सामाजिक आंदोलने, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे 1986
3. डॉ. प्रीती पोहेकर - लोक प्रशासनातील नव प्रवाह, अरूणा प्रकाशन, लातूर - 2010
4. कुमार रू. - स्थायी विकास: एक वैश्विक चिंता, 25 जून 2009
5. सोनवणे, मा. - शाश्वतविकासासाठी पर्यावरणीय संरक्षण

Attended International level Seminars / Conferences / Symposia by Asso. Prof. Dr. A. H. Kadam 2023-2024

Sr. No.	Title	Organized by	Place	Date
1	Paryawaran ani Harit Rajkaran	K. N. Bhise arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science College	Bhosare	March / April 2023
2				
3				

ISSN No 2347-7075
Impact Factor- 7.328
Volume-4 Issue-12

**INTERNATIONAL
JOURNAL of
ADVANCE and
APPLIED
RESEARCH**

Publisher: P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association
Kolhapur(M.S), India

Young Researcher Association

**International Journal of Advance
and Applied Research (IJAAR)**

Peer Reviewed Bi-Monthly

ISSN – 2347-7075
Impact Factor –7.328

Vol.4 Issue-12 Mar -Apr- 2023

**International journal of advance and applied research
(IJAAR)**

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

Volume-4

Issue-12

Chief Editor

P. R. Talekar

Secretary,

Young Researcher Association, Kolhapur(M.S), India

Editorial & Advisory Board

Dr. S. D. Shinde

Dr. M. B. Potdar

Dr. P. K. Pandey

Dr. L. R. Rathod

Mr. V. P. Dhulap

Dr. A. G. Koppad

Dr. S. B. Abhang

Dr. S. P. Mali

Dr. G. B. Kalyanshetti

Dr. M. H. Lohgaonkar

Dr. R. D. Bodare

Dr. D. T. Bornare

Published by: Young Researcher Association, Kolhapur, Maharashtra, India

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

23	साहित्य, संस्कृती आणि पर्यावरण	प्रा. डॉ. मोहिते सारिका विष्णुदास	106-108
24	मराठी कवितेतील दुष्काळाचे चित्रण	प्रा.डॉ. तुळशीराम चंद्रसेन उकिरडे	109-112
25	साहित्य, पर्यावरण आणि संस्कृती Literature, Environment and Culture	श्रीमती प्रिती काशिनाथ राऊत	113-117
26	भारतातील नैसर्गिक आपत्ती व्यवस्थापन	सौ. प्रतिभा विश्वनाथ पांचाळ , डॉ. ए. एच. कदम	118-123
27	इतिहास व पर्यावरण यातील अंतर-संबंध	डॉ. भांजे विजयकुमार प्रल्हादराव	124-126
28	पर्यावरण आणि हरित राजकारण	डॉ. अतुल हणमंत कदम	127-130
29	Aeromycological Studies in Jowar Field of Mangalwedha Tehsil, District Solapur, Maharashtra, India	Goyal A. M. , Tembhone R. R	131-134
30	वाचनाची सवय आणि त्याचे फायदे	प्रो. होनमुटे. पी. एन	135-136
31	Role of Physical Geography of Maharashtra to Establish Swaraj	Prof. Dr. Pantulwar Ramappa Gangadharappa	137-140
32	The Impact Of Natural Hazards On Human Life: A Study	Dr. Vijaya Haridas Gaikwad	141-144

पर्यावरण आणि हरित राजकारण

डॉ. अतुल हणमंत कदम

(राज्यशास्त्र विभाग)

के. एन. भिसे आर्ट्स, कॉमर्स ऍण्ड विनायकराव पाटील सायन्स कॉलेज,
विद्यानगर, भोसरे ता. माढा जि. सोलापूर महाराष्ट्र भारत 413208

Corresponding Author- डॉ. अतुल हणमंत कदम

Email- kadamah81@gmail.com

DOI- 10.5281/zenodo.7824593

सारांश -

21 व्या शतकात मानव जातीला भेडसावणारी समस्या कोणती असेल तर ती पर्यावरणाच्या प्रदूषणाची आहे. ज्ञान, विज्ञान, तंत्रज्ञान या क्षेत्रातील विकासामुळे जगातील सर्वच राष्ट्रे एकमेकांपेक्षा सरस ठरू पाहता आहेत. अर्थकारण, राजकारण, समाजकारण, व्यापार, कृषी, व्यवसाय, राष्ट्रांचे व व्यक्तींचे सार्वभौमत्व, संशोधन व आरोग्य या सर्वच क्षेत्रात जगातील प्रत्येक राष्ट्र प्रगती साधण्यासाठी जीव घेणी स्पर्धा करत आहे. अशा वेळी निसर्गाकडे दुर्लक्ष होत आहे. प्रगतीच्या शिड्या चढणारी राष्ट्रे मागास, विकसनशील राष्ट्रांच्या पर्यावरणाकडे दुर्लक्ष करत आहेत. विकसित राष्ट्रे हरित राजकारण करत आहेत. मागास, विकसनशील राष्ट्रांकडे कच्चा माल पुरवणारी व पक्कामाल विकला जाणारी बाजापेठ म्हणून पाहतात. त्यामुळे केंद्र आणि परीघ ही संकल्पना अधिक गडद होवू लागली आहे. असे असले तरी विकसित आणि मागास अशा कोणत्याही राजकीय व्यवस्थेला पर्यावरणाच्या प्रदूषणाकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही.

बीज संज्ञा - पर्यावरण, स्त्रीवादी पर्यावरणवाद, हरित राजकारण

प्रस्तावना -

दुसऱ्या महायुद्धा नंतर जागतिक राजकारणात अमेरिकेचा झालेला उदय व त्यांनी आपल्या राजकीय व्यवस्थेत केलेले अमुलाग्र सामाजिक बदल यामुळे जागतिक स्तरावर मोठ्या प्रमाणत पर्यावरणाशी संबंधित प्रश्न उत्पन्न झाले आहेत. औद्योगिक क्षेत्रातून हवेचे होणारे प्रदूषण, समुद्रातील जहाजातून तेलाची होणारी वाहतूक व त्यांचे अपघात यामुळे समुद्रातील पाण्याचे होणारे प्रदूषण आणि जलचरणांचे व वनस्पतीचे होणारे नुकसान या कारणांनी सन 1970 च्या दशकापासून पश्चिमी जगहरित राजकारणाच्या प्रभावाखाली येवू लागले. पर्यावरणवाद्यांचा वातावरणात हिरवेगारपणा आणण्यावर भर असल्यामुळे त्यांच्या चळवळीला हरित राजकारण असे म्हणतात. आधुनिक काळात प्रत्येक राष्ट्र आपल्या राष्ट्र-राज्याची शक्ती वाढवण्यासाठी सतत इतर राष्ट्रांशी संघर्ष करत आहे. जागतिक राजकारणात आपल्याच राष्ट्रीय निर्णयाचा प्रभाव इतर राष्ट्रांच्या राजकारणावर रहावा म्हणून भौगोलिक क्षेत्राचा विशेष

वापर करून प्रगती करण्याचा प्रयत्न प्रत्येक राष्ट्र करत आहे. आपल्या आर्थिक संसाधनांच्या स्त्रोतांचा योग्य वापर करण्याच्या त्यांच्या दृष्टीकोणातूनच पर्यावरणाचा प्रश्न पुढे उभा राहत आहे.

संशोधन पध्दती, तंत्रे व साधने -

प्रस्तुत संशोधनासाठी विश्लेषणात्मक संशोधन पध्दतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. संशोधनतील माहिती मिळविण्यासाठी दुय्यम माहिती स्त्रोतांचा वापर केलेला आहे. या स्त्रोतांमध्ये संदर्भग्रंथ, वर्तमानपत्रे, मासिके, साप्ताहिके तसेच इंटरनेट, विकिपिडिया या ऑनलाईन साधनांचा वापर करण्यात आला आहे.

संशोधन समस्या -

- 1) हरित राजकारण म्हणजे काय ?
- 2) विकासाच्या प्रक्रियेत पर्यावरणाचा न्हास होतो का ते पहाणे ?
- 3) पर्यावरण प्रदूषणामध्ये कोणाच्या घटकाचा विशेष सहभाग आहे ते पहाणे ?

संशोधनाची उद्दिष्टे -

- 1) हरित राजकारण या संकल्पनेचा अभ्यास करणे.
- 2) मानवाच्या विविध क्षेत्रातील प्रगतीमुळे पर्यावरणाचा समतोल बिघडतो किंवा कसे याचा अभ्यास करणे.
- 3) पर्यावरण सुरक्षेच्या जागतिक व भारतीय कृतीचा अभ्यास करणे.
- 4) पर्यावरणीय धोके समजून घेणे व ते सुरक्षित ठेवण्यासाठी उपाय सुचविणे.

संशोधनाची गृहितके -

- 1) विकासाच्या प्रक्रियेमुळे पर्यावराला धोके निर्माण होवून ही एक जागतिक समस्या बनली आहे.
- 2) पर्यावरणाची हानी रोखण्यासाठी सर्व स्तरावर प्रयत्न होत आहेत तसेच हरित राजकारणी यांची भूमिका महत्वाची ठरत आहे.
- 3) प्रत्येक राष्ट्र पर्यावरण संरक्षणासाठी आपल्या परराष्ट्र धोरणात व राजकीय प्रक्रियेत विशेष महत्त्व देत आहेत.

पर्यावरण व्याख्या -

पर्यावरण म्हणजे आपल्या भोवतीचा परिसर असे सामान्यपणे म्हणता येईल. यामध्ये आपल्या भोवताली असणारे सगळेच घटक वृक्ष, पक्षी, प्राणी, माणूस, जमीन, हवा, पाणी, जंगल, डोंगर, नद्या या सर्वांचे एकत्रित असणे म्हणजे परिसर. जीव अथवा समूह यांचे अस्तित्व व विकास यांच्यावर परिणाम करणारी बाह्य स्थिती, घटक किंवा वस्तू म्हणजे - फंक व वॅगनल्स

पर्यावरणवादी विचारवंतांचे विश्लेषण -

आर्थिकवृद्धी हा पर्यावरणाच्या हानी मधील महत्वाचा घटक आहे असे पर्यावरणवादी विचारवंत म्हणत आहेत. कारण आर्थिकवृद्धी आणि पर्यावरण प्रदूषण ह्या गोष्टी एकमेकांच्या हातात हात घालून चालत आहे. आर्थिक विकासाचा दर वाढला की पर्यावरणाची हानी होणार होणार. म्हणून आर्थिक विकासातचा दर कमी करणे म्हणजे मोठे उद्योगधंदे बंद करणे, कुटिरोद्योगाला चालना देणे जे कोणत्याही राजकीय व्यवस्थेला मान्य नसल्याने प्रदूषण रोखण्याच्या चळवळीत पर्यावरणवादी कार्यकर्त्यांना अपयश येत आहे. आर्थिक विकासाचा दर कमी करणे म्हणजे विकास थांबवणे. पर्यावरणाच्या संरक्षणासाठी विकास जर थांबवला तर त्याचा थेट परिणाम राष्ट्राच्या सार्वभौमत्वावर होतो. कोणत्याही राष्ट्र आपल्या सार्वभौमत्वाच्या शक्तीशी प्रतारणा करणार नाही.

पर्यावरण संरक्षणासाठी जैवविधितेचे रक्षण करणे गरजेचे आहे. ग्रीन हाऊस गॅसच्या उत्सर्जनावर नियंत्रण आणणे, ओझोन वायूचा थर सुरक्षित राखणे, पाणी, हवा, अग्नी, जमीन व वातावरण या पंचतत्वांचे संरक्षण करणे या सर्व संकल्पना प्रदूषण संरक्षामध्ये महत्वाच्या आहेत. पुरुष सत्ताक शासनामध्ये पुरुषांचे आद्य स्थान दिले जाते तर महिलांकडे दुर्लक्ष केले जाते. मात्र स्त्रीया ह्या पुरुषांच्या तुलनेने निसर्गाशी अधिक जवळीकता साधत असल्याने स्त्री शक्तीचा उपयोग पर्यावरण रक्षणाच्या चळवळीत करणे गरजेचे आहे. याच गरजेतून स्त्रीवादी पर्यावरणवाद अस्तित्वात आला आहे.

पर्यावरण संरक्षणासाठी प्रयत्न -

पर्यावरण सुरक्षित रहावे म्हणून दीर्घकालीन उपाय योजने गरजेचे आहे. वाढत्या लोकसंख्येच्या गरजा भागवण्याबरोबरच येणाऱ्या पिढीसाठी निरोगी पर्यावरण, वातावरण ठेवणे गरजेचे आहे. अशा प्रकारच्या तंत्र विज्ञानाचा, नव्या दृष्टिकोणाचा स्विकार करणे गरजेचे आहे. सन 1959 साली अंटार्क्टिका संरक्षण करार अंटार्क्टिका खंडावरील पर्यावरणाचे संरक्षण करण्यासाठी करण्यात आला होता. ज्यामध्ये या खंडाचा वापर लष्करी कवायतीसाठी, अणुपरीक्षणासाठी करायचा नाही असे ठरले. केवळ शास्त्रीय संशोधनासाठीच या खंडाचा वापर करण्याचे ठरले. सन 1960-70 च्या दशकात पर्यावरणाच्या सुरक्षेसाठी विशेष प्रयत्न करण्याचे पाऊल उचलण्यात आले. त्यानुसार पर्यावरण सुरक्षिता हा जागतिक स्तरावरचा विषय असल्याचे म्हणतले गेले. आर्थिक विकास आणि पर्यावरण ह्या संकल्पना एकमेकांच्या विरोधात नव्हे तर परस्पर पुरक असल्याने म्हणतले गेले. सन 1972 मधील संयुक्त राष्ट्र संघटनेच्या स्वीडनची राजधानी स्टॉकहोम परिषदेमध्ये पर्यावरण आणि लोकसंख्या संबंधित आंतरराष्ट्रीय समन्वय दृष्टिकोणातून केल्या गेल्या उपायांचे योगदान महत्वाचे आहे. या परिषदेत 114 देश सहभागी झाले होते. त्या परिषदेतच पर्यावरण संरक्षणाशी निगडित 26 तत्वांचा जाहिरणामा घोषित केला. तसेच 5 जून हा जागतिक पर्यावरण दिन म्हणून साजरा करण्याचे ठरले. सन 1982 साली नैरोबी पर्यावरण परिषदेचे आयोजन करून स्टॉकहोम परिषदेतील निर्णयाची अंमलबजावणी करण्याचा निर्धार करण्यात आला. सन 1987 साली वातावरणातील ओझोन वायूची संरक्षक ढाल विरळ

करणाऱ्या घातक औद्योगिक वायुंच्या उत्सर्जनाचे प्रमाण कमी करण्यासाठी मॉडेल ठराव करण्यात आला. सन 1987 मधील शास्त्रज्ञांची जागतिक हवामन परिषदेत ब्रुसलॅंड आयोग ज्याला आवर कॉमन फिचर अहवाल देखील म्हणतले जाते त्यामध्ये देखील वाढत्या लोकसंखेच्या गरजांची पूर्तता करून भावी पिडीसाठी स्वच्छ वातावरण ठेवण्यावर भर दिला आहे. सन 1988 साली वायु प्रदूषणातून निर्माण होणाऱ्या आम्ल पर्जन्याच्या समस्येमुळे झाडांचा, प्राण्यांचा नाश, नद्या, नाले, सरोवरे, यांतील प्राणी, वनस्पती, मासे नष्ट होत असल्याच्या पाश्र्वभूमीवर आम्ल पर्जन्यविषीचा करार करून उपाय योजण्याचे मान्य करण्यात आले. संयुक्त राष्ट्रातर्फे वसुंधरा परिषद सन 1992 साली ब्राझीलची राजधानी रियो डे जानेरियो येथे भरली होती. 175 देशांच्या प्रमुख्यांच्या उपस्थितीत या परिषदेमध्ये शाश्वत विकासावर विशेष भर दिला गेला. FCCC हा सन 1994 पासून लागू केलेला व सध्या अस्तित्वात असणारा करार आहे. ज्यावर 153 राष्ट्रांच्या सहया आहेत. या करारा नुसार विविध जैव विविधता सुरक्षित ठेवणे, पर्यावरणातील सर्व जीव घटकाचे संरक्षण करणे, ग्रीन हाऊस गॅस उत्सर्जनावर नियंत्रण आणणे, आर्थिक विकासाचा दर असा ठेवावा की, ज्यामुळे पर्यावरणाचे नुकसान नहोता प्रगती साधने शक्य होईल, पृथ्वीचे होणारे वाळवंटीकरण थांबवणे अशा विविध तरतुदी आहेत. सन 1997 सालच्या जपानमधील क्योटो प्रोटोकॉलद्वारे ग्रीन हाऊस गॅस उत्सर्जनावर नियंत्रण आणण्याचे जगभरातील उपस्थित असणाऱ्या 180 देशांच्या प्रतिनिधींद्वारे एकमुखी ठरले. यानुसार युरोपियन युनियन, अमेरिका, जपान सारख्या प्रगत राजकीय व्यवस्थानी सन 2012 पर्यंत सन 1990 साली असणाऱ्या उत्सर्जना इतका खाली, कमी करण्याचा प्रयत्न करतील असे ठरले. सन 2002 मध्ये साऊथ अफ्रिकेतील जोहोन्सबर्ग येथील शाश्वत विकासासंबंधी संमेलनामध्ये संसाधनांच्या पुनर्वापरावर भर दिला गेला. पर्यावरण प्रदूषणासाठी विकसित राष्ट्रे जास्त कारणीभूत आहेत. अमेरिका आणि युरोपियन राष्ट्रे ग्रीन हाऊस उत्सर्जनात 42 टक्क्याने आग्रभागी आहेत. तर भारत व चीन यांचा हा वाटा 10 टक्के आहे. त्यामुळे विकसित आणि विकसनशील राष्ट्रांचे पर्यावरण संवर्धनातील योगदान या कारणावरून मतभेद आहेत. तर विकसित राष्ट्रे पर्यावरणाच्या प्रदूषणाला विकसनशील

देशातील वाढती लोकसंख्या कारणीभूत असल्याचे म्हणतात. तेव्हा या राष्ट्रांनी आपल्या मर्यादा ओळखून पर्यावरण संरक्षणासाठी प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. अजेंडा 21 ची प्रभावी अंमलबजावणी होणे गरजेचे आहे.

भारताची पर्यावरण संरक्षणातील भूमिका -

सन 1988 सालच्या संयुक्त राष्ट्री हवामना बदलाबाबत आंतरराष्ट्रीय गट स्थापन केला होता. त्या गटाचे श्री. पचौरी हे भारतीय शास्त्रज्ञ अध्यक्ष होते. त्यांनी हवामन बदलाची करणे व उपाय याविषयी अभ्यास करून आपला अहवाल 1990 साली सादर केला. पर्यावरण रक्षणाच्या संदर्भात त्यांचे हे कार्य पाहून त्यांना नोबेल पारितोषिकाने गौरविण्यात आले होते. सन 1997 मधील क्योटो प्रोटोकॉलवर भारताने सन 2002 मध्ये सही करून आपले पर्यावरण रक्षणातील योगदान अधोरेखित केले आहे. जून 2005 मधील जी-8 देशांच्या परिषदेत भारतानी विकसित देशांच्या कृती विषयी टिकात्मक परिक्षण करून आपले मत नोंदवले आहे. तसेच खनीज तेलाला पर्यायी संसाधने उपलब्ध करून देण्यावर भारताने संशोधन चालवून बायोडिझेल, इलेक्ट्रिक वाहणे यासारखे पर्याय शोधले आहेत. सन 2001 मध्ये ऊर्जा संरक्षण नियम तयार केला आहे. 2 ऑक्टोबर 2016 रोजी पॅरिस जलवायू समझोत्याला पाठिंबा दिला आहे.

शाश्वत विकासाची संकल्पना -

शाश्वत विकास ही संकल्पना 'VÉÉMÉÉÉÈò पर्यावरण आणि विकास +É#ÉÉãMÉ' याची देणगी आहे. या आयोगाचे अध्यक्ष ग्रो ब्रुटलॅंड यांनी एक अहवाल प्रसिध्द केला. त्या अहवालाला ब्रुटलॅंड रिपोर्ट असे म्हणतात. या अहवालात पृथ्वीवरील मर्यादित साधसामग्री आणि त्यांचे वारेमाप होणारे वापर यांबाबत खंत व्यक्त करून आजच्या पिडीने आपल्या गरजांची पूर्तता अशी करावी की जेणेकरून भावी पिडीला या नैसर्गिक साधनांचा वापर करता येईल. यालाच शाश्वत विकास असे म्हणतात. या संकल्पनेनुसार आर्थिक विकास करत असताना पर्यावरणाची हानी होत असेल तर तो आर्थिक विकास थांबवून पर्यावरण संरक्षणाला प्राधान्य दिले पाहिजे.

निष्कर्ष / शिफारशी -

1. पर्यावरण संरक्षण ही सामाजिक, राजकीय, नैतिक चळवळ आहे.

2. पर्यावरण संरक्षणासाठी पर्यावरणवाद, हरित राजकारण, पर्यावरणीय स्त्रीवाद अशा संकल्पना पुढे आल्या आहेत.
3. हरित राजकारण ही सामाजिक न्यायाची, मानवी स्वातंत्र्याची संकल्पना आहे. ही संकल्पना संसाधनांच्या वापराबरोबर त्यांच्या संवर्धनाची, संरक्षणाची जबाबदारी वापरकर्त्यांवर सोपवत आहे.
4. पर्यावरण संरक्षणासाठी विकसित व विकसनशील सर्वच राष्ट्रांनी विवेकीदृष्टीकोणातून प्रयत्न करणे गरजेचे आहे.
5. ज्या नौसर्गिक संसाधनांचे पुनर्निर्माण होणार नाही त्या संसाधनांचे भावी पिढीसाठी जतन होणे महत्वाचे आहे.
6. नैसर्गिक संसाधनांचे संरक्षण, त्यांतील सुधारणा व त्यांचे पुनर्वाटप करणे अत्यावश्यक आहे.
7. पर्यावरण संरक्षणासाठी सामाजिक आंदोलने, राष्ट्र-राष्ट्रातील तह, करार, परमाणू परीक्षणव शस्त्रास्त्र स्पर्धा बंदी यासारखे प्रयत्न जागतिक स्तरावर केले जात आहेत. त्यांचे नैतिकदृष्ट्या पालन करणे गरजेचे आहे.
8. विकासाच्या नावाखाली पर्यावरणाकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही अन्यथा: हा विकासच एक संकट बनून जाईल.
9. भांडवलशाही, नफेखोरी या विचारधारेपासून अलिप्त राहणे गरजेचे आहे.
10. पारंपारिक मूल्यांकडे डोळेझाक करून विकास साधता येणार नाही.
11. बिगर शासकीय संघटना, स्वयंसेवी संघटना, हरित राजकीय पक्ष यांनी या क्षेत्रात विशेष लक्ष घालून पर्यावरणीय धोके लक्षात घेवून शाश्वत विकासासाठी प्रयत्नशील राहिले पाहिजे.
12. स्त्रीवादी पर्यावरणाच्या उन्नतीसाठी प्रोत्साहन देणे गरजेचे आहे.
13. प्लास्टिकचा कमी वापर, वृक्षसंवर्धन, पाण्याचा योग्य वापर, वाहनांचा अत्यावश्यक गरजेपुरता वापर, सण, उत्सव, समारंभ साधेपणाने साजरे करणे, शेती सेंद्रीय पध्दतीने करणे याबाबत हरित राजकीय पक्षांनी काम करून पर्यावरणीय धोक कमी करावे लागतील.
14. पर्यावरण संरक्षणामध्ये न्यायमंडळाने देखील महत्वाची भूमिका घेतली पाहिजे.

समारोप -

पर्यावरण संवर्धन ही वर्तमान आणि भविष्यकालीन विश्वव्यापी समस्या आहे. अमेरिका, युरोप मधील विकसित राष्ट्रांसोबत भारत, चीन सारखी विकसनशील राष्ट्रे आर्थिक प्रगतीच्या मागे धावत असल्यामुळे ही परिस्थिती अधिक गंभीर बनत चालली आहे. पर्यावरण संरक्षणाच्या कार्यात विकसित, विकसनशील राष्ट्रे अशी विभागणी करून हा प्रश्न सुटणारा नाही. केंद्र व परीघावरील सर्वच राष्ट्रांनी आपल्याकडे असणाऱ्या साधनसामग्रीचा योग्य वापर करून पर्यावरणाच्या संरक्षणासाठी प्रयत्नशील असले पाहिजे. समाज ज्या औद्योगिक, बौद्धिक विकासाच्या इमारतीवर उभा आहे त्या इमारतीचा पाया पर्यावरणाच्या हानीमुळे खिळखिळीत करत आहे असे म्हणवे लागेल. भारताने महात्मा गांधी यांच्या विचारांची कास धरली तर हरित राजकारणची फळे भारतीय नागरिकांना चाखता येतील.

संदर्भ ग्रंथ -

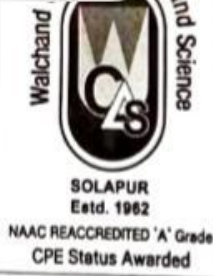
1. जाधव रा. ग. - पर्यावरणीय प्रबोधन आणि साहित्य, स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे, पाचवी आवृत्ती, 24 ऑगस्ट 1996
2. र. घ. वराडकर - भारत आणि जग, निराली प्रकाशन
3. अरुणा पेंडसे व सहस्त्रबुध्दे - आंतरराष्ट्रीय संबंध
4. शैलेंद्र देवळाणकर - भारतीय परराष्ट्र धोरण, प्रतिमा प्रकाशन
5. डॉ. डी. वाय. अहिरराव - पर्यावरण जाणीव जागृती, निराली प्रकाशन, फेब्रुवारी 2006
6. शैलेंद्र देवळाणकर - आंतरराष्ट्रीय संबंध, विद्या बुक्स पब्लिशर्स
7. <http://ppup.ac.in/download/econtent/pdf/Political%20Science%20PG..pdf>
8. <https://www.hindivyakran.com/2022/02/harit-rajniti-se-kya-samajhate-hain.html>
9. https://en-m-wikipedia-org.translate.google/wiki/Green_politics?

Other Activities by Asso. Prof. Dr. A. H. Kadam

2023-2024

Sr. No.	Title	Organized by	Place	Date
1	Paper Setting B.A. II PA Sem III, IV	Walchand College	Solapur	23/02/2023
2	BoS Sub Committee Meeting	K. B. P. College	Pandharpur	26/04/2023
3	BoS Meeting	P. A .H. S .U.	Solapur	22/06/2023
4	BoS Meeting	Vivekanand College	Kolhapur	23/06/2023
5				

1 of 1

Shri Aillak Pannalal Digambar Jain Pathshala's
Jain Minority Institute

WALCHAND COLLEGE OF ARTS & SCIENCE, SOLAPUR
(AUTONOMOUS COLLEGE)

(Affiliated to Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur)
Seth Walchand Hirachand Marg, Ashok Chowk, Solapur - 413 006 (Maharashtra) India
Contact No. Office - 0217-2651863, Principal - 0217 - 2651185

Email: principalwcas@yahoo.co.in, principalwcas@gmail.com Website : www.wcasolapur.org

Reaccredited by NAAC with 'A' Grade (3rd Cycle) CPE Status UGC-New Delhi

● परीक्षा कक्ष

● Examination Cell

● Email : examwcas@gmail.com

- Arts
- M.S.W.
- Science
- Biotechnology
- YCMDU Center
- BJMC, MBA

ATTENDANCE CERTIFICATE

EX - 01

This is to certify that Mr./Mrs./Dr. Atul Hanmant kadam

has attended the Paper Setting Meeting / Assessment / 48(3) (a) Meeting in the Subject of

Political Science at B.A II, P.A, Sem III & IV

Examination Cell in the **Walchand College of Arts & Science, Solapur** (online)

on 23/02/2023

Ref. No. WCAS/EXAM/

Date:- 23/02/2023

Dy. COE / COE / O.S.
Board of Examinations and Evaluation
WALCHAND COLLEGE OF ARTS & SCIENCE
(AUTONOMOUS) SOLAPUR

<p>रयत शिक्षण संस्थेचे, कर्मवीर भाऊराव पाटील महाविद्यालय, पंढरपूर (स्वायत्त) अभ्यासपत्रे विभाग कर्मवीर पथ, पंढरपूर - ४१३३०४, जि. सोलापूर महाराष्ट्र, फोन नं. कार्यालय ०२१८६ (२२३१०४) संकेतस्थळ: www.kbpmpantharpur.in ई-मेल: kbpmpantharpur@gmail.com kbp_pandharpur@rediffmail.com प्राचार्य डॉ. सी. जे. खिलारे M.Sc., M.Phil., Ph.D.</p>	 <p>NAAC Accredited-'A+' (CGPA 3.51) Status:- Autonomous</p>	<p>Rayat Shikshan Sanstha's, Karmaveer Bhaurao Patil Mahavidyalaya, Pandharpur (Autonomous) Board of Studies Phone No: Office-(02186) 223104, Principal Home : (02186) 223216 Website: www.kbpmpantharpur.in E-mail: kbpmpantharpur@gmail.com kbp_pandharpur@rediffmail.com Prin.. Dr. C.J. Khilare M.Sc., M.Phil., Ph.D.</p>
--	---	---

दिनांक:- २५/०४/२०२३

संदर्भ क्र. 148/23-24

उपसमितीच्या बैठकीची सूचना
(Board of Studies in Political Science)

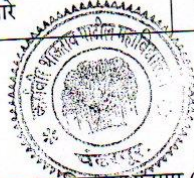
राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२० नुसार बी.ए. भाग एक, एम.ए. भाग एक राज्यशास्त्र (Political science) या वर्गाच्या पाठ्यक्रमाचे स्ट्रक्चर तयार करणे आणि बी.ए. भाग दोन, एम.ए. भाग दोन राज्यशास्त्र (Political Science) या वर्गाचा अभ्यासक्रम तयार करण्यासाठी संबंधित विषयाच्या उपसमितीची बैठक बुधवार, दि. २६/०४/२०२३ रोजी सकाळी ११.३० वाजता आयोजित केलेली आहे. तरी या बैठकीस आपण उपस्थित राहावे.

- बैठकीपुढील विषय-

- राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२० नुसार बी.ए. भाग एक राज्यशास्त्र (Political science) या वर्गाच्या पाठ्यक्रमाचे स्ट्रक्चर तयार करण्याची बाब विचारार्थ.
- शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ पासून सुरु होणाऱ्या बी.ए. दोन एक राज्यशास्त्र (Political science) या वर्गाच्या पाठ्यक्रमाचा निवड आधारित श्रेयांक प्रणालीनुसार (CBCS) सुधारित अभ्यासक्रम तयार करण्याची बाब विचारार्थ
- राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२० नुसार एम.ए. भाग एक राज्यशास्त्र (Political science) या वर्गाच्या पाठ्यक्रमाचे स्ट्रक्चर तयार करणे तसेच महाराष्ट्र शासनाकडून प्राप्त २० एप्रिल २०२२ च्या पत्रानुसार SSC/DSC स्वीकारण्याची बाब विचारार्थ.
- शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ पासून सुरु होणाऱ्या एम.ए. भाग दोन राज्यशास्त्र (Political science) या वर्गाच्या पाठ्यक्रमाचा निवड आधारित श्रेयांक प्रणालीनुसार (CBCS) सुधारित अभ्यासक्रम तयार करण्याची बाब विचारार्थ.
- परीक्षेसाठी प्राश्निक, परीक्षक व नियामक यांच्या नेमणूकी करिता महाराष्ट्र सार्वजनिक अधिनियम, २०१६, ४१ (च) नुसार अध्यापकाच्या नावाची यादी तयार करून परीक्षा व मुल्यमापन मंडळाकडे शिफारस करण्याची बाब विचारार्थ.
- मा.अध्यक्ष यांच्या पूर्वपरवानगीने येणाऱ्या आयत्या वेळेचे विषय.

प्रति,

अ.क्र	अध्यक्ष/सदस्यांचे नाव	पदनाम	अ.क्र	अध्यक्ष/सदस्यांचे नाव	पदनाम
१	डॉ. एस.के. शिंदे	अध्यक्ष	२	डॉ. पी.एम. लावंड	सदस्य
३	डॉ. डी.एम. काळेल	सदस्य	४	डॉ. अतुल कदम	सदस्य
५	डॉ. डी.एस. थोरात	सदस्य	६	प्रा.व्ही.एस. फडतरे	सदस्य
७	श्री.डी.डी. खिलारे	सदस्य			

Khilare
प्राचार्य,

क.भा.पा. महाविद्यालय, पंढरपूर (स्वायत्त)

प्रत:- वित्त व लेखा विभाग, क.भा.पा. महाविद्यालय, पंढरपूर (प्रवास भत्ता व दैनिक भत्ता यासाठी)

स्थापना : १९६०

रयत शिक्षण संस्थेचे,

कर्मवीर भाऊराव पाटील महाविद्यालय, पंढरपूर (स्वायत्त)

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर संलग्नित

कर्मवीर पथ, पंढरपूर - ४१३ ३०४, जि. सोलापूर (महाराष्ट्र)

Jr. College Index No. : J 24.08.001
U-DISE No.: 27300810371

☎ कार्यालय : (०२१८६) २२३१०४ * E-mail : kbppandharpur@gmail.com * Website : www.kbpmautonomous.in

संस्थापक : पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील बी.लिट.

नेक मानांकन
A+ सी.जी.पी.ए. : ३.५१
(२०१७ पासून)

डीएसटी-फिस्ट योजना
भारत सरकार
(२०१३ पासून)

आदर्श महाविद्यालय पारितोषिक
पु.अ.हो. सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर व
रयत शिक्षण संस्था, सातारा
(२०१५)

यु.जी.सी.
सी.पी.ई. दर्जा
(२०१७-१८)

यु.जी.सी.
परामर्श योजना
(२०१९-२०)

जा. क्र. १८६/२३-२४

दिनांक : २६/०४/२०२३

प्राचार्य डॉ. सी. जे. खिलारे एम्.एस्सी., एम.फिल., पीएच्.डी.

राज्यशास्त्र अभ्यास मंडळ बैठक उपस्थिती पत्र

प्रति,

मा. डॉ. अतुल कदम

राज्यशास्त्र विभाग

के.एन.भिसे कॉलेज, कुर्डूवाडी.

महोदय,

बी.ए. भाग एक, एम.ए. भाग एक राज्यशास्त्र (Political science) या वर्गाच्या पाठ्यक्रमाचे स्ट्रक्चर तयार करणे आणि बी.ए. भाग दोन, एम.ए. भाग दोन राज्यशास्त्र (Political Science) या वर्गाचा सुधारित अभ्यासक्रम तयार करण्यासाठी अभ्यास मंडळाच्या उपसमितीची बैठक बुधवार दि. २६/०४/२०२३ रोजी सकाळी ११.३० वाजता आयोजित केलेली होती. या बैठकीस आपण उपस्थित राहून सुधारित अभ्यासक्रम आराखडा तयार करण्यासाठी अभ्यासपूर्ण मार्गदर्शन केले आहे. त्याबद्दल महाविद्यालयाच्या वतीने आपले हार्दिक आभार!

या पुढील काळात आपण असेच सहकार्य करावे ही विनंती.

कळावे

आपला विश्वासू,

Khilare
प्राचार्य

क.भा.पा. महाविद्यालय, पंढरपूर (स्वायत्त)

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

केगाव, सोलापूर-४१३ २५५, महाराष्ट्र (भारत)

दूरध्वनी क्र. ०२१७-२७४४७७८ / ११३/११४ (११ लाईन्स), फॅक्स : ०२१७-२३५१३००

संकेतस्थळ: <http://sus.ac.in> ई-मेल : registrar@sus.ac.in

bos@sus.ac.in

अभ्यासमंडळ विभाग

जा.क्र. पुअहोसाविसो/अमवि/२०२३/ 3818

दिनांक: 19 JUN 2023

अभ्यासमंडळ बैठकीची सूचना

राज्यशास्त्र (Political Science) या अभ्यासमंडळाची बैठक दि.२२/०६/२०२३ रोजी सकाळी ११:३० वा. विद्यापीठ कार्यालयात आयोजित करण्यात आलेली आहे. तरी या बैठकीस आपण उपस्थित रहावे, ही विनंती. निर्धारित वेळेत गणपूर्ती न- झाल्यास बैठक त्याच दिवशी त्याच ठिकाणी महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ अधिनियम, २०१६ कलम ६९ (३) च्या तरतुदीनुसार अर्ध्या तासानंतर पुन्हा सुरु होईल. त्यास गणपूर्तीची आवश्यकता असणार नाही.

:- बैठकीपुढील विषय :-

१)	मागील दि.२०/०८/२०२२ रोजीच्या अभ्यासमंडळ बैठकीचे इतिवृत्त वाचून कायम करणे.
२)	शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ पासून सुधारित होणाऱ्या B.A. Part-II Political Science, B.A. Part-II IDS Papers 1. Public Administration 2. Rural Development, M.A. Part-II Political Science (For University Campus), M.A. Part-I Political Science (For Affiliated Colleges) या पाठयक्रमाचा नियड आधारित श्रेयांक प्रणालीनुसार (CBCS) तसेच विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार नविन शैक्षणिक धोरण २०२० प्रमाणे उपसमितीने सुधारित केलेला अभ्यासक्रम स्वीकारून संबंधित विद्याशाखेकडे शिफारस करण्याची बाब विचारार्थ.
३)	शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ पासून सुधारित झालेल्या पदवी व पदव्युत्तर राज्यशास्त्र अभ्यासक्रमाकरिता महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ अधिनियम कलम ४९ (घ) नुसार Paper Setter, Examiner, Moderator Panel देण्याची बाब अभ्यासमंडळाच्या विचारार्थ सादर.
४)	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या अमलबजावणीसाठी प्रस्तुत विद्यापीठाच्या मानवविज्ञान विद्याशाखेच्या आराखडा समितीने शासनाच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार तयार केलेल्या पदवी व पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाचा आराखडा अभ्यासमंडळाच्या माहितीरतव सादर.
५)	राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० नुसार पदवी चार वर्षांच्या अभ्यासक्रमाकरिता शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ साठी पदवी प्रथम वर्ष व पदव्युत्तर प्रथम वर्षाचा नविन पाठयक्रम तयार करण्यासाठी उपसमिती गठीत करून देण्याची बाब अभ्यासमंडळाच्या विचारार्थ सादर.
६)	राज्यातील रस्ते सुरक्षा जीवित व वित्त हानी टाळण्यासाठीची उपाय योजना व नविन सुधारित धोरण ठरविणेबाबत तंत्र शिक्षण संचालनालयाचे दि.०६/१२/२०२२ रोजीचे पत्र विचारार्थ.
७)	राज्यातील सर्व विद्यापीठे व स्वायत्त महाविद्यालयाच्या अभ्यासक्रमात पेटंट/बौद्धिक संपदा हक्क विषयासंदर्भात मूळ संकल्पना समाविष्ट होणेबाबतचे उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाचे दि.२२/०२/२०२३ रोजीचे पत्र विचारार्थ.
८)	के.एन. मिस्रे आर्ट्स, कॉमर्स अँड विनायकराव पाटील सायन्स कॉलेज विद्यानगर भोसरे या महाविद्यालयाचा नॅक क्रायटेरिया १.४.१ नुसार बी.ए., बी. कॉम, बी.एस्सी. या अभ्यासक्रमांच्या विद्यार्थी, अध्यापक व माजी विद्यार्थ्यांकडून विद्यापीठाच्या अभ्यासक्रमासंदर्भात ऑनलाईन प्रणालीव्दारे घेण्यात आलेला Feedback अभ्यासमंडळाच्या विचारार्थ.
९)	शिक्षण संचालनालय, उच्च शिक्षण, पुणे या कार्यालयाचे विषयाच्या समकक्षतेबाबत माहिती सादर करणे संदर्भातील पत्र क्र. उशिस-२०२३/संकीर्ण/प्रशा-१/६११४ दि.१०/०५/२०२३ रोजीचे पत्र विचारार्थ सादर.
१०)	महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ अधिनियम २०१६ कलम ३४ (घ) नुसार मानवविज्ञान विद्याशाखेमध्ये एक तज्ञ व्यक्ती नामनिर्देशित करण्याची बाब अभ्यासमंडळाच्या विचारार्थ सादर.
११)	महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ अधिनियम २०१६ कलम ४८ (३) (चार) नुसार पेपर सेटिंग विभागास कार्यवाही करण्यासाठी अभ्यासमंडळानी त्यांच्या सदस्यामधून दोन सदस्य नामनिर्देशित करण्याची बाब अभ्यासमंडळाच्या विचारार्थ सादर. (त्यापैकी किमान १ पदव्युत्तर अध्यापक असेल)
१२)	शिक्षकांच्या CAS अंतर्गत पदोन्नतीकामी अभ्यासमंडळामार्फत विषय तज्ज्ञांची अधिकृत यादी शिक्षक मान्यता विभागाकडे अग्रेषित करण्यासाठी तयार करण्याची बाब अभ्यासमंडळाच्या विचारार्थ सादर.
१३)	मा. अध्यक्ष यांच्या परवानगीने येणारे आयत्या वेळेचे विषय.

(फु. मा. प)

प्रति,

अ.क्र.	अध्यक्ष व सदस्यांचे नाव	पदनाम	मो. नं	ई-मेल
१)	डॉ. निला संगमेश्वर जगदेवप्पा	प्रभारी अध्यक्ष (या बैठकीपुरते)	9423331452	sangmeshwarneela@yahoo.in
२)	डॉ. आर. पी. बुवा	सदस्य	7588246251	rpbuwa@yahoo.com
३)	डॉ. काकेल दत्तात्रय मारुती	सदस्य	9657781579	
४)	डॉ. जगताप प्रदिप महादेव	सदस्य	7841853311	jpradeep.sonu@gmail.com
५)	डॉ. आवड विश्वनाथ महादेव	सदस्य	9422028838	visha685@gmail.com
६)	डॉ. घंटेवाड मारोती तुकाराम	सदस्य	8888838211	marotighantewad15@gmail.com
७)	डॉ. देशमुख अप्पासाहेब मलप्पा	सदस्य	9403028251	deshmukh.appasaheb@gmail.com
८)	डॉ. लारंड पंडित महादेव	सदस्य	7798637885	pmlawand@gmail.com
९)	डॉ. सलवदे सिद्राम नारायण	सदस्य	9921609335	salawadehiraj@gmail.com
१०)	डॉ. प्रकाश पवार	सदस्य	777486495	
११)	डॉ. सुनिता सरवदे	सदस्य	9850045636	drsunitadsarwade@gmail.com
१२)	डॉ. अतुल कदम	सदस्य	9420093792	
१३)	डॉ. तानाजी ठोंबरे	सदस्य	9890569988	
१४)	डॉ. संघरत्न सोनवणे	सदस्य	7972093712	

प्रत : वित्त व लेखा विभाग, पुअहोसोविसो.

U. U. U.
(डॉ. यु. व्ही. मेटकरी)
उपकुलसचिव

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

केगाव, सोलापूर - ४१३ २५५, महाराष्ट्र (भारत)

दूरध्वनी क्र. ०२१७-२७४४७७८ / ११३/११५ (११ लाईन्स), फॅक्स : ०२१७-२३५१३००,

संकेतस्थळ: <http://sus.ac.in> ई-मेल: registrar@sus.ac.in

bos@sus.ac.in

Board of Studies Section

ATTENDANCE CERTIFICATE

This is to certify that, Shri./Smt./Dr. Keddem Atul Hansemant
of K.W.B.A.C-4 V.P.S.C. Bhosare College has attended the
meeting of Structure/Sub-Committee/~~Ad-hoc Board of Studies~~ Regular Board of Studies/~~Faculty~~
(Sub.: Political sci. Course : B.A., M.A.) in the University
Office/~~Online mode~~ as a Chairman/Member on 22-06-23.

Date : 22/06/2023

Keddem Atul Hansemant
Deputy Registrar
BOS Section

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

2130, 'E' Tarabai Park, Kolhapur, Tal. Karveer, Dist. Kolhapur-416003

Affiliated to Shivaji University, Kolhapur (M.S.)

NAAC Reaccredited : "A" (CGPA 3.24)

College with Potential for Excellence by U.G.C., New Delhi

"Star College" by D.B.T. Govt. of India

ISO 9001 : 2015

Ph. : 0231-2658612, 2658840 Fax : 0231-2658840 Resi. : 0231-2653962 Website : www.vivekanandcollege.org E-mail : info@vivekanandcollege.org

Founder
Dr. Bapuji Salunkhe
D. Litt.

President
Hon. Chandrakant Dada Patil
MLA

Chairman
Prin. Abhaykumar Salunkhe
M.A.

Secretary
Prin. Mrs. Shubhangi Gavade
M.Sc., B.Ed.

Principal
Dr. R. R. Kumbhar
M.Sc. M.Phil. Ph.D.

Ref. No. VCK/579/2023-24

Date : 21/6/2023

To,
Dr. A. H. Kadam,
Associate Professor,
K. N. Bhise Arts and Commerce College,
Kurduwadi,
Tal. Madha, Dist. Solapur.

Subject: Invitation for the online meeting of Board of Studies (Political Science) to be held on 23 June, 2023.

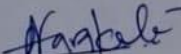
Dear Sir,

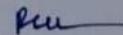
We are pleased to invite you for the meeting of the BoS (Political Science) of which you are an honorable member. The meeting will be held on **Friday, 23 June, 2023 at 4:00 PM**. The Google Meet link to join the meeting is: <https://meet.google.com/tqo-vhnu-isz>. The agenda of the meeting is as follows.

Please make it convenient to be present for the meeting and contribute your views.

Agenda

1. Confirmation of the minutes of the last meeting.
2. To discuss and incorporate the stakeholders' feedback on curriculum in the syllabus.
3. To prepare the Programme Structure of Political Science as per NEP 2020 guidelines.
4. To finalise the syllabus of Third Year of Political Science to be implemented from the Academic Year 2023-24.
5. To finalise the syllabus of First Year of Political Science to be implemented from the Academic Year 2023-24 as per NEP.
6. Any other matter with permission of the Chairperson.

Ms. S. A. Farakate
Chairperson, BoS

Dr. R. R. Kumbhar
PRINCIPAL
VIVEKANAND COLLEGE
KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

“Education for knowledge, science and culture”

-Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

**Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
Vivekanand College, Kolhapur (Autonomous)**

Certificate of Attendance

.....
23.06.2023

This is to certify that Dr. A.H. Kadam (Expert outside Parent University) has attended the BoS Meeting of Political Science (Online) of Vivekanand College, Kolhapur (Autonomous) on 23.06.2023.

Ms. S. A. Farakate

Chairperson ,BoS

**PUNYASHLOK AHILYADEVJI HOLKAR SOLAPUR UNIVERSITY,
SOLAPUR**

Annual Self-Appraisal Report (ASAR)

As per 7th Pay UGC Regulation 18th July, 2018 and

Govt. of Maharashtra Resolution 8th March, 2019

For College Assistant Professor (AL 12 to AL 13A)

Assessment Year: 2023-24

A. General Information

- a) Name (Surname first) : **NARKHADE PRASHNAT KAMALAKAR**
- b) Designation : Assistant Professor
- c) College / University : **K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Bhosare (Kurduwadi)**
- d) Department : **COMMERCE**
- e) Date of Birth : **10 / 06 / 1982**
- f) Date of Appointment : **23 / 08 / 2010**
- g) Date of Last Promotion :
- h) Assessment Period : **23 / 08 / 2023 To 23 / 08 / 2024**
- i) Due Date of Next Promotion :
- j) Total Teaching Experience : **UG: 14 PG: Nil**
- k) Permanent Address (with Pin code) : **At. Post – Gulpoli, Taluka – Barshi, Dist – Solapur
Pin - 413401**
- Mobile No. : **9890930141**
- Email : **prashantnarkhade@gmail.com**

B. Academic Qualifications

Exam. Passed	University	Subject	Year	Grade / Class
B.Com.	SPPU, Pune	Banking and Finance	2002	First
M.Com.	SPPU, Pune	Advanced Accounting and Taxation	2005	First
NET	U.G.C. New Delhi	Commerce	June 2006	Qualified

C. Research / Fellowship / Research Training Program :

Sr. No.	Research	Title of Work / Thesis	University / Institute
1	JRF/ SRF/PDF etc.	-	-
2	M.Phil.	-	-
3	Ph. D.	-	-
4	Research Training Program	-	-
5	Minor/Major Research Projects	-	-
6	Other	-	-

D. Experience:

Sr. No.	Designation	Name of Employer	Salary with Grade Pay/ Academic Level	Date of		Experience in years
				Joining	Leaving	
1	Assistant Professor	K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science College, Bhosare (Kurduwadi)	Scale:57700 -182400 AGP: 7000 AL - 11	23/08/2010	--	14 years
Total experience in years						14 years

E. Orientation / Refresher / Research Methodology Course etc. Completed :

Sr. No.	Course	Duration	University / Institute	Grade Obtained

Table 1

Assessment Criteria and Methodology for University/College Teachers

Table 1.1: Teaching –

Activity	Percentage Obtained	Grade Claimed	Grade Verified
Teaching- $\frac{A}{B} \times 100 = (480/480) \times 100 = 100\%$ Where A: Number of classes(Lectures) taught B: Total classes (Lectures) assigned (Classes taught includes sessions on tutorials, lab and other teaching related activities)	100 %	Good	

Grading Criteria: 80% & above - Good, Below 80% but 70% & above - Satisfactory

Less than 70% - Not satisfactory.

Note: Strike out whichever is not applicable.

Table 1.2: Involvement in the University/College students related activities/research activities:

Sr. No.	Activity	Grade Claimed	Grade Verified
(a)	Administrative responsibilities such as Head, Chairperson/ Dean/ Director/ Co - Ordinator, Warden etc. Number of activities : 06 1. Vice Chairman of University Examination Committee 2. Co-Ordinator of Internal Examination Committee (Department of Commerce) 3. Chairman of University Result Committee 4. Chairman of Time Table Committee (Department of Commerce) 5. Chairman of B. COM Admission Committee (Department of Commerce) 6. Member of NAAC Criteria II	Good	

<p>(b)</p>	<p>Examination and evaluation duties assigned by the college / university or attending the examination paper evaluation.</p> <p>Number of activities : 04</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Worked as an Internal Examiner at B.Com. Paper 2. Worked as Paper Setter for B.Com II, III 3. Worked in Internal Squad 4. worked as Presiding Officer at Loksabha Election 	<p>Good</p>	
<p>(c)</p>	<p>Student related co-curricular, extension and field based activities such as student clubs, career counseling, study visits, student seminars and other events, cultural, sports, NCC, NSS and community services.</p> <p>Number of activities : 00</p>		
<p>(d)</p>	<p>Organizing seminars/ conferences/ workshops, other college/university activities.</p> <p>Number of activities: 05</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Member of Commerce Lab 2. Organised Career Counselling workshop 3. Organised soft skill workshop 4. Organised ICT guest lecture 5. Organised seminar on Consumer awareness and Financial Literacy 	<p>Good</p>	
<p>(e)</p>	<p>Evidence of actively involved in guiding Ph.D. students.</p> <p>Number of Students: -Nil</p>		
<p>(f)</p>	<p>Conducting minor or major research project sponsored by national or international agencies.</p> <p>Number of Projects: Major: Nil</p> <p>Minor: Nil</p>		

(g)	<p>At least one single or joint publication in peer reviewed or UGC list of Journals.</p> <p>Number of Publications: 02</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Impact of digital transformation on Indian Commerce 2. Role of Transferable Letter of Credit as tool of Transaction of payment <p>Participation in Workshop/Seminar/Conference: 02</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. National Seminar at LBPM, Solapur 	Good	
-----	---	------	--

Grading Criteria: Good - Involved in at least 3 activities

Satisfactory - 1-2 activities

Not-satisfactory - Not involved / undertaken any of the activities

Note: i) Number of activities can be within or across the broad categories of activities
ii) Strike out whichever is not applicable.

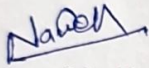
Overall Grading:

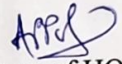
Sr. No.	Grade	Criteria
1	Good	Good in teaching (Table 1.1) and satisfactory or good in activity at Table 1.2.
2	Satisfactory	Satisfactory in teaching (Table 1.1) and good or satisfactory in activity at Table 1.2.
3	Not Satisfactory	If neither good nor satisfactory in overall grading

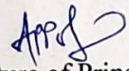
Note: For the purpose of assessing the grading of Activity at Table 1.1 and Table 1.2, all such periods of duration which have been spent by the teacher on different kinds of paid leaves such as Maternity Leave, Child Care Leave, Study Leave, Medical Leave, Extraordinary Leave and Deputation shall be excluded from the grading assessment. The teacher shall be assessed for the remaining period of duration and the same shall be extrapolated for the entire period of assessment to arrive at the grading of the teacher. The teacher on such leaves or deputation as mentioned above shall not be put to any disadvantage for promotion under CAS due to his/her absence from his/her teaching responsibilities subject to the condition that such leave/deputation

was undertaken with the prior approval of the competent authority following all procedures laid down in these regulations and as per the acts, statutes and ordinances of the parent institution.

Overall Grading				
Sr. No.	Grade Claimed	Overall Grade Claimed	Grade Verified	Overall Grade Verified
Table – 1.1	Good	Good		
Table–1.2	Good			

Signature of the Faculty

Signature of HOD
I/c.Principal
K.N.Bhise Arts,Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidvanagar Bhosare,Dist-Solapur

Signature of Principal
I/c.Principal
K.N.Bhise Arts,Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidvanagar Bhosare,Dist-Solapur

PUNYASHLOK AHILYADEVI HOLKAR SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR

Annual Self Appraisal Report (ASAR)

As per 7th Pay UGC Regulation 18th July, 2018 and

Govt. of Maharashtra Resolution 8th March, 2019

For College Assistant Professor (AL 10-11 & 11-12)/ College Associate Professor (AL 12 -13A)/University Assistant Professor (AL 10-11 & AL 11-12)

Assessment Year : (2023-2024)

A. General Information

- a) Name (Surname first) : Mr. Shankar Pralhadrao Phulwale
- b) Designation : Assistant Professor
- c) College / University : K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Kurduwadi
- d) Department : Chemistry
- e) Date of Birth : 10.06.1987
- f) Date of Appointment : 01.02.2011
- g) Date of Last Promotion : 01.02.2022
- h) Assessment Period : (2023-2024)
- i) Due Date of Next Promotion : 01.02.2025
- j) Total Teaching Experience : UG : 13 PG : 04
- k) Permanent Address (with Pin code) : A/P- Neharunagar, Nagalgaon,
Taluka - Kandhar, Dist. Nanded- 431742
- Mobile No. : 8421796992
- Email : spphulwale@gmail.com

B. Academic Qualifications :

Sr. No.	Exam. Passed	University	Subject	Year	Grade / Class
1	B Sc	S.R.T.M. University, Nanded	Chemistry	2007	I
2	M Sc	S.R.T.M. University, Nanded	Organic Chemistry	2009	I
3	SET	UGC	Chemical Science	2010	Qualified
4	GATE	MHRD	Chemical Science	2010	Qualified

C. Research / Fellowship / Research Training Program :

Sr. No.	Research	Title of Work / Thesis	University / Institute
1	-	-	-

D. Orientation / Refresher / Research Methodology Course etc. Completed:

Sr. No.	Course	Duration	University / Institute
1	Online refresher Course in Chemistry	10.07.2023 to 22.07.2023	UGC-HRDC, Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad

Appendix II

Table 1

Assessment Criteria and Methodology for University/College Teachers

Table 1.1: **Teaching** –

Activity	Percentage Obtained	Grade Claimed	Grade Verified
Teaching- $\frac{A}{B} \times 100 = (215/240) \times 100 =$ Where A: Number of classes (Lectures) taught B: Total classes (Lectures) assigned (Classes taught includes sessions on tutorials, lab and other teaching related activities)	89.58 %	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory

Grading Criteria : 80% & above - Good, Below 80% but 70% & above - Satisfactory

Less than 70% - Not satisfactory.

Note : Strike out whichever is not applicable.

Table 1.2: Involvement in the University / College students related activities / research activities:

Sr. No.	Activity	Grade Claimed	Grade Verified	Page No.
(a)	Administrative responsibilities such as Head, Chairperson/ Dean/ Director/ Co-ordinator, Warden etc. Number of activities : 02	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory	
(b)	Examination and evaluation duties assigned by the college / university or attending the examination paper evaluation. Number of activities : 7			
(c)	Student related co-curricular, extension and field based activities such as student clubs, career counselling, study visits, student seminars and other events, cultural, sports, NCC, NSS and community services. Number of activities : 5			

(d)	Organizing seminars/ conferences/ workshops, other college/university activities. Number of activities: 2			
(e)	Evidence of actively involved in guiding Ph.D. students. Number of Students : -			
(f)	Conducting minor or major research project sponsored by national or international agencies. Number of Projects : Major : - Minor : -			
(g)	At least one single or joint publication in peer reviewed or UGC list of Journals. Number of Publications : 01			

Grading Criteria : Good - Involved in at least 3 activities

Satisfactory - 1-2 activities

Not-satisfactory - Not involved / undertaken any of the activities

Note: i) Number of activities can be within or across the broad categories of activities

ii) Strike out whichever is not applicable.

Overall Grading:

Sr. No.	Grade	Criteria
1	Good	Good in teaching (Table 1.1) and satisfactory or good in activity at Table 1.2.
2	Satisfactory	Satisfactory in teaching (Table 1.1) and good or satisfactory in activity at Table 1.2.
3	Not Satisfactory	If neither good nor satisfactory in overall grading

Note: For the purpose of assessing the grading of Activity at Table 1.1 and Table 1.2, all such periods of duration which have been spent by the teacher on different kinds of paid leaves such as Maternity Leave, Child Care Leave, Study Leave, Medical Leave, Extraordinary Leave and Deputation shall be excluded from the grading assessment. The teacher shall be assessed for the remaining period of duration and the same shall be extrapolated for the entire period of assessment to arrive at the grading of the teacher. The teacher on such leaves or deputation as mentioned above shall not be put to any disadvantage for promotion under CAS due to his/her absence from his/her teaching responsibilities subject to the condition that such leave/deputation was undertaken with the prior approval of the competent authority following all procedures laid down in these regulations and as per the acts, statutes and ordinances of the parent institution.

Overall Grading				
Sr. No.	Grade Claimed	Overall Grade Claimed	Grade Verified	Overall Grade Verified
Table – 1.1	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory
Table – 1.2	Good / Satisfactory / Not satisfactory		Good / Satisfactory / Not satisfactory	

Signature of the Faculty

Signature of HOD/Director of School

Signature of Principal/ Director of Institute/ Vice- Chancellor

**PUNYASHLOK AHILYADEVI HOLKAR SOLAPUR UNIVERSITY,
SOLAPUR**

Annual Self Appraisal Report (ASAR)

As per 7th Pay UGC Regulation 18th July, 2018 and

Govt. of Maharashtra Resolution 8th March, 2019

For College Associate Professor (AL 12 - 13A)

Assessment Year : (From 13 /06 / 2023 To 12 / 06 /2024)

A. General Information

- a) Name (Surname first) : **Kshirsagar Somanath Sushant**
- b) Designation : **Assistant Professor**
- c) College / University : **K.N.Bhise Arts, Commerce and
Vinayakrao Patil Science College, Bhosare. Kurduwadi**
- d) Department : **Zoology**
- e) Date of Birth : **21 March 1983**
- f) Date of Appointment : **13/06/2012**
- g) Date of Last Promotion : **13/06/2021**
- h) Assessment Period : **13/06/2023 to 12/06/2024**
- i) Due Date of Next Promotion : **13/06/2024**
- j) Total Teaching Experience : **UG:12 years and 6 months PG:**
- k) Permanent Address (with Pin code) : **Kumtha Naka, Balaji Housing Society,
Plot No 40, Solapur. Pin code 413003**
- Mobile No. : **9923627875**
- Email : **dr.somanathkshirsagar@gmail.com**

B. Academic Qualifications

Sr. No.	Exam. Passed	University	Subject	Year	Grade / Class
1	S.S.C	Pune Board	All	1998	II
2	H.S.C	Pune Board	P,C,B	2000	II
3	B.Sc.	Shivaji University, Kolhapur	Zoology	2003	I
4	M.Sc.	Shivaji University, Kolhapur	Zoology	2006	I
5	Ph.D.	Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur	Zoology	2011	

C. Research / Fellowship / Research Training Program :

Sr. No.	Research	Title of Work / Thesis	University / Institute
1	JRF/ SRF/PDF etc.		
2	M. Phil.		
3	Ph. D.	Fluoride toxicity to freshwater fish, Rita rita (Hamilton-Buchnan)	Punyashlok Ahilyadevi Holkar , Solapur University, Solapur
4	Research Training Program		
5	Minor/Major Research Projects		
6	Other		

D. Experience:

Sr. No.	Designation	Name of Employer	Salary with Grade Pay/ Academic Level	Date of		Experience in years
				Joining	leaving	
1	Assistant Professor	Kshirsagar Somanath Sushant	68900-205500 AGP: 8000 AL - 11 to 12	13/06/2012		12years
Total experience in years						12 years

E. Orientation / Refresher / Research Methodology Course etc. Completed :

Sr. No.	Course	Duration		University / Institute
1	Orientation Program	18/05/2015	13/06/2015	UGC HRDC Jaipur University, Jaipur
2	Refresher Course in Life Science	21/12/2016	10/01/2017	UGC HRDC, Mumbai university, Mumbai
3	Short term Course on E Development	14/05/2020	20/05/2020	UGC HRDC Gujrat University, Gujrat
4	One Week FDP on Tools for Research	08/06/2020	14/06/2020	TLCRC, Univesity of Delhi PMMMNMTT
5	Two week FDP on Adv. Concept on developing MOOC	07/07/2020	17/07/2020	TLCRC, Univesity of Delhi PMMMNMTT

6	Refresher course in Life Sciences	28/10/2020	10/11/2020	UGC HRDC, Devi Ahilya Vishvavidyalaya, Indore
7	Refresher Course in Life Sciences	01/09/2021	15/09/2021	TLCRC, University of Delhi PMMMNMTT
8	FDP on Developing MOOCS	26/09/2023	02/10/2023	TLCRC, University of Delhi PMMMNMTT
9	Refresher Course in Life Sciences (core)	14/03/2023	27/03/2023	UGC HRDC, Devi Ahilya Vishvavidyalaya, Indore

Appendix II

Table 1

Assessment Criteria and Methodology for University/College Teachers

Table 1.1: Teaching –

Activity	Percentage Obtained	Grade Claimed	Grade Verified
Teaching- 600/600X100= 100 % Where A: Number of classes(Lectures) taught B: Total classes (Lectures) assigned (Classes taught includes sessions on tutorials, lab and other teaching related activities)	100 %	Good	Good

Grading Criteria :80% & above - Good, Below 80% but 70% & above - Satisfactory
Less than 70% - Not satisfactory.

Note : Strike out whichever is not applicable.

Table 1.2: Involvement in the University/College students related activities/research activities:

Sr. No.	Activity	Grade Claimed	Grade Verified	Page No.
(a)	Administrative responsibilities such as Head, Chairperson/ Dean/ Director/ Co - ordinator, Warden etc. Number of activities : 06 1) Coordinator Research and Development Cell 2) Member of IQAC 3) Nodal officer – DHE MS 4) Member Science Association 5) Member B.Sc. admission committee 6) Member SC/ST/OBC cell	Good	Good	

<p>(b)</p>	<p>Examination and evaluation duties assigned by the college / university or attending the examination paper evaluation.</p> <p>Number of activities : 5</p> <p>1) Worked as paper setter – PAH, Solapur University Solapur – Subject – Zoology</p> <p>2) Worked as paper examiner – PAH, Solapur University Solapur – Subject - Zoology</p> <p>3) Worked as junior supervisor – PAH, Solapur University Solapur – Subject – Zoology</p> <p>5) Worked as internal and external practical examiner – PAH, Solapur University Solapur – Subject – Zoology</p>	<p>Good</p>	<p>Good</p>	
<p>(c)</p>	<p>Student related co-curricular, extension and field based activities such as student clubs, career counseling, study visits, student seminars and other events, cultural, sports, NCC, NSS and community services.</p> <p>Number of activities : 03</p> <p>1) Organized Seminar on “Carrier opportunities in Science”</p> <p>Date 12/02/2024</p> <p>2) Conducted student seminar</p> <p>3) Community activity – Anti tobacco championing – 100 meter of college area</p>	<p>Good</p>	<p>Good</p>	
<p>(d)</p>	<p>Organizing seminars/ conferences/ workshops, other college/university activities.</p> <p>Number of activities : 01</p> <p>1) Organized Workshop on “Research Design- Writing of Research Paper and Plagiarism”</p> <p>Date 12/02/2024</p>	<p>Good</p>	<p>Good</p>	
<p>(e)</p>	<p>Evidence of actively involved in guiding Ph.D. students.</p> <p>Number of Students: Nil</p>			
<p>(f)</p>	<p>Conducting minor or major research project sponsored by national or international agencies.</p> <p>Number of Projects: Major: ---0---</p> <p>Minor: -----0-----</p>			

(g)	At least one single or joint publication in peer reviewed or UGC list of Journals. Number of Publications: 1 Effect of acute fluoride toxicity on liver enzymes in freshwater fish, rita rita International journal of creative research thoughts - ijcr ISSN 2320-2882 Volume 10, 2024	Good	Good	
-----	---	------	------	--

Grading Criteria : Good - Involved in at least 3 activities

Satisfactory - 1-2 activities

Not-satisfactory - Not involved / undertaken any of the activities

Note: i) Number of activities can be within or across the broad categories of activities

ii) Strike out whichever is not applicable.

Overall Grading:

Sr. No.	Grade	Criteria
1	Good	Good in teaching (Table 1.1) and satisfactory or good in activity at Table 1.2.
2	Satisfactory	Satisfactory in teaching (Table 1.1) and good or satisfactory in activity at Table 1.2.
3	Not Satisfactory	If neither good nor satisfactory in overall grading

Note: For the purpose of assessing the grading of Activity at Table 1.1 and Table 1.2, all such periods of duration which have been spent by the teacher on different kinds of paid leaves such as Maternity Leave, Child Care Leave, Study Leave, Medical Leave, Extraordinary Leave and Deputation shall be excluded from the grading assessment. The teacher shall be assessed for the remaining period of duration and the same shall be extrapolated for the entire period of assessment to arrive at the grading of the teacher. The teacher on such leaves or deputation as mentioned above shall not be put to any disadvantage for promotion under CAS due to his/her absence from his/her teaching responsibilities subject to the condition that such leave/deputation was undertaken with the prior approval of the competent authority following all procedures laid down in these regulations and as per the acts, statutes and ordinances of the parent institution.

Overall Grading				
Sr. No.	Grade Claimed	Overall Grade Claimed	Grade Verified	Overall Grade Verified
Table - 1.1	Good	Good	Good	Good
Table-1.2	Good		Good	

Signature of the Faculty

Signature of HOD

Signature of Principal

I/c. Principal
K.N.Bhise Arts, Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidyanagar Bhosare, Dist-Solapur

Madha Taluka Shikshan Prasarak Mandal's
**K. N. BHISE ARTS, COMMERCE AND VINAYAKRAO PATIL SCIENCE
COLLEGE, VIDYANAGAR, BHOSARE**
NAAC Re-accredited 'A' Grade
Paranda Road, Kurduwadi Tal-Madha Dist-Solapur Pin-413 208 (Maharashtra)

Dr. Somanath S. Kshirsagar

Assistant Professor, Department of Zoology,
K. N. Bhise Arts and Commerce College,
Kurduwadi
Date:

To,
Principal and Head,

K. N. Bhise Arts and Commerce College, Kurduwadi

Subject: Syllabus Completion Report (2023-2024)

Respected Sir,

With reference to the above mentioned subject, I would like to bring to your notice that I have completed the syllabus of the following classes allotted to me as per the annual plan for the academic year 2022-2023

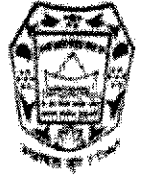
Sr. No.	Class	Semester	Name of the Paper	Percentage of Syllabus Completion Theory and Practical
1.	B.Sc. I Zoology	Semester I	Animal Diversity I – Paper I Animal Diversity II- Paper II	100%
2.	B.Sc. I Zoology	Semester II	Comparative Anatomy of the Vertebrates – Paper III Developmental Biology- Paper IV	100%
3.	B.Sc. II Zoology	Semester III	Cell Biology – Paper V Principles of Ecology Paper VI	100%
4.	B.Sc. II Zoology	Semester IV	Fundamentals of Biochemistry – Paper VII Physiology – animal Coordination – Paper VIII	100%

Dr. Somanath S. Kshirsagar

I/c. Principal
**K.N. Bhise Arts, Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidyanagar Bhosare, Dist-Solapur**

**K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Bhosare (Kurduwadi)**
(NAAC 'A' Grade & Best College Award by P. A. H. Solapur University, Solapur)
Tal- Madha, Dist- Solapur
(Affiliated to P. A. H. Solapur University, Solapur)

Admissions Open
For
B.A., B.Com. & B.Sc.
(Academic Year 2024-25)

Salient Features

- Qualified and Experienced Staff
- Well Equipped Laboratories
- Spacious and Enriched Library
- NCC, NSS, Gymkhana and Cultural activities for overall growth of students
- All types of Govt. Scholarships for students
- Add on courses to improve Skills
- Green Campus

UG Programmes

B. A.	B. Sc.	B. Com.
Marathi	Physics	Financial Accounting
Hindi	Chemistry	Fundamentals of Business Management
English	Mathematics	
History	Geography	Business Micro Economics
Geography	Botany	
Economics	Zoology	
Pol. Science	Microbiology	
N. C. C.	N. C. C.	N. C. C.

Contacts for Admission

Office (कार्यालय): Mr. Kailas Kamble (9890319031)

Arts (B. A. I)	Science (B. Sc. I)	Commerce (B. Com. I)
Dr. Sachin Londhe (9689165189)	Prof. M. M. Patil (8625846320)	Prof. P. K. Narkhade (9890930141)
Dr. P. S. Kamble (7385226014)	Dr. A. M. More (9422733371)	Dr. V. B. Waghmare (9637941452)
Dr. V. B. Nagare (9850592491)	Prof. D. B. Jadhav (7030365904)	-
Dr. R. G. Pantulwar (8421675250)	Prof. A. M. Goyal (8855849763)	-
Dr. M. N. Salunkhe (9604058211)	Dr. S. S. Kshirsagar (9923627875)	-
Dr. V. B. Waghmare (9637941452)		-

Prof. Dr. A. P. Pol
I/C Principal

**K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science
College, Bhosare
Internal Quality Assurance Cell (I. Q. A. C)
Academic Year 2023-24
Regular Work- Notice**

17. Collaborative activities under MoU/ Linkages

- The collaboration activities of research/ faculty exchange/ student exchange/ internship/ on-the-job training/ project work should be facilitated through the mentioned collaboration only.

18. Programs related with Soft Skills, Communication Skills, ICT Skills and Life Skills

- Copy of circular /brochure /report of the event
- Geo tagged Photographs with date and caption for each scheme or event.
- List of programs conducted and the number of students enrolled for each of the events.
- The attendance and certificates for the selected list of programs/students

19. Subject Related Career Oriented Lectures/ Programs
(Record as per last NAAC and Latest SOP of NAAC)

20. Competitive Examination Programs/ Lectures

- Copy of circular/brochure/ report of such programs details with photographs having caption of the source persons.
- Year-wise list of students attending each of these schemes signed by Competent authority
- The attendance and certificates for the selected list of students enrolled.

21. Celebration of Important Days/ Birth Anniversaries Related to the subject
(Record as per last NAAC and Latest SOP of NAAC)

22. Extension Activities like Swachh Bharat, AIDS awareness, Gender issues etc. (NSS/ NCC)

- Geo tagged Photographs and any other supporting document
- Detailed report for each extension and outreach program to be made available, with specific mention of number of students participated and collaborating agency
- Student attendance documents / certificates for selected extension activities (Attendance sheet provided should contain event details, date and signature of students.)

23. Per Day Usage of Library- Students and Teachers
(Record as per last NAAC and Latest SOP of NAAC)

24. NAAC/AQAR work of allotted metrics to each Staff Member.

Sr. No.	Name of the Staff	Sign
1.	Dr. Pol Anupama Prakash	
2.	Dr. Kadam Atul Hanmant	

**K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science
College, Bhosare
Internal Quality Assurance Cell (I. Q. A. C)
Academic Year 2023-24
Regular Work- Notice**

3.	Dr. Pantulwar Ramappa Gangadhar	
4.	Mr. Shinde Vihar Shivaji	
5.	Ms. Shinde Vandana Sandipan	
6.	Mr. Goyal Akash Madanlal	
7.	Dr. Nagare Vikas Bhaupatil	
8.	Mr. Narkhade Prashant Kamlakar	
9.	Mr. Phulwale Shankar Pralhadrao	
10.	Dr. More Ajinkya Mohan	
11.	Mr. Patil Madanrao Mohanrao	
12.	Dr. Kshirsagar Somnath Sushant	
13.	Dr. Deshmukh Nitin Devidas	
14.	Ms. Jadhav Snehlata Jayavantrao	
15.	Dr. Salunkhe Manisha Namdeo	
16.	Dr. Mohite Sarika Vishnudas	
17.	Dr. Waghmare Vinod Baban	
18.	Mr. Shejul Bappasaheb Ramling	
19.	Mr. Jadhav Deepak Bapurao	
20.	Mr. Honmure Prashant Narsinha	
21.	Dr. Tambile Prashant Indrajit	

*** This notice is sent to your email also.

Brief
**I/c.Principal
K.N.Bhise Arts,Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidyanagar Bhosare,Dist-Solapur**

I/C Prin. & Chairperson, I. Q. A. C.)

Madhva Taluk Sahakar Prasang Mandali
K. N. BHISE ARTS, COMMERCE AND VINAYAKRAO PATHI SCIENCE COLLEGE,
VIDYANAGAR, BHOSARE

NAAC Accredited 'A' Grade
 Friends Road, Kumbhwar, Tal. Nandgaon Dist. Solapur Pin-413 208 (Maharashtra)

Ref No. KNBAC/VPS/CV/2011

Date: 01/04/2022

सूचना (IQAC)

सर्व प्राध्यापकांना सूचित करण्यात येते की, जाने दि. 31-03-2023 रोजी प्राध्यापकांच्या कार्यालयाने झालेल्या आढावा बैठकीमध्ये सर्व प्राध्यापकांमार्फत चालू वर्षाच्या सर्वोच्च आदर्शाचे आणखी अधिक चाळीस कामे जबाबदारीने वेळेत पूर्ण करावीत.

1. आपल्याकडे असलेले NAAC मॅट्रिक्स SOP नुसार सर्व कामे करावीत. जे कार्यक्रम ज्याच्या असतील त्यामध्ये lead घेऊन चालू घ्यावेत वेळेत पूर्ण करावी.
2. सर्व dept आणि non-dept यांनी एक certificate कोर्स वी प्रत्येकावर याच्या सुचूनानुसार पूर्ण करावी.
3. सर्व शिक्षकांनी CIE साठी साठी आवश्यक unit tests, home assignment, etc घ्यावेत.
4. सर्व पेपरचे CO आणि पूर्ण प्रथम चे PG नवीन अभ्यासक्रमानुसार तयार करावेत त्याच्या attachment वी analysis report तयार करावी.
5. आपल्याकडे उपरोक्त कार्ये पूर्ण आकारात करून घ्यावे.
6. तसेच या अर्दीत पाठविलेले इतर व सध्या घेऊनसुद्धा व्यवस्थित व जबाबदारीने काम करावीत.
7. विभागातील C, M, B विभागातून वेळेत आकार देऊन उगाच करून घ्यावे.

Sr. No.	Name of the Staff
1.	Dr. P. Anurag Patil
2.	Dr. Gagan Anil Mahapatra
3.	Dr. Anurag Mahapatra

Madhva Taluk Sahakar Prasang Mandali
K. N. BHISE ARTS, COMMERCE AND VINAYAKRAO PATHI SCIENCE COLLEGE,
VIDYANAGAR, BHOSARE

NAAC Accredited 'A' Grade
 Friends Road, Kumbhwar, Tal. Nandgaon Dist. Solapur Pin-413 208 (Maharashtra)

Ref No. KNBAC/VPS/CV/2011

Date: 01/04/2022

4.	Mr. Shinde Vihar Shivaji	<i>[Signature]</i>
5.	Ms. Shinde Vandana Sandipra	<i>[Signature]</i>
6.	Mr. Goyal Akash Madhavi	<i>[Signature]</i>
7.	Dr. Nagare Vaidya Bhupathi	<i>[Signature]</i>
8.	Mr. Narkhade Prashant Kantakar	<i>[Signature]</i>
9.	Mr. Pholwale Shankar Prashant	<i>[Signature]</i>
10.	Dr. More Ashok Mahesh	<i>[Signature]</i>
11.	Ms. Patil Manisha Mahendra	<i>[Signature]</i>
12.	Dr. Kharasakar Sunil Sushant	<i>[Signature]</i>
13.	Dr. Deshmukh Nalin Devdas	<i>[Signature]</i>
14.	Ms. Jadhav Sucheta Jyotirao	<i>[Signature]</i>
15.	Dr. Salunke Manisha Namdeo	<i>[Signature]</i>
16.	Dr. Mohite Sagar Yashraj	<i>[Signature]</i>
17.	Dr. Waghmare Vinod Baban	<i>[Signature]</i>
18.	Mr. Shenai Bappanabai Ramji	<i>[Signature]</i>
19.	Mr. Jadhav Deepak Bhanuji	<i>[Signature]</i>
20.	Mr. Honnane Pradip Nandaji	<i>[Signature]</i>
21.	Dr. Tachode Prashant Indrajit	<i>[Signature]</i>

Principal
 K. N. BHISE ARTS, COMMERCE AND
 VINAYAKRAO PATHI SCIENCE COLLEGE

Internal Quality Assurance Cell

NAAC CRITERION CHAIRMEN (from Feb.2024)

Sr. No.	Name	Criterion No.	Designation
1	Dr. R. G. Pantulwar	1	Chairman
	1 Prof. B. R. Shejul		Member
	2 Prof. V. S. Shinde		Member
	3 Mr. Pandit Dikole		Support Staff- Non-Teaching
2	Prof. M. M. Patil	2	Chairman
	Prof. S. P. Phulwale		Chairman
	1 Dr. M. N. Salunkhe		Member
	2 Prof. P. K. Narkhade		Member
	3 Mr. U. H. Ganage (Office Staff)		Non-Teaching Member
	4 Mr. Sharad Tanpure		Support Staff- Non-Teaching
3	Dr. S.S. Kshirsagar	3	Chairman
	1 Dr. A. M. Goyal		Member
	2 Dr. M. S. Thorat		Member
	3 Mr. Bhushan Shirasakar		Support Staff- Non-Teaching
4	Dr. V. B. Nagare	4	Chairman
	1 Dr. V. B. Waghmare		Member
	2 Prof. P. N. Honmure		Member
	3 Mr. B. P. Pingale		Member Non-Teaching
	4 Mr. Santosh Thakar		Support Staff- Non-Teaching
5	Prof. D. B. Jadhav	5	Chairman
	1 Dr. N. D. Deshmukh		Member
	2 Dr. P. I. Tambile		Member
	3 Mr. R. A. Netake (Office)		Member Non-Teaching
	4 Mr. Aadesh Gaikwad		Support Staff- Non-Teaching
6	Dr. A. H. Kadam	6	Chairman
	1 Dr. S. V. Mohite		Member
	2 Dr. A. M. More		Member
	3 Mr. K. S. Kamble		Non-Teaching Member
	4 Mr. Vikas Dhimal		Support Staff- Non-Teaching
7	Prof. Ms. S. J. Jadhav	7	Chairman
	1 Dr. P. S. Kamble		Member
	2 Prof. Ms. V. S. Shinde		Member
	3 Mr. Bhushan Shirasakar		Support Staff- Non-Teaching

 I/c. Principal
 K.N. Bhise Arts, Commerce &
 Vinayakrao Patil Science College
 Vidyanagar, Bhosare, Dist. Solapur

Madha Taluka Shikshan Prasarak Mandal's
K. N. BHISE ARTS, COMMERCE AND VINAYAKRAO PATIL SCIENCE COLLEGE,
VIDYANAGAR, BHOSARE
NAAC Reaccredited 'A' Grade
Paranda Road, Kurduwadi Tal-Madha Dist-Solapur Pin-413 208 (Maharashtra)

Ref No. KNBACVPSCVB/2023 / 3000

Date: 17/10/2023

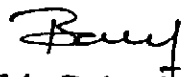
To,

डॉ. एल. एल. शिंदे
शांतिनाथ विभाग

विषय: NAAC / AQAR च्या कामासाठी Criterion- 3 चे Chairman म्हणून नियुक्तीबाबत.....

आपले महाविद्यालय सध्या NAAC च्या चौथ्या सायकल मध्ये आहे. तिसऱ्या सायकल मध्ये महाविद्यालयास 'A' ग्रेड (3.१०) मिळाली आहे. त्यामध्ये आपण Criterion Chairman म्हणून चांगले काम केले आहे. महाविद्यालय सध्या NAAC च्या चौथ्या सायकलला मध्ये आहे आणि चालू सायकलमध्ये देखील चांगली ग्रेड मिळावी म्हणून आपली Criterion no. 3 चे Chairman म्हणून NAAC च्या चौथ्या सायकलसाठी नियुक्ती केली आहे. तरी सदर Criterion ची सर्व कामे/कर्तव्ये प्रत्येक वर्षी NAAC, Bangalore च्या वेळोवेळी बदलत असलेल्या मार्गदर्शक सूचनेप्रमाणे व्यवस्थित व जबाबदारीने पार पाडावीत.

President
Madha Taluka Shikshan Prasarak
Mandal, Kurduwadi

I/c. Principal
K.N. Bhise Arts, Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidyanagar Bhosare, Dist-Solapur

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

केगाव, सोलापूर - ४१३ २५५, महाराष्ट्र (भारत)

दुरध्वनी : ०२१७-२७४४७७१/७२/७३/ (११ लाईन्स), फॅक्स : ०२१७-२३५१३०

संकेतस्थळ: <http://su.digitaluniversity.ac/www.sus.ac.in> ई-मेल: phd@sus.ac.in

विस्तारीत क्रमांक - १२३, १२४, १२५

Ph.D Research Section

जा.क्र. पुअहोसोविसो/ए.आर.डी.विभाग/पीएच.डी./२०२३/ 3132

दिनांक : 12 MAY 2023

प्रति,
प्राचार्य/संचालक,
सर्व संलग्नित महाविद्यालय/संस्था,
पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर
सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर

विषय : आपल्या महाविद्यालयामधील Research and Development Cell ची माहिती सादर करणेबाबत...

संदर्भ : १) विद्यापीठ अनुदान आयोगाचे पत्र क्र. १-५/२०२१ (NEP/Desk-Parl.) दि. ०८ जून २०२२

२) विद्यापीठाचे पत्र क्र. पुअहोसोविसो/शे.सं.व.वि./संशोधन विभाग/२०२२/५९११ दि. १९/०७/२०२२

महोदय/महोदया,

उपरोक्त संदर्भ क्र. १ अन्वये विद्यापीठ अनुदान आयोगाकडून विद्यापीठ व संलग्नित महाविद्यालयांमध्ये 'Research and Development Cell' ची स्थापना करून त्याबाबतची माहिती विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या संकेतस्थळावर नोंद करण्याबाबत सूचित केले होते.

त्याअनुषंगाने आपल्या महाविद्यालयामध्ये Research and Development Cell ची स्थापना करून त्याची माहिती विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या पोर्टलवर अपलोड करून त्याचा अहवाल संशोधन विभागास तात्काळ सादर करावा असे संदर्भ क्र. २ अन्वये आपणास कळविण्यात आले होते.

सबब, प्राप्त आदेशान्वये आपणास कळविण्यात येते की, खालील तक्त्यात नमूदप्रमाणे आपल्या महाविद्यालयामध्ये स्थापन केलेल्या Research and Development Cell ची पूर्ण माहिती भरून दि. १२/०५/२०२३ रोजी दुपार ४ वाजेपर्यंत पर्यंत Excel format मध्ये phd@sus.ac.in या ई-मेलवर पाठवावी, ही विनंती.

Name Of the College	Institution Type (Private/Government)	Name of the Director of R&D Cell	Contact Number	E-mail. Id
---------------------	--	-------------------------------------	----------------	------------

प्रा. डॉ. श्रीरामाश्री फोड
रिसर्च डेव्हलपमेंट सेल प्रमुख
कार्यालयी कार्याची
Bany

Invoice No. 84
Date: 15/5/23

आपली विश्वासू
योगिनी घारे
कुलसचिव

Re: Establishment of Research and Development Cell

From: K. N. Bhise Arts and Commerce College Kurduwadi (knbacck@yahoo.co.in)

To: himangi.ugc@gmail.com

Date: Wednesday, 11 January, 2023 at 11:41 am IST

Regards

I/c Principal

K. N. Bhise Arts , Commerce and Vinayakrao Patil Science College.

Vidyanagar Bhosare Tal- Madha, Dist- Solapur.

(Solapur University)

Maharashtra, India 413208

On Tuesday, 27 December, 2022 at 10:43:56 am IST, Himangi Singh <himangi.ugc@gmail.com> wrote:

Respected all,

This is regarding the Research and Development cell established in your Institution. We request you to kindly provide us the following details with respect to the Research and Development Cell at the earliest :
Please ignore the mail , if information is already sent.

Name of the Institution:

Name of the Director R&D :

Contact Number:

Email id:

Thanks and Regards,

Himangi Singh

Young Professional

University Grants Commission (UGC)

New Doc 01-11-2023 11.20.pdf

291.2kB

P.A.H. SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR ADMIT

Junior Supervisor No:- 10.Name & Address :- Dr. Kshirsagar S.S.

**K. N. Bhise Arts, Commerce & Vinayakrao Patil Science College,
Vidhynagar Bhosare**

No of the candidates to be supervised Name of the Examination: -B. A. Part I, II & III/B.Com. Part I, II & III/ B. Sc. Part I, II, & III
Oct /Nov 2023Place of the Examination: - K. N. Bhise Arts, Commerce & Vinayakrao Patil Science College,
Vidhynagar Bhosare

Dates of the Examination:-

Time 09 to 11.00	Time 12 to 02.00	Time 03 to 06.00
04/12/23	20/11/23	06/12/23
11/12/23	21/11/23	17/12/23
	22/11/23	
	23/11/23	
	24/11/23	
	25/11/23	
	29/11/23	
	01/12/23	
	30/12/23	

Junior Supervisor's Mob.& Sign _____

B. N. Bhise
I/c.Principal

K.N.Bhise Arts, Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidyanagar Bhosare, Dist-Solapur

टिप :- कनिष्ठ पर्यवेक्षकांनी पेपर सुरु होण्यापूर्वी ३० मि. लवकर परीक्षा विभाग कार्यालयीत उपस्थित रहावे.

P.A.H. SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR ADMIT

Junior Supervisor No:- 10Name & Address :-Dr. Kshirsagar S.S......

**K. N. Bhise Arts, Commerce & Vinayakrao Patil Science College,
Vidhynagar Bhosare**

No of the candidates to be supervised

Name of the Examination: -**B. A. Part I, II & III/B.Com. Part I, II & III/ B. Sc. Part I, II, & III
March / April 2024**

Place of the Examination: - **K. N. Bhise Arts, Commerce & Vinayakrao Patil Science College,
Vidhynagar Bhosare**

Dates of the Examination:-

Time 09 to 11.00	Time 12 to 02.00	Time 03 to 06.00
	13/4/24	5/4/24
	18/4/24	20/4/24
	30/4/24	23/4/24
	09/5/24	
	18/5/24	

Junior Supervisor's Mob.& Sign _____

AKS
प्रभारी प्राचार्य
के.एन.भिसे आर्ट्स, कॉमर्स अॅण्ड
विनायकराव पाटील सायन्स कॉलेज
विधानगर भोसरे, जि. सोलापूर

टिप :- कनिष्ठ पर्यवेक्षकांनी पेपर सुरु होण्यापूर्वी ३० मि. लवकर परीक्षा विभाग कार्यालयात उपस्थित रहावे.

Madha Taluka Shikshan Prasarak Mandal's

**K.N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Vidyanagar Bhosare**

Paranda Road, Kurduwadi Tal – Madha Dist- Solapur Pin 413208 (Maharashtra)

E- Mail- knbacck@yahoo.co.in

Phone No – (02183)223245

Fax No :- (02183)223245

Ref No: 3166/2024

1213/2024

To,

Examiners name and Address:

- 1) Mr. Petkar Maruti- Baburao Patil College of Arts and Science Angar, Taluka Mohol, District Solapur- **External Examiner**
- 2) Dr. S.S. Kshirsagar- K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science College, Vidyanagar, Bhosare (Kurduwadi) – **Internal Examiner**

Subject- Order for Practical Examination March 2024

Reference No- PAHSUS/BOE/2023-24/553

Respected Sir,

As per this office order, you have been appointed as an External examiner as an examiner at B.Sc. Part II Zoology practical Examination to be held in March 2024. The division of work is as under :

Exam Centre – K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science College, Vidyanagar Bhosare. Kurduwadi, Taluka – Madha, District – Solapur.

Date of inspection – 14th March 2024

Date of Examination – 15 and 16 March 2024

Time – 10.30 a.m. onwards

APR 12/13/24

**I/c.Principal
K.N.Bhise Arts, Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidyanagar Bhosare, Dist-Solapur**

*Received
16/3/2024*

Estd:1970

Principal:
Dr. S.D. Helkar
M.Sc., Ph.D.

"Education Through Self-Help is our motto"- Karmveer

Rayat Shikshan Sanstha's

ARTS AND COMMERCE COLLEGE, MADHA

Dist-Solapur (Maharashtra), Pin-413209

Affiliated to Solapur University, Solapur

Padmabhushan Dr. Karmaveer Bhaurao Patil, D. Litt

Jr. College Index

No- 24.04.001

☎ STD :
(02183)
☎ Office:
7083022119
☎ Fax:
234053

NAAC Accredited: 'A+' CGPA- 3.26, Web-www.accmadha.com, E-mail: accmadha@yahoo.com

Ref. No. :

/ 2022 -23

Date:

/

/2023

ATTENDANCE CERTIFICATE

(B.Com/BA/B.Sc/M.Com/B.Ed)

This is to certify that Mr./Dr./Miss/Mrs Keshir Sagar Somnath
of Kurduwadi K.N.B has attended the Assessment Work in the subject
of Zoology at B.Com/BA/B.Sc/M.Com/B.Ed examination of March/April/Oct/Nov. in
2022-23 in the On Screen Evaluation Centre, Arts & Commerce College, Madha from the -----
14/3/23 to 13/4/2023 For 06 days.

Place: Madha

Date: 3/5/2023

Director
On Screen Evaluation
ACC, Madha

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University

सोलापूर - पुणे राष्ट्रीय महामार्ग, केगांव, सोलापूर - ४१३ २५५ (महाराष्ट्र)
Solapur-Pune National Highway, Kegaon, Solapur-413 255 (Maharashtra)

टि: ०२२७-२३२७७७७, ७१, ७२, ७३, ७४ फॅक्स: २३५१३००

ईमेल: dbce@sus.ac.in

वेबसाइट - <http://su.digitaluniversity.ac> www.sus.ac.in

विस्तारित क्रमांक: १३०

परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ Board of Examinations and Evaluation

ATTENDANCE CERTIFICATE

Exam Department (Paper Setting Section)

This is to certify that Shri / Smt. Dr. Samanath S. Kshirsagar

of K.N. Bhisre college, has attended the
Kurduwad

Paper Setting Meeting / 48 (3) (a) meeting in the subject of -----

at B.Sc. II Sem-IV

Subject Titles: 1) Animal physiology :- controlling & coord. systems

2) -----

3) -----

Examination in the University Exam Department.

Solapur on 16/02/2024 No. Of Set Submission: of 3 set

Clerk / Operator Name: Meha Sanyal

Signature: Meha Sanyal

Ref. No. PAHSUS/Exam/

Date: 16/02/2024

Meha Sanyal
16/2/24
Section Officer
Board of Examinations And Evaluation
Punyashlok Ahilyadevi Holkar
Solapur University, Solapur.

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University

सोलापूर - पुणे राष्ट्रीय महामार्ग, केगांव, सोलापूर - ४१३ २५५ (महाराष्ट्र)
Solapur-Pune National Highway, Kegaon, Solapur-413 255 (Maharashtra)

☎: ०२१९-२३४४९५०, ९१, ९२, ९३, ९४ फॅक्स: २३५१३००

ईमेल: dbec@sus.ac.in

वेबसाइट - <http://su.digitaluniversity.ac> www.sus.ac.in

विस्तारित क्रमांक: १३०

● परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ ● Board of Examinations and Evaluation ●

ATTENDANCE CERTIFICATE

Exam Department (Paper Setting Section)

This is to certify that Shri / Smt. Dr. Somanath Khirsagar
of K.N. Bhise Arts, Comm. & Science has attended the
Phil. Scien. College, Kurdwadi Paper Setting Meeting / 48 (3) (a) meeting in the subject of Zoology
at PAH, Solapur University

Subject Titles: 1) comparative anatomy of vertebrates
2) development biology of vertebrates
3) _____

Examination in the University Exam Department.

Solapur on 23/02/2024 No. Of Set Submission: 02 set

Clerk / Operator Name: Vishal A. Berungikar

Signature: [Signature]
23/02/24

Ref. No. PAHSUS/Exam/

Date:

[Signature]
23/02/24
Section Officer
Board of Examinations And Evaluation
Punyashlok Ahilyadevi Holkar
Solapur University, Solapur.

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर
सोलापूर विद्यापीठ
॥ विद्या ऽ मृतमश्नुते ॥
NAAC Accredited-2015
'B' Grade (CGPA 2.62)

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur
केगाव, सोलापूर - ४१३ २५५, महाराष्ट्र (भारत)

दुरध्वनी क्र. ०२१७-२७४४७७१ / ७२/ ७८ (११ लाईन्स), फॅक्स : ०२१७-२३५१३००,
संकेतस्थळ: <http://su.digitaluniversity.ac.in> ई-मेल: bos@sus.ac.in ragistrar@sus.ac.in

अभ्यासमंडळे विभाग

ATTENDANCE CERTIFICATE

This is Certify that, Shri./Smt. Dr. Somanath Kshirsagar of
K.N. Bwise Arts, Comm. &
Vinayk Rao Patil Science College, Collage has attended the meeting of Sub-
Kurduwadi

Committee/Board of Studies/Faculty Meeting 2023 Course & Sub. (Zoology)

In the University office as a Chairman/Member on 10/08/2023.

Deputy Registrar
BOS Section

Date: 10 / 08 / 2023

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University

सोलापूर - पुणे राष्ट्रीय महामार्ग, केगांव, सोलापूर - ४१३ २५५ (महाराष्ट्र)

Solapur-Pune National Highway, Kegon, Solapur-413 255 (Maharashtra)

टि: ०२१३-२४४६३३०, ३१, ७२, ७३, ७४ फॅक्स: २४५२३००

ईमेल: dbee@sus.ac.in

संकेतस्थळ - <http://su.digitalsuniversity.ac> www.sus.ac.in

विस्तारित क्रमांक : १३०

परीक्षा व मूल्यापन मंडळ Board of Examinations and Evaluation

ATTENDANCE CERTIFICATE

This is to certify that Shri / Smt. Dr. Kshissagar Somanath

of K.T.B.V.P.S college, Bhosare has attended the
Kardwad Paper Setting Meeting / 48 (3) (a) meeting in the subject of Zoology

Animal Diversity - I at PAH - Solapur University
Solapur

Examination in the University Office.

Solapur on 06/12/2022

Ref. No. PAHSUS/Exam/

Date:

Mani
6/12/22

Section Officer
Board of Examinations And Evaluation
Punyashlok Ahilyadevi Holkar
Solapur University, Solapur.

शिक्षा विकास मंडळ

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, करमाळा जि. सोलापूर
YASHWANTRAO CHAVAN MAHAVIDYALAYA
KARMALA, DIST-SOLAPUR

Accrediated by NAAC "B" Grade

Website: www.ycmkarmala.org Email: ycmkarmala@gmail.com

Jr. College Code No: J - 24. 03. 001 Phone/Fax No. 02182 - 220552

Principal: Dr. L. B. Patil (M. A. Ph.D.)

संदर्भ: वायसीएमके/ 22 /2023-2024.

दिनांक:- 29 / 04 / 2023

प्रति,

मा. डॉ. क्षिरसागर एस. एस.

विज्ञान विभाग,

के.एन.भिसे कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

कुर्डूवाडी, ता. माढा जि. सोलापूर.

विषय : स्थानिक निवड समिती मार्फत नेमण्यात येणाऱ्या सहाय्यक प्राध्यापक (तासिका तत्त्वावर) उमेदवारांच्या मुलाखती घेण्यास इतर महाविद्यालयातील विषय तज्ञ म्हणून उपस्थित राहणेबाबत.

महोदय,

उपरोक्त विषयात नमूद केलेनुसार आमचे महाविद्यालयात स्थानिक निवड समिती मार्फत सहाय्यक प्राध्यापक (तासिका तत्त्वावर) प्राणिशास्त्र विषयाच्या मुलाखती सोमवार दिनांक 08/05/2023 रोजी सकाळी 11.00 पासून घ्यावयाच्या आहेत. तरी विनंती करण्यात येते की, आपण इतर महाविद्यालयातील विषयतज्ञ म्हणून मुलाखती घेण्यासाठी यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, करमाळा येथे उपस्थित राहून येणाऱ्या उमेदवारांच्या मुलाखती घेण्यासाठी सहकार्य करावे.

कळावे,

Inward No.	33
Date	8/5/23

प्राचार्य

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय
करमाळा ४१३२०३, जि. सोलापूर

Zoology-VIII(19201447)

Log Out (!?IID=5)

1_CBCS Pattern 2019_Regular

Qualification :

Bachelor of Science (Hons)
dr.somnathkshirsagar@gmail.com
Semester :

Semester 4

Evaluation last date :

Sep 30, 2023

Enabled Booklet(s)	Checked by you	Inprogress	Rejected
0	15	0	0

Check Paper

Cell Physiology(BT1204)

Course :

B.Sc(Hons)_BSC201_CBCS Pattern 2022_Regular

Specialization :

Bachelor of Science (Hons) [Botechnology]

Semester :

Semester 2

Evaluation last date :

Sep 15, 2023

Enabled Booklet(s)	Checked by you	Inprogress	Rejected
0	0	0	0

Check Paper

Zoology-I(22221122)

Log Out (!?IID=5)

1_CBCS Pattern 2022_Regular

Qualification :

Bachelor of Science (Hons)
dr.somnathkshirsagar@gmail.com
Semester :

Semester 1

Evaluation last date :

Sep 30, 2023

Enabled Booklet(s)	Checked by you	Inprogress	Rejected
0	41	0	0

Check Paper

Zoology-II(22221123)

Course :

B.Sc(Hons)_BSC201_CBCS Pattern 2022_Regular

Specialization :

Bachelor of Science (Hons)

Semester :

Semester 1

Evaluation last date :

Sep 30, 2023

Enabled Booklet(s)	Checked by you	Inprogress	Rejected
0	50	0	0

Check Paper

121

Walchand College of Arts and Science, Solapur
Autonomous College

(Affiliated to P.A.H. Solapur University, Solapur)

Seth Walchand Hirachand Marg, Ashok Chowk, SOLAPUR - 413 006 (Maharashtra) India

Contact No. Office - 0217-2651863, Principal - 0217-2651185

E-mail - principalwcas@yahoo.co.in • principalwcas@gmail.com • Website : www.wcassolapur.org

Reaccredited by NAAC with 'A' Grade (3rd Cycle) CPE Status UGC - New Delhi

- Arts
- M.S.W.
- Science
- Biotechnology
- YCMOU Centre
BJMC, MBA
- U Disc Code
27301301213
- JR. Index No.
J24.09.003

Ref.No.WCS/2023-24/218

Date :- 15-02-2024

To

Dr.Somnath Kshirsagar
Head & Assistant Professor
Department of Zoology,
K.N.Bhise & Vinayakrao Patil Science College,
Kurduvadi.

Subject :- Letter of Gratitude.

Respected Sir,

You have extended your valuable co-operation as a subject expert during PG seminar of Biotechnology Department held on 15th February, 2024 in our college.

Thank you for your kind co-operation.

(Dr.S.V.Koti)
Principal

for

CONFIDENTIAL

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर
सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर
॥ शिक्षण संस्थान ॥

Session- II

PUNYASHLOKAHILYADEVIHOLKARSOLAPURUNIVERSITY,SOLAPUR

Ref.No.PAHSUS/EXAM/REPL./OCTR-2023/2812

DATE :06/12/2023

To,
External Senior Supervisor
Shri. Kshirsager S.S
K.N.Bhise Arts, Commerce & Sci. College
7385196509

Sir/Madam,

I am directed to appoint you as Internal/External Senior Supervisor at Baburao Patil College, Angar Center to the following examinations/s as per the provision made under the section 48 (4) of the Maharashtra Public University Act, 2016 for the period.

From : 08/12/2023	To : 17/12/2023
--------------------------	------------------------

Name of the Exam	Date of Commencement of Examination
BA/BSC	08/12/2023 to 17/12/2023

Your remuneration for the work will be Rs. 150/- for Per session.

Please Join your duties as per university final time table and detailed day wise report of exam may received from the exam center.

Smt/Shri, Shri. Kshirsager S.S been appointed in place of Smt/Shri. Deshpande N.K this is for your information.

Yours faithfully,

Director

Board of Examination & Evaluation

Copy f.w.c.s. to the

[1] Principal/Head Internal : Baburao Patil College, Angar

[2] Principal/Head External : K.N.Bhise Arts, Commerce & Sci. College

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University

सोलापूर - पुणे राष्ट्रीय महामार्ग, केगांव, सोलापूर - ४१३ २५५ (महाराष्ट्र)
Solapur-Pune National Highway, Kegaon, Solapur-413 255 (Maharashtra)
☎ : ०२१३-२७४४३००, ३१, ३२, ३३, ३४ फॅक्स : २३५१२००

ईमेल : dbee@sus.ac.in

संकेतस्थळ - http://su.digitaluniversity.ac www.sus.ac.in

विस्तारित क्रमांक : १३०

● परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ ● Board of Examinations and Evaluation ●

ATTENDANCE CERTIFICATE

Exam Department (Paper Setting Section)

This is to certify that Shri / Smt. Dr. Kshirsagar S.S.

of KN Bhise College has attended the

Paper Setting Meeting / 48 (3) (a) meeting in the subject of Zoology:

Principles & Ecology at B. Sc. II Sem. III dg

Examination in the University Exam Department.

Solapur on 10/10/2023 No. of Set: one set

Clerk / Operator Name: Mohid Sayyed

Signature: [Signature] 10/10/23

Ref. No. PAHSUS/Exam/

Date:

[Signature]
for **Section Officer**
Board of Examinations And Evaluation
Punyashlok Ahilyadevi Holkar
Solapur University, Solapur.

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University

सोलापूर - पुणे राष्ट्रीय महामार्ग, केगाव, सोलापूर - ४१३ २५५ (महाराष्ट्र)
Solapur-Pune National Highway, Kegaon, Solapur-413 255 (Maharashtra)

ईमेल : dbec@sns.ac.in

वेबसाईट : http://su.digitallibrary.ac www.sns.ac.in

विस्तारित क्रमांक : १३०

परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ Board of Examinations and Evaluation

ATTENDANCE CERTIFICATE

(Paper Setting Section)

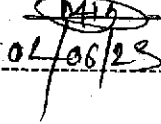
This is to certify that Shri / Smt. Somanath S Khirsagar
of K.H. Blise Arts, Comm. & Vinayachand Patil has attended the
Science College Bhosare, Kurduwad Paper Setting Meeting / 48 (3) (a) meeting in the subject of B.Sc.-I
Sem-II. Dev. Biology of vertebrates at PAH Solapur University

Examination in the University Office.

Solapur on 02/06/2023

No. of Submitted Set: one

Clerk/Operator Name: Matin Sayyad

Signature:
02/06/23

Ref. No. PAHSUS/Exam/

Date:

Section Officer
Board of Examinations And Evaluation
Punyashlok Ahilyadevi Holkar
Solapur University, Solapur

WALCHAND COLLEGE OF ARTS & SCIENCE, SOLAPUR

Seth Walchand Hirachand Marg, Ashok Chowk, Solapur- 413 006

Ref. No.

o/c

Date :

Ref.No.WCS/2023-24/74

Date :- 20-11-2023

ATTENDANCE CERTIFICATE

This is to be certify that Dr.S.S. Kshirsagar of K.N. Bhise Arts, Commerce & Vinayakrao Patil Science College, Kurduwadi Dist. Solapur has worked as External Examiner for Practical Course - HCP 3.1 Immunology & Immunotechnology, HCP 3.2 Genetic Engineering at M.Sc. Genetics II Sem III practical examination of Walchand College of Arts & Science, (Autonomous), Solapur on 18-11-2023 & 19-11-2023.

(Dr.S.V.Koti)

Principal

WALCHAND COLLEGE OF ARTS & SCIENCE, SOLAPUR

Seth Walchand Hirachand Marg, Ashok Chowk, Solapur- 413 006

Ref. No.

WCS/2023-24/ 265

Date :

23-03-2024

ATTENDANCE CERTIFICATE

This is to be certify that Dr.S.S. Kshirsagar of K.N. Bhise Arts, Commerce & Vinayakrao Patil Science College, Kurduwadi Dist. Solapur has worked as External Examiner for Practical Course –III major, IV & Elective-II at M.Sc. Genetics I Sem II practical examination of Walchand College of Arts & Science, (Autonomous), Solapur from 21-03-2024 to 23-03-2024.

(Dr.S.V.Koti)
Principal

Madha Taluka Shikshan Prasarak Mandal's

**K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Vidyanagar Bhosare, Kurduwadi.**

ONE DAY WORKSHOP

on

**Research Design – Writing of
Research Paper and Plagiarism**

DATE - 12/02/2024, Time 9.00 am

Organized by

Internal Quality Assurance Cell

Invited Speaker

Dr. ANILKUMAR KATTI

**HEAD, DEPARTMENT OF BIOINFORMATICS ,
WALCHAND COLLEGE OF ARTS AND SCIENCE, SOLAPUR**

Prof. Dr. A. P. Pol

Director of Program

Principal, K.N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science College

Dr.S.S.KSHIRSAGAR

Coordinator

9923627875

Dr. S.V. Londhe

IQAC Coordinator

9689165189

Organizing Committee

Dr. N.D. Deshmukh , Mr. D.B. Jadhav,

VENUE – SEMINAR HALL

Madha Taluka Shikshan Prasarak Mandal's

**K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Vidyanagar, Bhosare**

Paranda Road, Kurduwadi Tal-Madha Dist-Solapur Pin-413 208 (Maharashtra)

E-mail :- knbacck@yahoo.co.in

Phone No. :- (02183)223245

Fax No. :- (02183)223245

No.KNBACAVPSC/3093/2024

Date :- 8/2/2024

To,

Dr. Anilkumar Katti

Head, Department of Bioinformatics

Walchand College of Arts and Science,
Solapur.

**Subject – Invitation as a speaker in one day workshop on 'Research
Design- Writing of Research Paper and Plagiarism'.**

Respected Sir,

It gives me a pleasure to invite you as a guest speaker to address our faculty and students in the workshop on **'Research Design- Writing of Research Paper and Plagiarism'**. Our teachers and students will get more knowledge about ethics, research paper writing techniques, and the numerous crucial components of plagiarism. The date of the workshop is 12/02/2024 and the time of session is 9.00 a.m.

Kindly communicate your acceptance.

Anticipating a favorable reply from your end.

I/c.Principal
**K.N.Bhise Arts, Commerce &
Vinayakrao Patil Science College
Vidyanagar Bhosare, Dist-Solapur**

Madha Taluka Shikshan Prasarak Mandal's

**K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Vidyanagar Bhosare, Kurduwadi.**

ONE DAY SEMINAR

on

**CAREER COUNSELING – BEST CAREER OPTIONS
AFTER B.SC.CHEMISTRY, MICROBIOLOGY**

DATE - 12/02/2024, Time 10.30 am

Organized by

Internal Quality Assurance Cell

Invited Speaker

Dr. Archana Injal ,

Head Department of Genetics ,

Dr. Vrushali Dhobale

Department of Biotechnology

Walchand College of Arts and Science, Solapur

Prof. Dr. A. P. Pol

Director of Program

Principal, K.N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil Science College

Dr.S.S.KSHIRSAGAR

Coordinator

9923627875

Dr. S.V. Londhe

IQAC Coordinator

9689165189

Organizing Committee

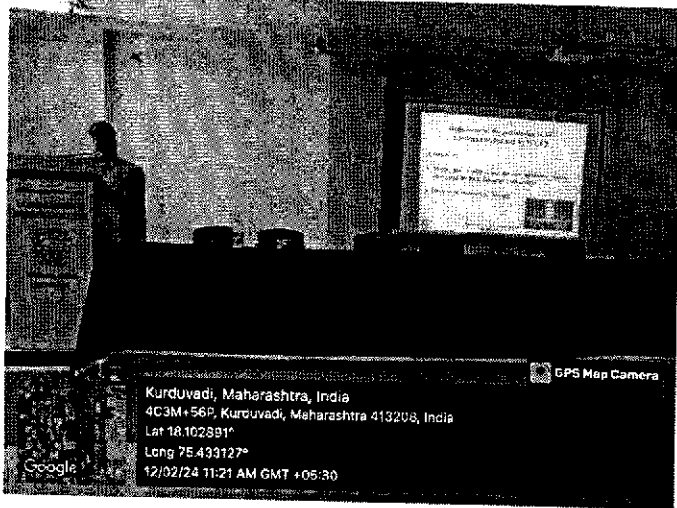
Dr. N.D. Deshmukh, Ms. Vandana Shinde,

Mr. D.B.Jadhav, Mr. S.P.Phulwale, Mr. M.M.Patil

Ms. S. J. Jadhav, Mr. A.M. Goyal

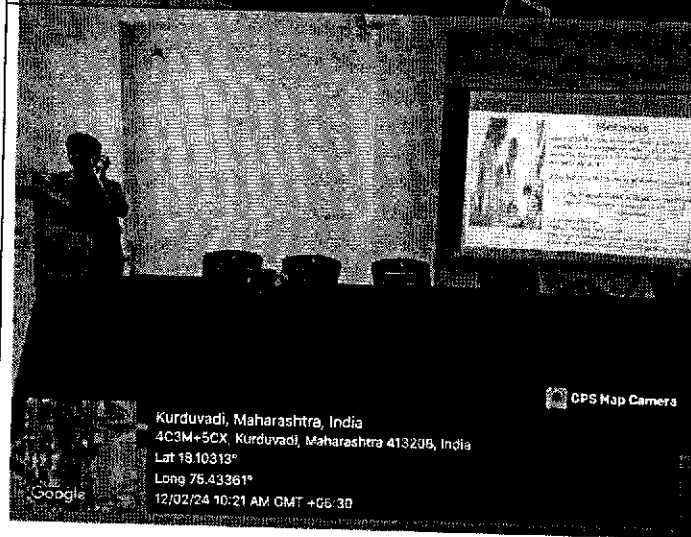
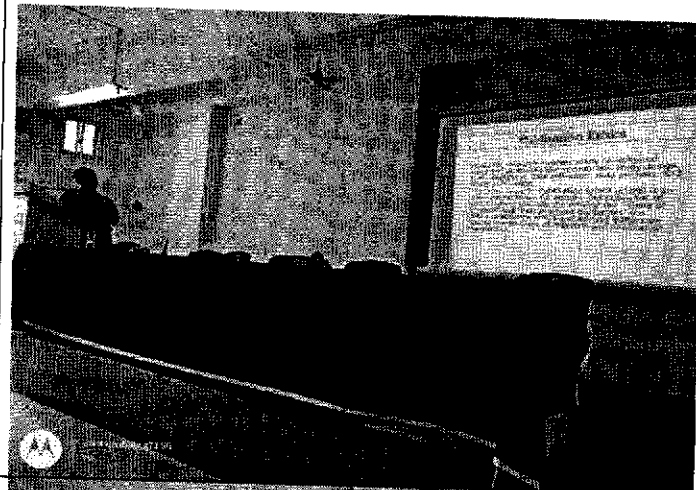
VENUE – SEMINAR HALL

130

Kurduvadi, Maharashtra, India
4C3M+56P, Kurduvadi, Maharashtra 413208, India
Lat 18.102881°
Long 75.433127°
12/02/24 11:21 AM GMT +05:30

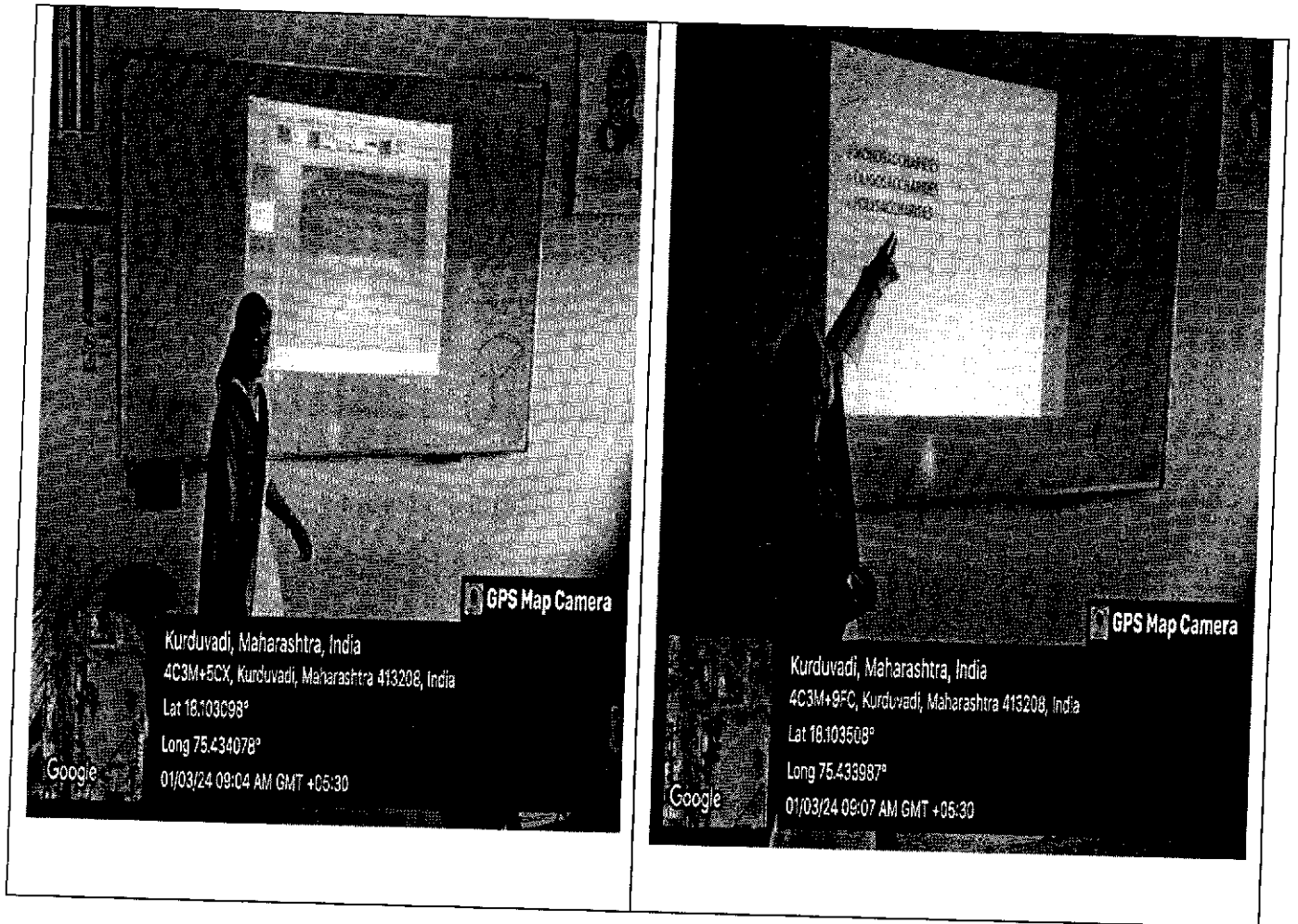
Seminar on "Carrier opportunities in Science"

Kurduvadi, Maharashtra, India
4C3M+5CX, Kurduvadi, Maharashtra 413208, India
Lat 18.10313°
Long 75.43361°
12/02/24 10:21 AM GMT +05:30

Organized Workshop on "Research Design- Writing of Research Paper and Plagiarism"

Students Seminar Academic year 2023-2024

 <p>पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur केगाव, सोलापूर - ४१३ २५५, महाराष्ट्र (भारत) दुरध्वनी क्र. ०२१७-२७४४७७९ / ७२/ ७८ (११ लाईन्स), फॅक्स : ०२१७-२३५१३००, संकेतस्थळ: http://su.digitaluniversity.ac.in ई-मेल: bos@sus.ac.in ragistrar@sus.ac.in</p>	<p>अभ्यासमंडळे विभाग</p>	
---	--------------------------	---

जा.क्र.पुअहोसोविसो/अमंवि/२०२३-२४/ ४९५६

दिनांक: 7 AUG 2023

उपसमितीच्या बैठकीची सूचना

Zoology या विषयाच्या उपसमितीची बैठक गुरुवार, दि. १०/०८/२०२३ रोजी दु. ३.०० वा. विद्यापीठ कार्यालयात आयोजित केलेली आहे. तरी आपण या बैठकीस उपस्थित रहावे, ही विनंती.

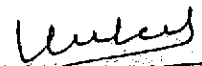
- बैठकीपुढील विषय -

१. शै. वर्ष २०२३-२४ साठी निवड आधारित श्रेयांक प्रणालीनुसार (CBCS) B. Sc. Part- II Zoology या विषयाचा पाठयक्रम सुधारित करण्याची बाब उपसमितीच्या विचारार्थ.
२. मा. अध्यक्ष यांच्या पूर्व परवाणगिने येणाऱ्या आयत्या वेळेचा विषय.

प्रति,

अ.क्र.	अध्यक्ष/सदस्यांचे नाव	पदनाम	मो. नंबर	ई-मेल
१.	डॉ. व्ही. एस. कांबळे	अध्यक्ष	8806078887	vidhinkamble16@gmail.com
२.	डॉ. एस. एस. शिरसागर	सदस्य	9923627875	dr.somnathkshirsagar@gmail.com
३.	डॉ. आर. के. डवळे	सदस्य	8087803345	79yogiraj@gmail.com
४.	डॉ. व्ही. एस. गाडेकर	सदस्य	9923789444	vsgadekar69@gmail.com
५.	श्रीमती डॉ. एस. जी. बनसोडे	सदस्य	7588818178	drsudhabansode@yahoo.com
६.	डॉ. एम. बी. बगले	सदस्य	9860274076	bagalejyoti6@gmail.com
७.	डॉ. एस. एन. खंदारे	सदस्य	8805354746	supriya8821@gmail.com
८.	डॉ. एम. आर. गुरव	सदस्य	8805177693	mrgurav@gmail.com

आपला विश्वासू,

(डॉ. यु. व्ही. मेटकरी)
उपकुलसचिव

प्रत माहितीस्तव: वित्त व लेखा विभाग, पुअहोसोविसो (प्रवास भत्ता व दैनिक भत्ता यासाठी).

विद्या विकास मंडळचे

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, करमाळा जि. सोलापूर
YASHWANTRAO CHAVAN MAHAVIDYALAYA
KARMALA, DIST-SOLAPUR

Accrediated by NAAC "B⁺" Grade

Website: www.ycmkarmala.org Email: ycmkarmala@gmail.com

Jr. College Code No: J - 24. 03. 001 Phone/Fax No. 02182 - 220552

Principal: Dr. L. B. Patil (M. A. Ph.D.)

संदर्भ: वायसीएमके/ 22 /2023-2024.

दिनांक:- 29 / 04 / 2023

प्रति,

मा. डॉ. क्षिरसागर एस. एस.

विज्ञान विभाग,

के.एन.भिसे कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

कुर्डूवाडी, ता. माढा जि. सोलापूर.

विषय : स्थानिक निवड समिती मार्फत नेमण्यात येणाऱ्या सहाय्यक प्राध्यापक (तासिका तत्त्वावर)

उमेदवारांच्या मुलाखती घेण्यास इतर महाविद्यालयातील विषय तज्ञ म्हणून उपस्थित राहणेबाबत.

महोदय,

उपरोक्त विषयात नमूद केलेनुसार आमचे महाविद्यालयात स्थानिक निवड समिती मार्फत सहाय्यक प्राध्यापक (तासिका तत्त्वावर) प्राणिशास्त्र विषयाच्या मुलाखती सोमवार दिनांक 08/05/2023 रोजी सकाळी 11.00 पासून घ्यावयाच्या आहेत. तरी विनंती करण्यात येते की, आपण इतर महाविद्यालयातील विषयतज्ञ म्हणून मुलाखती घेण्यासाठी यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, करमाळा येथे उपस्थित राहून येणाऱ्या उमेदवारांच्या मुलाखती घेण्यासाठी सहकार्य करावे.

कळावे,

प्राचार्य

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय
करमाळा ४१३२०३, जि. सोलापूर

विद्या विकास मंडळचे

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, करमाळा जि. सोलापूर
YASHWANTRAO CHAVAN MAHAVIDYALAYA
KARMALA, DIST-SOLAPUR

Accrediated by NAAC "B⁺" Grade

Website: www.ycmkarmala.org Email: ycmkarmala@gmail.com

Jr. College Code No: J - 24. 03. 001 Phone/Fax No. 02182 - 220552

Principal: Dr. L. B. Patil (M. A. Ph.D.)

संदर्भ: वायसीएमके/ 23 /2023-2024.

दिनांक:- 08 / 05 / 2023

उपस्थिती प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, मा. डॉ. क्षिरसागर एस. एस. विज्ञान विभाग, के.एन.भिसे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, कुर्डूवाडी ता. माढा, जि. सोलापूर. जि. सोलापूर. हे विषय तज्ञ म्हणून प्राणिशास्त्र विषयाच्या स्थानिक निवड समितीमार्फत तासिका तत्वावरील शिक्षकांची मुलाखती घेण्यासाठी दिनांक 08/05/2023 रोजी महाविद्यालयात उपस्थित राहिले.

ठिकाण :- करमाळा.

दिनांक :- 08/05/2023.

प्राचार्य

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय
करमाळा ४१३२०३, जि. सोलापूर

विद्या विकास मंडळाचे

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, करमाळा जि. सोलापूर
YASHWANTRAO CHAVAN MAHAVIDYALAYA
KARMALA, DIST. SOLAPUR

Accrediated by NAAC " B+ " Grade

Website: www.ycmkarmala.org Email: ycmkarmala@gmail.com

Jr. College Code No: J - 24. 03. 001 Phone/Fax No. 02182 - 220552

Principal: Dr. L. B. Patil (M. A. Ph.D.)

संदर्भ: वायसीएमके/ 70 /2024-2025.

दिनांक:- 12 / 06 / 2024

प्रति,

मा. डॉ. क्षिरसागर एस. एस.

विज्ञान विभाग,

के.एन.भिसे कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

कुर्डूवाडी, ता. माढा जि. सोलापूर.

विषय : स्थानिक निवड समिती मार्फत नेमण्यात येणाऱ्या सहाय्यक प्राध्यापक (तासिका तत्वावर)

उमेदवारांच्या मुलाखती घेण्यास इतर महाविद्यालयातील विषय तज्ञ म्हणून उपस्थित

राहणेबाबत.

महोदय,

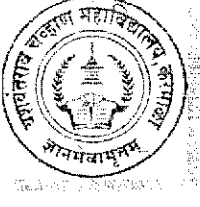
उपरोक्त विषयात नमूद केलेनुसार आमचे महाविद्यालयात स्थानिक निवड समिती मार्फत सहाय्यक प्राध्यापक (तासिका तत्वावर) प्राणिशास्त्र विषयाच्या मुलाखती मंगळवार दिनांक 18/06/2024 रोजी सकाळी 11.00 पासून घ्यावयाच्या आहेत. तरी विनंती करण्यात येते की, आपण इतर महाविद्यालयातील विषयतज्ञ म्हणून मुलाखती घेण्यासाठी यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, करमाळा येथे उपस्थित राहून येणाऱ्या उमेदवारांच्या मुलाखती घेण्यासाठी सहकार्य करावे.

कळावे,

प्राचार्य

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय,
करमाळा, जि.सोलापूर-४१३ २०३

विद्या विकास मंडळाचे

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, करमाळा जि. सोलापूर
YASHWANTRAO CHAVAN MAHAVIDYALAYA
KARMALA, DIST-SOLAPUR

Accrediated by NAAC " B+ " Grade

Website: www.ycmkarmala.org Email: ycmkarmala@gmail.com
Jr. College Code No: J - 24. 03. 001 Phone/Fax No. 02182 - 220552
Principal: Dr. L. B. Patil (M. A. Ph.D.)

संदर्भ: वायसीएमके/ /2024-2025.

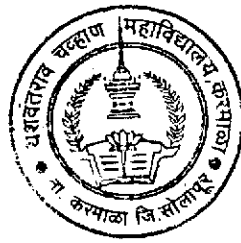
दिनांक:- 18 / 06 / 2024

उपस्थिती प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, मा. डॉ. क्षिरसागर एस. एस. विज्ञान विभाग, के.एन.भिसे कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, कुर्डूवाडी ता. माढा, जि. सोलापूर. जि. सोलापूर. हे विषय तज्ञ म्हणून प्राणिशास्त्र विषयाच्या स्थानिक निवड समितीमार्फत तासिका तत्वावरील शिक्षकांची मुलाखती घेण्यासाठी दिनांक 18/06/2024 रोजी महाविद्यालयात उपस्थित राहिले.

ठिकाण :- करमाळा.

दिनांक :- 18/06/2024.

प्राचार्य

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय,
करमाळा, जि.सोलापूर-४१३ २०३

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University

सोलापूर - पुणे राष्ट्रीय महामार्ग, केगांव, सोलापूर - ४१३ २५५ (महाराष्ट्र)
Solapur-Pune National Highway, Kegaon, Solapur-413 255 (Maharashtra)

ईमेल : dbec@sus.ac.in

☎ : ०२१७-२७४४७७०, ७९१, ७२, ७३, ७४ फॅक्स : २३५१३००

संकेतस्थळ - <http://su.digitaluniversity.ac> www.sus.ac.in

विस्तारीत क्रमांक : १३०

● परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ ● Board of Examinations and Evaluation ●

Ref. No. SUS/Exam/Paper Setting/1148

Date: 10/04/2024

CONFIDENTIAL

To,

Dr. Dhulap V.P. (Ch)	PAH Solapur University, Solapur	7588384576
Dr. Kshirsagar S.S.	KN Bhise College, Kurduwadi	9923627875
Dr. Injal A.S.	Walchand College, Solapur	9049277968

Dear Sir / Madam,

I am directed to appoint you as PAPER SETTER for THEORY EXAM in the Subject: Environmental Science for Class: M.Sc Entrance Exam

Date of Paper Setting: Up to 18.05.2024 Time: 10.30 A.M.

Place: Paper Setting, Exam Section, P.A.H. Solapur University, Solapur – 413 255

1. This appointment is made under sect. 48(3)/ (b) of Maharashtra Public University Act-2016 and on following assumption:

i) That none of your any relation of the following type appearing in a subject or course as the case may be depending on the faculty of this University: - Father, Mother, Wife, Husband, Son Daughter, grandson, granddaughter, brother, sister, nephew, niece, uncle, Aunt, First- Cousin, Son-in-law, daughter-in-law, brother-in-law, and sister-in-law.

(N.B.: Son, daughter, brother, sister will be understood to include also step-son, step daughter, step brother or step sister as the case may be.)

ii) That none of you have coached any student or students for this examination of the University.

iii) That none of you have written any books and guides, annotation, digest or catechisms or any book of solved examples for students with reference to this examination of the University.

iv) That none of are a candidate for any examination of this University other than M.Phil, Ph. D. Examination during this season.

v) That none of you is engaged in taking any private tuitions of any students for any examinations of any classes

INSTRUCTIONS ONLY TO PAPER SETTERS.

1) The Chairman and Paper setters are requested to submit **150 Question with Answer keys by each.** (Kindly avoid All Above or None of the above correct as answer option)

2) It is Mandatory to submit model answer and scheme of marking along with every set.

3) As per Maharashtra Public University Act 2016 Section 48(4) this work is Mandatory, otherwise disciplinary action will be taken.

टीप-

१) प्राश्निकाने प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप व संबंधित पेपरचा अभ्यासक्रम तोच आहे का ? याची खात्री करूनच प्रश्नसंच काढावेत.

२) प्राश्निकाने विद्यापीठात येऊन विद्यापीठाच्या छापील कागदावर हस्तलिखित प्रश्नसंच जमा करणे बंधनकारक आहे.

३) प्रश्नसंच जमा करताना संबंधित पेपरच्या चेअरमनची सही असल्याशिवाय प्रश्नसंच जमा करून घेतला जाणार नाही.

For More Information Please Contact- 8421106701

Yours faithfully,

Director

Board of Examination & Evaluation

Copy to A/C Section.

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ
Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University

सोलापूर - पुणे राष्ट्रीय महामार्ग, केगांव, सोलापूर - ४१३ २५५ (महाराष्ट्र)
 Solapur-Pune National Highway, Kegaon, Solapur-413 255 (Maharashtra)

☎ : ०२१७-२७४१७३०, ७१, ७२, ७३, ७४ फॅक्स : २३५१३००
 ईमेल : dbec@sus.ac.in संकेतस्थळ - http://eu.digitahuniversity.ac www.sus.ac.in विस्तारित क्रमांक : १३०

● परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ ● Board of Examinations and Evaluation ●

Ref. No. SUS/Exam/1055

Date: 18.05.2023

CONFIDENTIAL

To,

Dr. Gadekar V.S. (Ch)
 Dr. Bhosale S.H.
 Dr. Kshirsagar S.S.

Sangola College, Sangola
 SM Mahavidyalaya, Akluj
 KN Bhise College, Kurduwadi

9923789444
 8484972871
 9923627875

Dear Sir / Madam,

I am directed to appoint you as **PAPER SETTER** for **THEORY EXAM** in the Subject

Subject	Class	Date of Settings
Zoology: Developmental Biology of Vertebrates P-IV	B.Sc Sem-II (w.e.f. Nov 2022) New	30.05.2023

Place: Paper Setting-Exam Section, P.A.H. Solapur University, Solapur. – 413 255

1. This appointment is made under sect. 48(3)/(b) of Maharashtra Public University Act-2016 and on following assumption. :

i) That none of you have any relation of the following type appearing in a subject or course as the case may be depending on the faculty of this University :- Father, Mother, Wife, Husband, Son Daughter, grandson, granddaughter, brother, sister, nephew, niece, uncle, Aunt, First- Cousin, Son-in-law, daughter-in-law, brother-in-law, and sister-in-law.

(N.B.: Son, daughter, brother, sister will be understood to include also step-son, step daughter, step brother or step sister as the case may be.)

ii) That none of you have coached any student or students for this examination of the University.

iii) That none of you have written any books and guides, annotation, digest or catechisms or any book of solved examples for students with reference to this examination of the University.

iv) That none of are a candidate for any examination of this University other than M.Phil, Ph. D. Examination during this season.

v) That none of you is engaged in taking any private tuition's of any student's for any examinations of any classes.

INSTRUCTIONS ONLY TO PAPER SETTERS.

1) The Chairman and Co-Chairmans are requested to submit **Three Paper** set with keys for each of the question papers.

2) It is Mandatory to submit model answer and scheme of marking along with every set.

3) As per Maharashtra Public University Act 2016 Section 48(4) this work is Mandatory, otherwise disciplinary action will be taken.

टीप-

१४२) प्राशिनकाने प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप व संबंधित पेपरचा अभ्यासक्रम तोच आहेका ? याची खात्री करूनच प्रश्नसंच काढावेत.

१४३) प्राशिनकाने विद्यापीठात येऊन विद्यापीठाच्या छापील कागदावर हस्तलिखित प्रश्नसंच जमा करणे बंधनकारक आहे.

१४४) प्रश्नसंच जमा करताना संबंधित पेपरच्या चेअरमनचीसही असल्याशिवाय प्रश्नसंच जमा करून घेतला जाणार नाही.

For More Information Please Contact-8421106701

Yours faithfully,

Director

Board of Examination & Evaluation

Copy to A/C Section

**PUNYASHLOK AHILYADEVI HOLKARSOLAPUR UNIVERSITY,
SOLAPUR**

ANNUAL SELF-APPRAISAL REPORT (ASAR)

As per 7th Pay UGC Regulation 18th July, 2018 and

Govt. of Maharashtra Resolution 8th March, 2019

For College Associate Professor (AL 12 to AL 13 A)

Assessment Year: (From 28/07/2023 to 27/07/2024)

A. General Information

- a) Name (Surname first) : **Dr.Pantulwar Ramappa Gangadharappa**
b) Designation : Assistant Professor
c) College / University : K. N. Bhise Arts Commerce and Vinayakrao Patil
Science College Vidyanagar Bhosare (Kurduwadi)
d) Department : History
e) Date of Birth : 01/07/1979
f) Date of Appointment : 28/07/2008
g) Date of Last Promotion : - 28/07/2019
h) Assessment Period : (28/07/2023 to 27/07/2024)
i) Due Date of Next Promotion : 28/07/2022
j) Total Teaching Experience : 16 Years 00 Months
k) Permanent Address (with Pin code) : Bhanvase Plot, Satav Colony Madha Road
Kurduwadi (Bhosare)
Mobile No. : 8421675250
Email : pantulwarramappa1979@gmail.com

B. Academic Qualifications :

Exam. Passed	University	Subject	Year	Grade / Class
B.A.	S.P. Pune University,	History	2001	Distinction
M.A.	S.P. Pune University,	History	2003	First
NET.	S. P University, Pune	History	2004	Qualified
Ph. D.	S.R.T.M. University, Nanded	History	2022	Declare

C. Research / Fellowship / Research Training Program:

Sr. No.	Research	Title of Work / Thesis	University / Institute
1	Ph. D.	बार्शी शहर व परिसराच्या विकासात वीर लिंगायत समाजाचे योगदान- एक चिकित्सक अभ्यास (१८०० ते २०००)	S.R.T.M. University, Nanded
3	Other	-	-

D.Experience:

Sr. No.	Designation	Name of Employer	Salary with Grade Pay/Academic Level	Date of		Experience in years
				Joining	Leaving	
1	Assistant Professor	Dept of History K. N. Bhise Arts, Commerce & V.P Science College Bhosare,	Scale: 68900-205500 AGP: 8000 AL – 11 to 12	28/07/2008	Till today	16years 0 Months
Total experience in years						16 years 0 Months

E.Orientation / Refresher / Research Methodology Course etc. Completed:

Sr. No.	Name of the Course	Duration	University / Institute
1	Orientation Course	24/04/2016 to 25/05/2016	BAMU University
2	Refresher Course in History	06/02/2017 to 25/02/2017	BAMU University
3	Refresher Course in History	09/10/2019 To 22/10/2019	Ahmedabad University
4	Refresher Course in History	07-12-2020 To 20-12-2020	Ranchi University Ranchi
5	Online Course Faculty Development Program (FDP)	02/07/2020 To 17/07/2020	Teaching Learning Centre, Ramanujan College, University Delhi
6	Online Course Faculty Development Program (FDP)	14/08/2020 To 28/08/2020	Teaching Learning Centre, Ramanujan College, University Delhi
7	Refresher Course on National Education Policy and the teaching Pedagogy	21/03/2022 TO 04/04/2022	New Law College Bharati Vidyeeth Deemed Univ. Pune
8	Online Refresher Course in History	15/09/2022 To 29/09/2022	HRDC Kumaun Univ.Nainital
9	Short Term Course on Gender Justice	20/02/2023 To 25/02/2023	Devi Ahilya Vishwavidyalya, Indoor
10	Short Term Course on Research Paper Writing	30/10/2023 TO 04/11/2023	Devi Ahilya Vishwavidyalya, Indoor

Appendix II

Table 1

Assessment Criteria and Methodology for University/College Teachers

Table 1.1:Teaching –

Activity	Percentage Obtained	Grade Claimed	Grade Verified
Teaching- $\frac{A}{B} \times 100 = (600/600) \times 100 = 100\%$ Where A: Number of classes(Lectures) taught B: Total classes (Lectures) assigned (Classes taught includes sessions on tutorials, lab and other teaching related activities)	100%	Good	

Grading Criteria:80% &above - Good, below 80% but 70% & above - Satisfactory

Less than 70% - Not satisfactory.

Note: Strike out whichever is not applicable.

Table 1.2: Involvement in the University/College students related activities/research activities:

Sr. No.	Activity	Grade Claimed	Grade Verified	Page No.
(a)	Administrative responsibilities such as Head, Chairperson/ Dean/ Director/coordinator, Warden etc. Number of activities:05 1. Coordinator of Certificate Course in Applied History 2. Chairman of Social Science Association 3. Chairman of NAAC Criterion I 4. College Time Table In charge 5. College Staff In charge 6. Member of IQAC 7. Member of Admission Committee B.A. II 8. Member of Competitive Exam Guidance Cell 9. Member of Anti sexual harassment cell 10. Member of Library Advisory Committee	Good		
(b)	Examination and evaluation duties assigned by the college / university or attending the examination paper evaluation. Number of activities: 07 1. Worked as College Cap Coordinator 2. Worked as P.A.H. Flying Squad Member 3. Worked as a Paper Setter at Subject-History 4. Worked as a Paper Examiner at Subject- History 5. Worked as a Paper Moderator Subject- History 6. Worked as a Internal Senior Supervisor. 7. Worked as a External Senior Supervisor. 8. Worked as a Internal Juniors Supervisor	Good		
(c)	Student related co-curricular, extension and field-based activities such as student clubs, career counseling, study visits, student seminars and other events, cultural, sports, NCC, NSS and community services. Number of activities:04	Good		

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mentor of B.A. II and III year student (48 students) 2. Used PPT to conduct the Online lectures. 3. Conducted Online C.A. exam of B.A. I, II, III. 4. Co- Convener of National level conference 2020 			
(d)	Organizing seminars/ conferences/ workshops, other college/university activities. Number of activities: 04. <ol style="list-style-type: none"> 1. Participated and Paper Presented - National 2. 	Good		
(e)	Evidence of actively involved in guiding Ph.D. students. Nil			
(f)	Conducting minor or major research project sponsored by national or international agencies. Number of Projects: Major: Nil Minor:00			
(g)	At least one single or joint publication in peer reviewed or UGC list of Journals. Number of Publications:03 <ol style="list-style-type: none"> 1. 		Good	

Grading Criteria:Good - Involved in at least 3 activities

Satisfactory- 1-2 activities

Not-satisfactory - Not involved / undertaken any of the activities

Note: i) Number of activities can be within or across the broad categories of activities

ii) Strike out whichever is not applicable.

Overall Grading:

Sr. No.	Grade	Criteria
1	Good	Good in teaching (Table 1.1) and satisfactory or good in activity at Table 1.2.
2	Satisfactory	Satisfactory in teaching (Table 1.1) and good or satisfactory in activity at Table 1.2.
3	Not Satisfactory	If neither good nor satisfactory in overall grading

Note: For the purpose of assessing the grading of Activity at Table 1.1 and Table 1.2, all such periods of duration which have been spent by the teacher on different kinds of paid leaves such as Maternity Leave, Child Care Leave, Study Leave, Medical Leave, Extraordinary Leave and Deputation shall be excluded from the grading assessment. The teacher shall be assessed for the remaining period of duration and the same shall be extrapolated for the entire period of assessment to arrive at the grading of the teacher. The teacher on such leaves or deputation as mentioned above shall not be put to any disadvantage for promotion under CAS due to his/her absence from his/her teaching responsibilities subject to the condition that such leave/deputation was undertaken with the prior approval of the competent authority following all procedures laid down in these regulations and as per the acts, statutes and ordinances of the parent institution.

Overall Grading				
Sr. No.	Grade Claimed	Overall Grade Claimed	Grade Verified	Overall Grade Verified
Table – 1.1	Good	Good		
Table–1.2	Good			

Signature of the Faculty

Signature of HOD

Signature of Principal

Solapur University Solapur

After 2017-18

PART – A

FROM - C

YEAR OF PERFORMANCE APPRAISAL: 2023 -24

SECTION-A: GENERAL

1.	Name	:	Dr. Anupama Prakash Pol
2.	Designation	:	Professor
3.	Name of the Department / Centre	:	English
4.	Communication Address	:	Samrat Ashok Nagar, Paranda Road, Kurduwadi
5.	Email	:	polanupama@gmail.com
6.	Telephone	:	-----
7.	Mobile Number	:	9822125017

SECTION-B:

CATEGORY I: TEACHING, LEARNING AND EVALUATION RELATED ACTIVITIES

Sr. No.	Nature of Activity	Maximum API Score Allotted (A.P/Asso.P/P.)	Self appraisal API Score	Verified API Score
a	Direct Teaching	70/60/60	60	
b	Examination duties (question paper setting, Invigilation, evaluation of answer scripts) as per allotment	20/20/10	20	
c	Innovative Teaching – learning methodologies, updating of subject content/courses, mentoring etc.	10/15/20	15	
Total of (I)		100/95/90	95	

- a) i) For Assistance Professor : Actual hours spent per academic year ÷ 7.5
ii) For Asso. Professor / Professor : Actual hours spent per academic year ÷ 7.75
b) Actual hours spent per academic year ÷ 10
c) Actual hours spent per academic year ÷ 10

Designation	Direct Teaching Hours per week
Assistant Professor	16
Associate Professor	14
Professor	14

Note :

1. Direct Teaching 16/14/14 hours per week include the Lectures/Tutorials/Practicals/Project Supervision/Field Work.
2. University may prescribe minimum cut-off, say 75%, below which no scores may be assigned in these sub-categories.
3. In consonance with established academic and teaching traditions, and with a view to reinforcing a student-centric and caring approach the teachers are encouraged to work with students, beyond the structure of classroom teaching. Indicatively, this could entail mentoring, guiding and counseling students. In particular teachers would be the best placed to identify and address the needs of students who may be differently abled, or require assistance to improve their academic performance, or to overcome a disadvantage. There are no prescribed hours for such efforts, measured either in weeks or months, or in the context and calculation of the API scores, these are nevertheless important and significant activities that could be carried out by teachers.

CATEGORY II: PROFESSIONAL DEVELOPMENT, CO-CURRICULAR AND EXTENSION ACTIVITIES

Based on the teacher's self-assessment, Category II API scores are proposed for Professional development, cocurricular and extension activities; and related contributions. The minimum API required by teachers for eligibility for promotion is fixed in Table II (A). A list of items and scores is given below. The self-assessment score should be based on objectively verifiable records and shall be finalized by the screening cum evaluation committee for the promotion of Assistant Professor to higher grades and selection committee for the promotion of Assistant Professor to Associate Professor and Associate Professor to Professor and for direct recruitment of Associate Professor and Professor.

The model table below gives groups of activities and API scores. Universities may detail the activities or, in case institutional specificities require, adjust the weightages without changing the minimum total API score required under this category.

Sr. No.	Nature of Activity	Maximum API Score allotted	Self appraisal API Score	Verified API Score
a.	Student related co-curricular, extension and field based activities. (i) Discipline related co-curricular activities (e.g. remedial classes, career counselling, study visit, student seminar and other events.) (ii) Other co-curricular activities (Cultural, Sports, NSS, NCC etc.) (iii) Extension and dissemination activities (public /popular lectures/talks/seminars etc.)	15	15	
b.	Contribution to corporate life and management of the department and institution through participation in academic and administrative committees and responsibilities. i). Administrative responsibility (including as Dean / Principal / Chairperson / Convener / Teacher-incharge/similar other duties that require regular of ficehrs for its discharge) (ii). Participation in Board of Studies, Academic and Administrative Committees	15	15	
c.	Professional Development activities (such as participation in seminars, conferences, short term training courses, industrial experience, talks, lectures	15	15	
Total of (II)		45	45	

a, b, c = Actual hours spent per academic year ÷ 10

CATEGORY-III: RESEARCH AND ACADEMIC CONTRIBUTIONS

Based on the teacher's self-assessment, API scores are proposed for research and academic contributions. The minimum API scores required for teachers from this category are different for different levels of promotion in universities and colleges. The self-assessment score shall be based on verifiable records and shall be finalized by the screening cum evaluation committee for the promotion of Assistant Professor to higher grades and Selection Committee for the promotion of Assistant Professor to Associate Professor and Associate Professor to Professor and for direct recruitment of Associate Professor and Professor.

Category	Activity	Faculty of Sciences / Engineering / Agriculture / Medical / Veterinary Sciences / Pharmacy	Faculties of Languages / Humanities / Arts / Social Sciences / Library /Education/ Physical education / Commerce/ Management/Law	Maximum score for University / College teacher*	Self appraisal API Score	Verified API Score
III (A)	RESEARCH PAPERS PUBLISHED IN:					
		Refereed Journals as notified by the UGC#	Refereed Journals as notified by the UGC#	25 per Publication *	--	
		Other Reputed Journals as notified by the UGC#	Other Reputed Journals as notified by the UGC #	10 per Publication *	--	

III (B)	PUBLICATIONS OTHER THAN JOURNAL ARTICLES (BOOKS, CHAPTERS IN BOOKS)					
		Text/Reference, Books published by International Publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	Text/Reference Books, published by International Publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	30 per Book for Single Author	----	
		Subject Books, published by National level publishers, with ISBN/ISSN number or State / Central Govt. Publications as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	Subject Books, published by National level publishers, with ISBN/ISSN number or State Central Govt. Publications as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	20 per Book for Single Author	-----	

		Subject Books, published by Other local publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	Subject Books, published by Other local publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	15 per Book for Single Author	-----	
		Chapters in Books, published by National and International level publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	Chapters in Books, published by National and International level publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	International –10 per Chapter National – 5 per Chapter (Chapters published)	-----	

RESEARCH PROJECTS

III (C)

III (C) (i)	Sponsored Projects	(a)Major Projects with grants above Rs. 30 lakhs	Major Projects with grants above Rs. 5 lakhs	20 per Project	-----	
		(b)Major Projects with grants above Rs. 5 lakhs up to Rs. 30 lakhs	Major Projects with grants above Rs. 3 lakhs up to Rs. 5 lakhs	15 per Project	-----	
		(c)Minor Projects with grants above Rs. 1 lakh up to Rs. 5 lakhs	Minor Projects with grants above Rs. 1 lakh up to Rs. 3 lakhs	10 per Project	-----	
III (C) (ii)	Consultancy Projects	Amount mobilized with a minimum of Rs.10 lakhs	Amount mobilized with a minimum of Rs. 2 lakhs	10 for every Rs.10 lakhs and Rs.2 lakhs, respectively	-----	

III (C) (iii)	Projects Outcome / Outputs	Patent / Technology transfer / Product / Process	Major Policy document prepared for international bodies like WHO/UNO/UNESCO/UNICEF etc. Central / State Govt./Local Bodies	30 for each International / 20 for each national level output or patent. Major policy document of International bodies - 30 Central Government – 20 State Govt.-10 Local bodies – 5	-----	
------------------	----------------------------	--	--	--	-------	--

III (D)	RESEARCH GUIDANCE					
III (D) (i)	M.Phil.	Degree awarded	Degree awarded	5 per candidate	-----	
III (D) (ii)	Ph.D.	Degree awarded / Thesis submitted	Degree awarded / Thesis submitted	15/10 per candidate	-----	
III (E)	FELLOWSHIPS, AWARDS AND INVITED LECTURES DELIVERED IN CONFERENCES / SEMINARS					
III(E) (i)	Fellowships/ Awards	International Award/Fellowship from academic bodies	International Award / Fellowship from academic bodies/associations	15 per Award / 15 per Fellowship	-----	
		National Award/Fellowship from academic bodies	National Award/Fellowship from academic bodies/associations	10 per Award / 10 per Fellowship	---	
		State/University level Award from academic bodies	State/University level Award from academic bodies/associations	5 Per Award	-----	
III(E) (ii)	Invited lectures / papers	International	International	7 per lecture / 5 per paper presented	-----	
		National level	National level	5 per lecture / 3 per paper presented	--	
		State/University level	State/University level	3 per lecture / 2 per paper presented	--	
	The score under this sub-category shall be restricted to 20% of the minimum fixed for Category III for any assessment period					
III(F)	DEVELOPMENT OF E-LEARNING DELIVERY PROCESS/MATERIAL (10 PER MODULE)					
-----	-----				-----	-----
	Total =					

* Teachers may score the balance of points from either Category II or Category III to achieve the minimum score required under Category II + III.

PART - B

Adverse remarks as well as remarks of appreciation of any outstanding work shall be brought to the notice of the person concerned by the Vice-Chancellor or head of the University Department with a view to make improvement in the work, by the person concerned.

1.(a) Assessment by the Vice-Chancellor/ Head of the Department of the work done under each head of activity:

Assessment of Teaching, Extension and Research activities should be based on Verified API Score under respective category as mentioned in Part "A" and shall be made in the following manner.

Teaching (Category I of Part 'A')				Extension (Category II of Part 'A')	
Grade	Verified API Score			Grade	Verified API Score
	Asst.Prof.	Asso Prof.	Prof.		
Outstanding	92-100	87-95	83-90	Outstanding	41-45
Very Good	84-91	80-86	75-82	Very Good	37-40
Positively Good	76-83	72-79	68-74	Positively Good	34-36
Good	68-75	65-71	61-67	Good	32-33
Average	60-67	57-64	54-60	Average	27-29
Below Average	0-59	0-56	0-53	Below Average	0-26

	Outstanding (A+)	Very Good (A)	Positively Good (B+)	Good (B)	Average (B-)	Below Average (C)
Teaching						
Extension						
Research						
Administration						

(b) Grading: [General Assessment on the basis of the assessment made in Clause 2(a) above]
(A+) Outstanding, (A) Very Good, (B+) Positively Good, (B) Good, (B-) Average, (C) Below Average

(c) Justification of assessment of work as outstanding/below average:

3. Comments of the Vice-Chancellor/Head of the Department on (1) (b) (and) (c):

4. Remarks and suggestions:

Signature
(Head of the Department)

Remarks of the Principal (Adverse remarks as well as remarks of appreciation)

Coordinator – IQAC

College Seal
Stamp

Signature of Principal
Stamp

Solapur University Solapur

PBAS Proforma for Promotion under CAS

PART A : GENERAL INFORMATION AND ACADEMIC BACKGROUND

1.	Name (in Block Letters)	Dr. ANUPAMA PRAKASH POL
2.	Father's Name/ Mother's Name	SumersingGanpatsingPardeshi
3.	Department	English
4.	Current Designation & Grade Pay	Professor 10000/-
5.	Date of Last Promotion	25/11/2022
6.	Which Position and grade pay are you an applicant under CAS ?	NA
7.	Date of eligibility for promotion	NA
8.	Date and Place of Birth	22/11/1975
9.	Sex	Female
10.	Marital status	Married
11.	Nationality	Indian
12.	Indicate whether belongs to SC/ST/OBC category	SC
13.	Address for correspondence (with Pincode)	Samrat Ashok Nagar, Paranda Road, Kurduwadi Tal- Madha, Dist. -Solapur 413208
14.	Telephone No.	9822125017
15.	Email	polanupama@gmail.com

16. Academic Qualifications

- a) Matric to till Post Graduation

Examinations	Name of the Board University	Year of passing	Percentage of marks obtained	Division/ Class/Grade	Subject
High School/ Matric	Pune	March 1991	78%	Distinction	Eng, Mar, His,Geo,Maths
Intermediate	Pune	March 1993	64%	I Class	Eng, Bio, Chem, Maths
B.A./B.Sc./B.Com/ B.Mus	Shivaji Univ. Kolhapur	March 1996	60%	I Class	English
M.A./M.Com/M.Sc.	Shivaji Univ. Kolhapur	May 1998	55%	B +	English
Other examination, If any - NET	UGC, New Delhi	June 2005	---	----	English

b) Research Degrees :-

Degrees	Title	Date of award	University
M.Phil. /PGDTE	—	November 2007	EFLU Hyderabad
Ph. D./D.Phil	Role of C.S. In the Development of Oral Communication Skills in English	22 May 2017	Deccan college, Post Graduate & Research Institute, Pune
D.Sc/D.Litt	—	—	—

17) Appointments held prior to joining this institution :-

Designation	Name of Employer	Date of Joining		Salary with Grade	Reason of leaving
		Joining	Leaving		
—	—	—	—	—	—

18) Posts held after appointment at this institution :-

Designation	Department	Date of Actual Joining		Grade
		From	To	
Professor	English	25/11/2022	Till date	
Associate Professor	English	26/06/2019	25/11/2022	—
Head	English	1/12/2013	Till date	---
Asst. Professor	English	26/06/2006	26/06/2019	—

20. Period of teaching experience :- (a) U.G.
Classes (in years)----20-----

(b) P.G. Classes (in years) ---02-----

20. Research Experience excluding years spent in M.Phil/Ph.D (in years) --

21. Fields of Specialization under the Subject / Discipline

(a) Linguistics

(b) Indian Writing in English

22. Academic Staff College Orientation / Refresher Course / Short terms attended :

Name of the Course / Summer School	Place	Duration		Sponsoring Agency
		From	To	
FDP	Solapur University	17 April 2022	21 April 2022	MSFDA, Pune
Online Course	Professional Development for Teacher Trainers	--	12 Nov 2021	MOOC/ Coursera
Online Course	Stress Management	July 2021	Aug 2021	NPTEL (71%)
Online Course	Cooperative Learning Pedagogy	22 May 2020	18 June 2020	GHG College of Education, Punjab (Distinction)
Online Course	Phonetics and Phonology: A Broad	November 2020	March 2021	NPTEL (54%)

	Overview			
Short Term Course	Human Values, Ethics, Morals	23 Nov 2020	28 Nov 2020	KIIT College of Engineering, Gurugram
Online Course	Speaking Effectively	Jan 2020	March 2020	NPTEL (86%) (Silver + Elite)
Online Course	Applied Linguistics	Jul2019	Oct 2019	NPTEL (76%) (Silver + Elite)
Online Course	Enhancing Soft Skills and Personality	Feb 2019	April 2019	NPTEL(83%) (Silver +Elite)
Short Term Course	Shivaji College Satara	12/12/2018	18/12/2018	Pune University
Short Term Course	Calina Campus, Mumbai	09/03/2015	14/03/2015	Mumbai University
	University			
Refresher	EFLU Hyderabad	02/11/2007	25/11/2007	EFLU Hyderabad
Refresher	Pune University	18/11/2006	08/12/2006	Pune University
Orientation	Pune University	05/11/2005	02/12/2005	Pune University
Refresher	CIEFLU Hyderabad	21/06/2004	17/07/2004	CIEFLU Hyderabad

PART B : ACADEMIC PERFORMANCE INDICATORS

(Please see detailed instructions of this PBAS Proforma before filling out this section)

Form - D

CATEGORY: I. TEACHING, LEARNING AND EVALUATION RELATED ACTIVITIES

a. Direct teaching :

Lectures, Seminars, Tutorials, Practicals, Contact Hours (give semester-wise details, where necessary)

Sr. No.	Course / Paper	Level	Mode of Teaching	Hours per week allotted	% of classes taken as per documented record
1	BA I-Opt Paper I, II	UG	Lecture Interaction	04	100%
2	BA II Comp.	UG	Lecture Interaction	04	100%
3	BA III Comp.	UG	Lecture G.D	04	100%
4	BA III (Spl) Paper –IX, XIV	UG	Lecture Audio Video	04	100%
5	BA III (Spl.) Paper –XI, XVI	UG	Lecture PPT	04	100%

* **Lecture (L), Seminar (S), Tutorial (T), Practical (P), Contact Hours (C)**

		API Score	Verified API
(a)	Classes Taken (for 100% performance & proportionate score) up to 80% performance, below which no score may be given	60	
(b)	Teaching Load in excess of UGC norm (max score : 10)	—	--
Total Score (Maximum Score Alloted for Assistant Prof.=70, Associate Prof. = 60 and Professor = 60)		60	

b. Examination duties (question paper setting, Invigilation, evaluation of answer scripts) as per allotment

Sr. No.	Type of Examination Duties	Duties Assigned	Extent to which carried out (%)	API Score	Verified API
1	Junior Supervision	Supervisor	100%		

2	Paper Assessment	Moderator	100%		
3	Internal Squad	Member	100%		
4	Paper Setting	Paper setter	100%		
5	External Exam	Examiner	100%		
Total Score (Maximum Score for Assistant Prof.=20, Associate Prof. = 20 and Professor =10)				20	

c. Innovative Teaching – learning methodologies, updating of subject content/courses, mentoring etc.

(Reading / Instructional material consulted and additional knowledge resources provided to students)

Sr. No.	Course / Paper	Details of Innovative Teaching – learning methodologies, updating of subject content/courses, mentoring etc.	API Score	Verified API
1	BA I (Opt)	Mentoring		
2	BA II comp.	Mentoring		
3	BA III comp.	Mentoring		
4	BA III (spl)	Mentoring		
Total Score (Maximum Score for Assistant Prof.=10, Associate Prof. = 15 and Professor =20)			15	

Summary of Category – I :

Sr. No.	Nature of Activity	Maximum API Score Allotted (A.P/Asso.P/P.)	Self appraisal API Score	Verified API Score
a	Direct Teaching	70/60/60	60	
b	Examination duties (question paper setting, Invigilation, evaluation of answer scripts) as per allotment	20/20/10	20	
c	Innovative Teaching – learning methodologies, updating of subject content/courses, mentoring etc.	10/15/20	15	
Total of Category - I		100/95/90	95	

--	--	--	--

CATEGORY : II. PROFESSIONAL DEVELOPMENT, CO-CURRICULAR ANDEXTENSION ACTIVITIES

Please mention your contribution to any of the following

Sr. No.	Nature of Activity	Average Hrs/week	API Score	Verified API
a.	Student related co-curricular, extension and field based activities.			
	(i)Discipline related co-curricular activities (e.g. remedial classes, career counselling, study visit, student seminar and other events.)			
	Remedial Classes	03	05	
	Seminar	03	05	
	(ii) Other co-curricular activities (Cultural, Sports, NSS, NCC etc.)			
	Cultural Activities	03	05	
	NSS Activities			
	Gender Activities	03	05	
	(iii) Extension and dissemination activities (public /popular lectures/talks/seminars etc.)			
	Lecture on Ramai on 7/2/23 at Local Level	03	03	
Total (Maximum API Score : 15)			23	

b.	Contribution to corporate life and management of the department and institution through participation in academic and administrative committees and responsibilities.	Yearly / Semester wise responsibilities	API Score	Verified API
	(i) Administrative responsibility (including as Dean / Principal / Chairperson / Convener / Teacher-in-charge/similar other duties that require regular office hrs for its discharge)			

	Convener of Internal Complaint Committee	05	05	
	Chairman of Grievance Redressal Cell	--	--	
	Chairman of Gender Issues Committee	--	--	
	(ii) Participation in Board of Studies, Academic and Administrative Committees			
	Member of Syllabus Sub. Committee	05	05	
	Member of BOS	05	05	
Total (Maximum API Score : 15)			15	
c.	Professional Development activities (such as participation in seminars, conferences, short term training courses, industrial experience, talks, lectures)			
	Short term course (One)	--	--	
	Conference/Seminar (National Seminars – 6)	--	--	
Total (Maximum API Score : 15)			--	
Total Score (a + b + c) (Maximum API Score : 45)			38	

CATEGORY :III. RESEARCH AND ACADEMIC CONTRIBUTIONS

C) Research Papers Published in :NIL

Sr. No.	Title with page Nos.	Journal	ISSN/ISBN No.	Whether peer reviewed. Impact Factor, if any	No. of co-authors	Whether you are the main author	API Score	Verified API
1								
2								

D) Publications other than Journal articles (books, Chapter in books)

Sr. No.	Title with page Nos.	Book Title, editor & publisher	ISSN/ISBN No.	Whether peer reviewed	No of coauthors	Whether you are the main author	API Score	Verified API
---------	----------------------	--------------------------------	---------------	-----------------------	-----------------	---------------------------------	-----------	--------------

1								
2								

III (C) RESEARCH PROJECTS

(i) Sponsored Projects						
Sr. No.	Title	Agency	Period	Grant/Amount Mobilized (Rs. Lakh)	API Score	Verified API
—	—	—	—	—	—	----

(ii) Consultancy Projects							
Sr. No.	Title	Agency	Period	Grant / Amount Mobilized (Rs. Lakh)	Whether policy document / patent as outcome	API Score	Verified API
—	—	—	—	—	—	—	----

(iii) Projects Outcome / Outputs						
Sr. No.	Title	Agency	Period	Details of Outcome / Output	API Score	Verified API
—	—	—	—	—	—	----

III (D) Research Guidance

Sr. No.	Number Enrolled	Thesis Submitted	Degree awarded	API Score	Verified API
M. Phil or equivalent	—	—	—	—	---
Ph. D. or equivalent					

III (E) Fellowships, Awards and Invited lectures delivered in conferences / seminars

(i) Fellowships / Awards			
Sr. No.	Details of Fellowships / Awards	API Score	Verified API
1.	--	--	--

(iii) Invited Lectures / Papers Presented						
Sr. No.	Title of Lecture / Academic Session	Title of Conference / Seminar etc	Organized by	Whether International /National / State/ University	API Score	Verified API
1.	Lecture on Ramai	Ramai Jayanti	Ramaimata Mahila Mandal Kurduwadi	Local	03	

III (F) Development of e-learning delivery process / material

Sr. No.	Details of e-learning delivery process / material developed	API Score	Verified API
--	-----	---	
	Total =0+03=03	03	

IV. SUMMARY OF API SCORES FOR ASSESSMENT PERIOD

	Criteria	A.Y. I	A.Y. II	A.Y. III	A.Y. IV	A.Y. V	A.Y. VI	Total	Average
I	Teaching, Learning and Evaluation related activities	95	95						
II	Professional development Cocurricular, Extension Activities	45	45						
III	Research and Academic Contributions	13	03						
II + III		58	48						

- A. Y. : Assessment year – 2023-2024

PART C : OTHER RELEVANT INFORMATION

Please give details of any other credential, significant contributions, awards received etc. not mentioned earlier.

Sr. No.	Details (Mention Year, value etc. where relevant)

LIST OF ENCLOSURES :(Please attach, copies of certificates, sanction orders, papers etc, wherever necessary)

1		6	
2		7	
3		8	
4		9	
5		10	

Coordinator – IQAC

**Head of the
Department**

College Seal

**Signature of Principal
Stamp**

PART – A**YEAR OF PERFORMANCE APPRAISAL: 2023-24****SECTION-A: GENERAL**

1	Name	:	Mr. Shejul Bappasaheb Ramling
2	Designation	:	Assistant Professor
3	Name of the Department / Centre	:	History
4	Communication Address	:	Kumbhar plot, Near MSEB, Bhosare Road, Jagdale Nagar, Kurduwadi Tq. Madha Dist-Solapur-413208
5	Email	:	bappasahebshejul71@gmail.com
6	Telephone	:	
7	Mobile Number	:	9404250329, 9822180071

SECTION-B:**CATEGORY I: TEACHING, LEARNING AND EVALUATION RELATED ACTIVITIES**

Sr. No.	Nature of Activity	Maximum API Score Allotted (A.P/Asso.P/P.)	Self appraisal API Score	Verified API Score
a	Direct Teaching	70/60/60	60	
b	Examination duties (question paper setting, Invigilation, evaluation of answer scripts) as per allotment	20/20/10	20	
c	Innovative Teaching – learning methodologies, updating of subject content/courses, mentoring etc.	10/15/20	10	
Total of (I)		100/95/90	90	

- a) i) For Assistance Professor : Actual hours spent per academic year \div 7.5
 ii) For Asso. Professor / Professor : Actual hours spent per academic year \div 7.75
 b) Actual hours spent per academic year \div 10
 c) Actual hours spent per academic year \div 10

Designation	Direct Teaching Hours per week
Assistant Professor	16
Associate Professor	14
Professor	14

Note :

1. Direct Teaching 16/14/14 hours per week include the Lectures/Tutorials/Practicals/Project Supervision/FieldWork.
2. University may prescribe minimum cut-off, say 75%, below which no scores may be assigned in thesesub-categories.
3. In consonance with established academic and teaching traditions, and with a view to reinforcing a student-centric and caring approach the teachers are encouraged to work with students, beyond the structure of classroom teaching. Indicatively, this could entail mentoring, guiding and counseling students. In particular teachers would be the best placed to identify and address the needs of students who may be differently abled, or require assistance to improve their academic performance, or to overcome a disadvantage. There are no prescribed hours for such efforts, measured either in weeks or months, or in the context and calculation of the API scores, these are nevertheless important and significant activities that could be carried out by teachers.

CATEGORY II: PROFESSIONAL DEVELOPMENT, CO-CURRICULAR AND EXTENSION ACTIVITIES

Based on the teacher's self-assessment, Category II API scores are proposed for Professional development, co-curricular and extension activities; and related contributions. The minimum API required by teachers for eligibility for promotion is fixed in Table II (A). A list of items and scores is given below. The self-assessment score should be based on objectively verifiable records and shall be finalized by the screening cum evaluation committee for the promotion of Assistant Professor to higher grades and selection committee for the promotion of Assistant Professor to Associate Professor and Associate Professor to Professor and for direct recruitment of Associate Professor and Professor.

The model table below gives groups of activities and API scores. Universities may detail the activities or, in case institutional specificities require, adjust the weightages without changing the minimum total API score required under this category.

Sr. No.	Nature of Activity	Maximum API Score allotted	Self appraisal API Score	Verified API Score
a.	Student related co-curricular, extension and field based activities. (i) Discipline related co-curricular activities(e.g. remedial classes, career counselling, study visit, student seminar and other events.) (ii) Other co-curricular activities (Cultural,Sports, NSS, NCCetc.) (iii) Extension and dissemination activities(public /popular lectures/talks/seminars etc.)	15	10	10
b.	Contribution to corporate life and management of the department and institution through participation in academic and administrative committees and responsibilities. i). Administrative responsibility (including as Dean / Principal / Chairperson / Convener / Teacher-in-charge/similar other duties that require regular office hrs for its discharge) (ii). Participation in Board of Studies, Academic and Administrative Committees	15	15	15
c.	Professional Development activities (such as participation in seminars, conferences, short term training courses, industrial experience, talks, lectures	15	15	15
Total of (II)		45	40	40

a, b, c = Actual hours spent per academic year ÷ 10

CATEGORY-III : RESEARCH AND ACADMIC CONTRIBUTIONS

Based on the teacher's self-assessment, API scores are proposed for research and academic contributions. The minimum API scores required for teachers from this category are different for different levels of promotion in universities and colleges. The self-assessment score shall be based on verifiable records and shall be finalized by the screening cum evaluation committee for the promotion of Assistant Professor to higher grades and Selection Committee for the promotion of Assistant Professor to Associate Professor and Associate Professor to Professor and for direct recruitment of Associate Professor and Professor.

Category	Activity	Faculty of Sciences/ Engineerin / Sciences/ Pharmacy	Faculties of Languages / Education/ Physical education / Commerce/ Management/Law	Maximum score for University / College teacher	Self appraisal API Score	Verified API Score
III (A)	RESEARCH PAPERS PUBLISHED IN:					
		Refereed Journals as notified by the UGC#	Refereed Journals as notified by the UGC#	25 per Publication	-	
		Other Reputed Journals as notified by the UGC#	Other Reputed Journals as notified by the UGC #	10 per Publication	10	10
III (B)	PUBLICATIONS OTHER THAN JOURNAL ARTICLES (BOOKS, CHAPTERS IN BOOKS)					
		Text/Reference, Books published by International Publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	Text/Reference Books, published by International Publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	30 per Book for Single Author	-	
		Subject Books, published by National level publishers, with ISBN/ISSN number or State / Central Govt. Publications as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	Subject Books, published by National level publishers, with ISBN/ISSN number or State Central Govt. Publications as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	20 per Book for Single Author	-	
		Subject Books, published by Other local publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	Subject Books, published by Other local publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	15 per Book for Single Author	-	

		Chapters in Books, published by National and International level publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimate d to UGC.	Chapters in Books, published by National and International level publishers, with ISBN/ISSN number as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.	International –10 per Chapter National – 5 per Chapter	-	-
III (C)	RESEARCH PROJECTS					
III (C) (i)	Sponsored Projects	(a)Major Projects with grants above Rs. 30lakhs	Major Projects with grants above Rs. 5 lakhs	20 per Project	-	
		(b)MajorProjects with grants above Rs. 5 lakhs upto Rs. 30 lakhs	Major Projects with grants above Rs. 3 lakhs up to Rs. 5 lakhs	15 per Project	-	
		(c)Minor Projects with grants above Rs. 1 lakh up toRs. 5 lakhs	Minor Projects with grants above Rs. 1 lakh up to Rs. 3 lakhs	10 per Project	-	
III (C) (ii)	Consultancy Projects	Amount mobilized with a minimum of Rs.10lakhs	Amount mobilized with a minimum of Rs. 2 lakhs	10 for every Rs.10 lakhs and Rs.2 lakhs, respectively	-	
III (C) (iii)	Projects Outcome / Outputs	Patent / Technology transfer / Product / Process	Major Policy document prepared for international bodies like WHO/UNO/UNESCO/UNICEF etc. Central / State Govt./Local Bodies	30 for each International / 20for each nationallevel output or patent. Major policy document of International bodies - 30 Central Government – 20 State Govt.-10 Local bodies – 5	-	
III (D)	RESEARCH GUIDANCE					
III (D) (i)	M.Phil.	Degree awarded	Degree awarded	5 per candidate	-	
III (D) (ii)	Ph.D.	Degree awarded / Thesis submitted	Degree awarded / Thesis submitted	15/10 per candidate	-	
III (E)	FELLOWSHIPS, AWARDS AND INVITED LECTURES DELIVERED IN CONFERENCES / SEMINARS					
III(E) (i)	Fellowships/ Awards	International Award/Fellowship from academic bodies	International Award / Fellowship from academic bodies/associations	15 per Award / 15 per Fellowship	-	
		National Award/Fellowship from academic bodies	National Award/Fellowship from academic bodies/associations	10 per Award / 10 per Fellowship	-	
		State/University level Award from academic bodies	State/University level Award from academic bodies/associations	5 Per Award	-	
III(E) (ii)	Invited lectures / papers	International	International	7 per lecture / 5 per paper presented	-	
		National level	National level	5 per lecture/ 3 perpaper presented	-	
		State/University level	State/University level	3 per lecture / 2 per paper presented	-	

	The score under this sub-category shall be restricted to 20% of the minimum fixed for Category III for any assessment period	
III(F)	DEVELOPMENT OF E-LEARNING DELIVERY PROCESS/MATERIAL (10 PER MODULE)	
1		-
2	-	-
Total of category III A, B, C, D, E and F		10

* Wherever relevant to any specific discipline, the API score for paper in refereed journal would be augmented as follows:

(i) paper with impact factor less than 1 - by 5 points; (ii) papers with impact factor between 1 and 2 by 10 points; (iii) papers with impact factor between 2 and 5 by 15 points; (iv) papers with impact factor between 5 and 10 by 20 points; (v) papers with impact factor above 10 by 25 points. The API for joint publications shall be calculated in the following manner: Of the total score for the relevant category of publication by the concerned teacher, the First and Principal / corresponding author /supervisor / mentor would share equally 70% of the total points and the remaining 30% would be shared equally by all other authors.

The University shall identify the journals subject-wise through subject expert committees and forward the recommendations to UGC in the format prescribed by UGC for approval of the UGC Standing Committee. The journals approved from this list, by the UGC Standing Committee, shall be included in the "List of Journals" notified by the UGC. The UGC Standing Committee shall give its recommendations within 60 working days of the receipt of the list from the University. The UGC Standing Committee may also, suo-moto, recommend journals for inclusion in the "List of Journals". The clause 6.0.5 (i) will be strictly followed by the University.

PART – B

Adverse remarks as well as remarks of appreciation of any outstanding work shall be brought to the notice of the person concerned by the Vice-Chancellor or head of the University Department with a view to make improvement in the work, by the person concerned.

1.(a) Assessment by the Vice-Chancellor/ Head of the Department of the work done under each head of activity: Assessment of Teaching, Extension and Research activities should be based on Verified API Score under respective category as mentioned in Part “A” and shall be made in the following manner.

Teaching (Category I of Part ‘A’)				Extension (Category II of Part ‘A’)	
Grade	Verified API Score			Grade	Verified API Score
	Asst.Prof.	Asso Prof.	Prof.		
Outstanding	92-100	87-95	83-90	Outstanding	41-45
Very Good	84-91	80-86	75-82	Very Good	37-40
Positively Good	76-83	72-79	68-74	Positively Good	34-36
Good	68-75	65-71	61-67	Good	32-33
Average	60-67	57-64	54-60	Average	27-29
Below Average	0-59	0-56	0-53	Below Average	0-26

	Outstanding (A+)	Very Good (A)	Positively Good (B+)	Good (B)	Average (B-)	Below Average (C)
Teaching	A+					
Extension	A+					
Research	A+					
Administration	A+					

Grading: [General Assessment on the basis of the assessment made in Clause 2(a) above]
 (A+) Outstanding, (A) Very Good, (B+) Positively Good, (B) Good, (B-) Average, (C) Below Average

2. Justification of assessment of work as outstanding/below average:
3. Comments of the Vice-Chancellor/Head of the Department on (1) (b) (and) (c):
4. Remarks and suggestions:

Signature
 (Head of the Department)

Remarks of the Principal (Adverse remarks as well as remarks of appreciation)

**Coordinator – IQAC
Stamp**

College Seal

**Signature of Principal
Stamp**

Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

PBAS Proforma for Promotion under CAS-2023-24 PART A : GENERAL INFORMATION AND ACADEMIC BACKGROUND

1	Name (in Block Letters)	MR. SHEJUL BAPPASAHEB RAMLING
2	Father's Name	Mr. Shejul Ramling Bappaji
3	Department.	History
4	Current Designation and Grade Pay.	Assistant Professor
5	Date of Last Promotion/joining	26/05/2016
6	Which Position and grade pay are you an applicant under CAS	Assistant Professor Grade Pay 6000rs
7	Date of eligibility of Promotion	26/05/2022
8	Date and Place of Birth	07/05/1982 – A/P Nipani Jawalka Tq.Georai Dist – Beed-431143
9	Sex	Male
10	Marital Status	Married
11	Nationality	Indian
12	Indicate whether belongs to SC/ST/OBC category	State – NTC , Central – OBC Special category – Visually Handicaped
13	Address for Correspondence. (With Pin code)	Department of History K. N. Bhise Arts, Commerce & Vinayakrao Patil Science College, Vidyanagar Bhosare . Tq. Madha Dist – Solapur - 413208
14	Permanent Address. (With Pincode)	At.Nipani Jawalka Post- Pachegaon Tq.Georai Dist- Beed Pincode - 431143
	Mobile No.	9404250329, 9822180071
15	Email.	bappasahebshejul71@gmail.com

16. Academic Qualificationsa) Matric to till Post Graduation:

Sr.No	Exams	Name of the Board University	Year of passing	Percentage	Grade	Subject
1	S.S.C	Aurangabad	June 1998	62.13	I	All Subject
2	H.S.C	Aurangabad	June 2000	62.17	I	All Subject
3	B.A.	Dr.B.A.M.U. Aurangabad	May 2003	57.25	II	Hindi, History, Pol.Scince
4	M.A.	Dr.B.A.M.U. Aurangabad	2011	58.25	II	History
5	B.Ed.	S.P.Pune University, Pune	June 2007	72.50	I	Education
6	M.Ed	S.P.Pune University, Pune	June 2008	71.40	II	Education
7	M.A.	Dr.B.A.M.U. Aurangabad	2011	58.25	II	History
8	SET	S.P.Pune University, Pune	Sept.2015	-	Qualified	History
9	NET	UGC , Delhi	Dec.2018	-	Qualified	History

17. Research Degrees:- Nil

Degrees	Title	Date of award	University
M.Phil.	-	-	-
Ph. D.	-	-	-

18. Appointment held perior to joining this Institute : Nil

Name of the College	Subject	Class	Name of papers taught	No. of years with dates From to year
Nil	Nil	Nil	Nil	Nil

19. Post held after appointment at this Institute:

Designation	Department	Date of joining		Grade pay
		From	To	
Assistant Professor	History	26-05-2016	Till date	7000

20. Period of teaching experience:-

- a. U.G. Classes (inyears): 04Years
- b. P.G. Classes (inyears): Nil

21. Research Experience excluding years spent in M.Phil/Ph.D (in years): Nil

22. Fields of Specialization under the Subject /Discipline

- a. History of Modern India

23. Academic Staff College Orientation / Refresher Course / Short termsattended:

Name of the Course / Summer School	Place	Duration		Sponsoring Agency
		From	To	
Nil	Nil	Nil	Nil	Nil
Nil	Nil	Nil	Nil	Nil

PART B : ACADEMIC PERFORMANCE INDICATORS

(Please see detailed instructions of this PBAS Proforma before filling out this section)

FORM-D

CATEGORY: I. TEACHING, LEARNING AND EVALUATION RELATED ACTIVITIES

a. Direct teaching: Lectures, Seminars, Tutorials, Practicals, Contact Hours

(give semester-wise details, where necessary)

Sr. No.	Course / Paper	Level	Mode of Teaching	Hours per week allotted	% of classes taken as per documented record
1	Rise of Maratha Power (1600AD to 1707 AD)	UG	Lecture	04	100%
2	History of Indian Freedom Movement (1857 to 1947) (Paper. No.IV,VI)	UG	Lecture	04	100%
3	History of Mughal India(1526 to 1707AD) (Paper. No.VIII, XIII)	UG	Lecture	04	100%
4	Expansion and Downfall of Maratha Power (1707 to 1818) (Paper. No.IX,XIV)	UG	Lecture	04	100%
5	History of Modern World (1870 to 1950) (Paper. No.X,XV)	UG	Lecture	04	100%

Lecture (L), Seminar (S), Tutorial (T), Practical (P), Contact Hours (C)

		API Score
(a)	Classes Taken (for 100% performance & proportionate score) up to 80% performance, below which no score may be given (Total working days =180, CL/DL = 10, actual working days =170, 23 weeks, 23 x 20 =460 converted to 450)	Actual Hours spent/7.5=450/7.5 = 60
(b)	Teaching Load in excess of UGC norm (max score : 10)	00
Total Score (Maximum Score Allotted for Assistant Prof.=70, Associate Prof. = 60 and Professor = 60)		60

b. Examination duties (question paper setting, Invigilation, evaluation of answer scripts) as per allotment FORM-D

Sr. No.	Type of Examination Duties	Duties Assigned	Extent to which carried out (%)	API Score
1	Invigilation/ Supervision And Exam related other duties	External Senior Supervisor, Internal Junior Supervisor	100%	Actual Hour Spent/10= 180/10=18
2	Invigilation University & College	College/University evaluation	100%	
3	Evaluation of Answer sheets of internal and university exam	University & College question Papers	100%	
4	Internal Question paper setting	College/University evaluation	100%	
5	Internal Squad	Internal Squad	100%	
Total Score (Maximum Score for Assistant Prof.=20, Associate Prof. = 20 and Professor =10)				20
c. Innovative Teaching – learning methodologies, updating of subject content/courses, mentoring etc. (Reading / Instructional material consulted and additional knowledge resources provided to students)				
Sr. No.	Course / Paper	Details of Innovative Teaching – learning methodologies, updating of subject content/courses, mentoring etc.	API Score	
1	Rise of Maratha Power (1600AD to 1707 AD)	Interactive, Discussion, Using e-materials, Personal counselling etc	Actual Hour Spent/10= 100/10=10	
2	History of Indian Freedom Movment (1857 to 1947) (Paper. No.IV,VI)	Interactive method, Playig videos of dramas and novels, using e-materail, personal counselling		
3	History of Mughal India(1526 to 1707 AD) (Paper. No.VIII, XIII)	Interactive method, Expert lectures from internet, using e-materail, personal counselling		
4	Expanition and Downfall of Maratha Power (1707 to 1818) (Paper. No.IX,XIV)	Interactive method, Playig videos of dramas and novels, using e-materail, personal counselling		
5	History of Modern World (1870 to 1950) (Paper. No.X,XV)	Interactive, Discussion, Seminar, Using e-materials, Personal counselling etc		
Total Score (Maximum Score for Assistant Prof.=10, Associate Prof. = 15 and Professor =20)				10

Score of Category I

- a) i) For Assistant Professor : Actual hours spent per academic year $\div 7.5$
 ii) For Asso. Professor / Professor: Actual hours spent per academic year $\div 7.75$
- b) Actual hours spent per academic year $\div 10$
- c) Actual hours spent per academic year

Summary of Category – I :

Sr. No.	Nature of Activity	Maximum API Score Allotted (A.P/Asso.P/P.)	Self appraisal API Score	Verified API Score
a	Direct Teaching	70/60/60	60	60
b	Examination duties (question paper setting, Invigilation, evaluation of answer Sheets) as per Allotment	20/20/10	20	20
c	Innovative Teaching – learning methodologies, updating of subject content/courses, mentoring etc.	10/15/20	10	10
Total of Category - I		100/95/90	90	90

CATEGORY: II. PROFESSIONAL DEVELOPMENT, CO-CURRICULAR AND EXTENSION ACTIVITIES

please mention your contribution to any of the following

Sr No.	Nature of activity	Average Hrs/week	API Score
A	Student related co-curricular, extension and field based activities.		
	(i) Discipline related co-curricular activities (e.g. remedial classes, career counseling, study visit, student seminar and other events.)	02	Actual Hour Spent/10 = 50/10 =05
		Two/week Total Hour spent =50/10	
	(ii) Other co-curricular activities (Cultural, Sports, NSS, NCC etc.)	02	Actual Hour Spent/10 = 50/10 = 00
		Two/week Total Hour spent = 50/10	
	(iii) Extension and dissemination activities (public /popular lectures/talks/seminars etc.)	02	Actual Hour Spent/10 = 50/10 =05
Total (Maximum API Score : 15			10

b	Contribution to corporate life and management of the department and institution through participation in academic and administrative committees and responsibilities.	Yearly / Semester wise responsibilities	API Score
	i) Administrative responsibility (including as Dean / Principal / Chairperson / Convener / Teacher-in-charge/similar other duties that require regular office hrs for its discharge)		Actual Hour Spent/10 = 100/10 00
	(ii) Participation in Board of Studies, Academic and Administrative Committees Member, Academic and Administrative Committees of the college	Yearly	Actual Hour Spent/10 = 50/10 = 10
Total Maximum API Score : 15			
c	Professional Development activities (such as participation in seminars, conferences, short term training courses, industrial experience, talks, lectures		15
	1 Participation in Seminars / Conferance		Actual Hour Spent/10 = 150/10 =15
Total (Maximum API Score : 15)			10
Total Score (a+b+c) (Maximum API Score : 45)			40

Score of category II a, b, c = Actual hours spent per academic year ÷ 10

CATEGORY: III. RESEARCH AND ACADEMIC CONTRIBUTIONS

A) Research Papers Published in: Nil

Sr. No.	Title with page Nos.	Journal	ISSN/ISBN No.	Whether peer reviewed. Impact Factor, if any	No. of co-Authors	Whether you are the main author	API Score
1	महाराजा सयाजीराव गैकवाद यांचे शैक्षणिक कार्य.	संशोधक	२३९४-५९९०	-	1	Yes	10
Total							-

B) Publications other than Journal articles (books, Chapter inbooks): NIL

Sr. No.	Title with page Nos.	Book Title, editor & publisher	ISSN/ ISBN No.	Whether peer reviewed	No of co-authors	Whether you are the main author	API Score
-	-	-	-	-	-	-	-

III (C) RESEARCH PROJECTS : NIL

i) SponsoredProjects					
Sr No.	Title	Agency	Period	Grants/Amount Mobilized (Rs. Lakh)	API Score
-	-	-	-	-	-

ii) SponsoredProjects						
Sr No.	Title	Agency	Period	Grants/Amount Mobilized (Rs. Lakh)	Wheather policy document/patent as outcome	API Score
-	-	-	-	-	-	-

iii) Projectoutcome/output					
Sr No.	Title	Agency	Period	Details of outcome/output	API Score
-	-	-	-	-	-

III (D) Research Guidance : (Ph. D. Guide Recognition letter by SUS): NIL

Sr. No.	Number Enrolled	Thesis Submitted	Degree awarded	API Score
-	-	-	-	-
-	-	-	-	-

III (E) Fellowships, Awards and Invited lectures delivered in conferences / seminars**(i) Fellowships, Awards :NIL**

Sr. No.	Details of Fellowship/Awards	API Score
-	-	-

III E ii) Invited Lectures/paper presented

Sr. No.	Title of Lecture / Academic Session	Title of Conference / Seminar etc	Organized by Whether International /National / State/ University	API Score
Nil	Nil	Nil	Nil	Nil

III (F) Development of e-learning delivery process / material

Sr. No.	Details of e-learning delivery process / material developed	API Score
1	Delivered Online Lecture , PPT, You tube channel	
2	Provided E-Notes, Journals , Articals, E-Test	
3	Creating Blog of History Department	

IV. SUMMARY OF API SCORES FOR ASSESSMENT PERIOD

	Criteria	A.Y. I 2023-24	Total	Average
I	Teaching, Learning and Evaluation related activities	115	115	
II	Professional development Co-curricular, Extension Activities	45	45	
III	Research and Academic Contributions	10	10	
I + II		170	170	

A. Y.: Assessment year

PART C: OTHER RELEVANT INFORMATION

Please give details of any other credential, significant contributions, awards received etc. not mentioned earlier.

Sr. No.	Details (Mention Year, value etc. Where relevant)
-	-

LIST OF ENCLOSURES: (Please attach, copies of certificates, sanction orders, papers etc, wherever necessary)

1	Certificate of Published Research Paper in National / International Journals
2	Certificate of Member
3	Examination duties Order
4	Other Necessary Documents
5	
6	
7	
8	

Coordinator – IQAC
Stamp & Sign.

Head of the Department

College Seal

Signature of Principal

PUNYASHLOK AHILYADEVI HOLKAR SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR

Annual Self Appraisal Report (ASAR)

As per 7th Pay UGC Regulation 18th July, 2018 and

Govt. of Maharashtra Resolution 8th March, 2019

For College Assistant Professor (AL 10-11 & 11-12)/ College Associate Professor (AL 12 -13A)/University Assistant Professor (AL 10-11 & AL 11-12)

Assessment Year: (2023-2024)

A. General Information

- a) Name (Surname first) : Ms. Jadhav Snehalata Jayavantrao
- b) Designation : Assistant Professor
- c) College / University : K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Kurduwadi
- d) Department : Microbiology
- e) Date of Birth : 08/06/1985
- f) Date of Appointment : 02/07/2012
- g) Date of Last Promotion : 02/07/2018
- h) Assessment Period : (2023-24)
- i) Due Date of Next Promotion : 02/07/2023
- j) Total Teaching Experience : UG : 12 PG : 00
- k) Permanent Address (with Pin code) : A/P – Shahu Nagar, Paranda Road, Kurduwadi
Taluka - Madha, Dist. Solapur- 413208
- Mobile No. : 8857934675
- Email : snehalataji@gmail.com

B. Academic Qualifications :

Sr. No.	Exam. Passed	University	Subject	Year	Grade / Class
1	B Sc	Shivaji University Kolhapur	Microbiology	2005	I
2	M Sc	Shivaji University Kolhapur	Microbiology	2007	I
3	SET	Pune university	Life Sciences	2010	Qualified

C. Research / Fellowship / Research Training Program :

Sr. No.	Research	Title of Work / Thesis	University / Institute
1	-	-	-

D. Orientation / Refresher / Research Methodology Course etc. Completed :

Sr. No.	Course	Duration	University / Institute
1	Central Orientation programme	18/04/2016 to 15/05/2016	UGC-HRDC-SPPU, Pune
2	Two weeks FDP on Advanced concepts for Developing MOOCs	02/07/2020 to 17/07/2020	Teaching –Learning centre-Ramanujan college, University of Delhi.
3	One week FDP on Use of ICT in Teaching –learning	01/06/2020 to 06/06/2020	Dr Ghali college, Gadhinglaj
4	Refresher course in ICT	27/01/2022 to 09/02/2022	UGC-HRDC, Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore.
5	Two weeks refresher course in Life Sciences	17/03/2023 to 01/04/2023	Teaching –Learning centre-Ramanujan college, University of Delhi

Appendix II

Table 1

Assessment Criteria and Methodology for University/College Teachers

Table 1.1: **Teaching –**

Activity	Percentage Obtained	Grade Claimed	Grade Verified
Teaching- $\frac{A}{B} \times 100 = (220/240) \times 100 =$ Where A: Number of classes (Lectures) taught B: Total classes (Lectures) assigned (Classes taught includes sessions on tutorials, lab and other teaching related activities)	91.66 %	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory

Grading Criteria : 80% & above - Good, Below 80% but 70% & above - Satisfactory

Less than 70% - Not satisfactory.

Note : Strike out whichever is not applicable.

Table 1.2: Involvement in the University / College students related activities / research activities:

Sr. No.	Activity	Grade Claimed	Grade Verified	Page No.
(a)	Administrative responsibilities such as Head, Chairperson/ Dean/ Director/ Co-ordinator, Warden etc. Number of activities : 02	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory	
(b)	Examination and evaluation duties assigned by the college / university or attending the examination paper evaluation. Number of activities : 05			
(c)	Student related co-curricular, extension and field based activities such as student clubs, career counselling, study visits, student seminars and other events, cultural, sports, NCC, NSS and community services. Number of activities : 5			

(d)	Organizing seminars/ conferences/ workshops, other college/university activities. Number of activities : 1			
(e)	Evidence of actively involved in guiding Ph.D students. Number of Students : -			
(f)	Conducting minor or major research project sponsored by national or international agencies. Number of Projects : Major : ... Minor : ...			
(g)	At least one single or joint publication in peer reviewed or UGC list of Journals. Number of Publications : 00			

Grading Criteria : Good - Involved in at least 3 activities

Satisfactory - 1-2 activities

Not-satisfactory - Not involved / undertaken any of the activities

Note: i) Number of activities can be within or across the broad categories of activities

ii) Strike out whichever is not applicable.

Overall Grading:

Sr. No.	Grade	Criteria
1	Good	Good in teaching (Table 1.1) and satisfactory or good in activity at Table 1.2.
2	Satisfactory	Satisfactory in teaching (Table 1.1) and good or satisfactory in activity at Table 1.2.
3	Not Satisfactory	If neither good nor satisfactory in overall grading

Note: For the purpose of assessing the grading of Activity at Table 1.1 and Table 1.2, all such periods of duration which have been spent by the teacher on different kinds of paid leaves such as Maternity Leave, Child Care Leave, Study Leave, Medical Leave, Extraordinary Leave and Deputation shall be excluded from the grading assessment. The teacher shall be assessed for the remaining period of duration and the same shall be extrapolated for the entire period of assessment to arrive at the grading of the teacher. The teacher on such leaves or deputation as mentioned above shall not be put to any disadvantage for promotion under CAS due to his/her absence from his/her teaching responsibilities subject to the condition that such leave/deputation was undertaken with the prior approval of the competent authority following all procedures laid down in these regulations and as per the acts, statutes and ordinances of the parent institution.

Overall Grading				
Sr. No.	Grade Claimed	Overall Grade Claimed	Grade Verified	Overall Grade Verified
Table – 1.1	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory
Table – 1.2	Good / Satisfactory / Not satisfactory		Good / Satisfactory / Not satisfactory	

Signature of the Faculty

Signature of HOD/Director of School

Signature of Principal/ Director of Institute/ Vice- Chancellor

PUNYASHLOK AHILYADEVI HOLKAR SOLAPUR UNIVERSITY, SOLAPUR

Annual Self Appraisal Report (ASAR)

As per 7th Pay UGC Regulation 18th July, 2018 and

Govt. of Maharashtra Resolution 8th March, 2019

For College Assistant Professor (AL 10-11 & 11-12)/ College Associate Professor (AL 12 -13A)/University Assistant Professor (AL 10-11 & AL 11-12)

Assessment Year: (2023-2024)

A. General Information

- a) Name (Surname first) : Mrs. Shinde Vandana Sandipan
b) Designation : Assistant Professor
c) College / University : K. N. Bhise Arts, Commerce and Vinayakrao Patil
Science College, Kurduwadi
d) Department : Chemistry
e) Date of Birth : 22/02/1980
f) Date of Appointment : 15/06/2010
g) Date of Last Promotion : 16/07/2018
h) Assessment Period : (2023-2024)
i) Due Date of Next Promotion :
j) Total Teaching Experience : UG : 14 PG : 00
k) Permanent Address (with Pin code) : A/P , Kasba Peth, Madha,
Taluka - Madha, Dist. Solapur- 413209
Mobile No. : 9689873333
Email : vandanakamble08@gmail.com

B. Academic Qualifications :

Sr. No.	Exam. Passed	University	Subject	Year	Grade / Class
1	B Sc	Shivaji University, Kolhapur	Chemistry	2002	I
2	M Sc	Shivaji University, Kolhapur	Inorganic Chemistry	2004	I
3	SET	UGC	Chemical Science	2010	Qualified

C. Research / Fellowship / Research Training Program :

Sr. No.	Research	Title of Work / Thesis	University / Institute
1	-	-	-

D. Orientation / Refresher / Research Methodology Course etc. Completed:

Sr. No.	Course	Duration	University / Institute
1	90th orientation Programme	01/11/2014 to 28/11/2014	UGC-ASC, Goa University, Goa
2	Refresher course	25/06/2018 to 15/07/2018	UGC-HRDC, SPPU
3	FDP on “Effective Ways to Develop E-Content For Teaching Learning”	21/05/2020 to 30/05/2020	UGC-HRDC, SPPU
4	FDP on “Advanced concepts for Developing MOOCS”	02/07/2020 to 17/07/2020	HRDC, Teaching Learning Centre, Ramanujan College, University of Delhi
5	FDP on Characterization Techniques Used in Chemical and Biological Sciences	10/02/2022 to 16/02/2022	UGC-HRDC Centre, SPPU (PMMMNMTT)
6	Refresher Course in Chemistry	29/11/2022 to 13/12/2022	HRDC, Teaching Learning Centre, Ramanujan College, University of Delhi
7	-	-	-

Appendix II

Table 1

Assessment Criteria and Methodology for University/College Teachers

Table 1.1: **Teaching –**

Activity	Percentage Obtained	Grade Claimed	Grade Verified
Teaching- $\frac{A}{B} \times 100 = (215/240) \times 100 =$ Where A: Number of classes (Lectures) taught B: Total classes (Lectures) assigned (Classes taught includes sessions on tutorials, lab and other teaching related activities)	89.58 %	Good/ Satisfactory / Not satisfactory	Good/ Satisfactory / Not satisfactory

Grading Criteria : 80% & above - Good, Below 80% but 70% & above - Satisfactory

Less than 70% - Not satisfactory.

Note : Strike out whichever is not applicable.

Table 1.2: Involvement in the University / College students related activities / research activities:

Sr. No.	Activity	Grade Claimed	Grade Verified	Page No.
(a)	Administrative responsibilities such as Head, Chairperson/ Dean/ Director/ Co-ordinator, Warden etc. Number of activities : 04	Good/ Satisfactory / Not satisfactory	Good/ Satisfactory / Not satisfactory	
(b)	Examination and evaluation duties assigned by the college / university or attending the examination paper evaluation. Number of activities : 5			
(c)	Student related co-curricular, extension and field based activities such as student clubs, career counselling, study visits, student seminars and other events, cultural, sports, NCC, NSS and community services. Number of activities : 5			

(d)	Organizing seminars/ conferences/ workshops, other college/university activities. Number of activities : 3			
(e)	Evidence of actively involved in guiding Ph.D students. Number of Students : -			
(f)	Conducting minor or major research project sponsored by national or international agencies. Number of Projects : Major : - Minor : -			
(g)	At least one single or joint publication in peer reviewed or UGC list of Journals. Number of Publications : 01			

Grading Criteria : Good - Involved in at least 3 activities

Satisfactory - 1-2 activities

Not-satisfactory - Not involved / undertaken any of the activities

Note: i) Number of activities can be within or across the broad categories of activities

ii) Strike out whichever is not applicable.

Overall Grading:

Sr. No.	Grade	Criteria
1	Good	Good in teaching (Table 1.1) and satisfactory or good in activity at Table 1.2.
2	Satisfactory	Satisfactory in teaching (Table 1.1) and good or satisfactory in activity at Table 1.2.
3	Not Satisfactory	If neither good nor satisfactory in overall grading

Note: For the purpose of assessing the grading of Activity at Table 1.1 and Table 1.2, all such periods of duration which have been spent by the teacher on different kinds of paid leaves such as Maternity Leave, Child Care Leave, Study Leave, Medical Leave, Extraordinary Leave and Deputation shall be excluded from the grading assessment. The teacher shall be assessed for the remaining period of duration and the same shall be extrapolated for the entire period of assessment to arrive at the grading of the teacher. The teacher on such leaves or deputation as mentioned above shall not be put to any disadvantage for promotion under CAS due to his/her absence from his/her teaching responsibilities subject to the condition that such leave/deputation was undertaken with the prior approval of the competent authority following all procedures laid down in these regulations and as per the acts, statutes and ordinances of the parent institution.

Overall Grading				
Sr. No.	Grade Claimed	Overall Grade Claimed	Grade Verified	Overall Grade Verified
Table – 1.1	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory	Good / Satisfactory / Not satisfactory
Table – 1.2	Good / Satisfactory / Not satisfactory		Good / Satisfactory / Not satisfactory	

Signature of the Faculty

Signature of HOD/Director of School

Signature of Principal/ Director of Institute/ Vice- Chancellor